G.K.CHESTERTON

OTAC ZAPADNE KULTURE

SEITZ:

SV. TOMA AKVINSKI
POKLANJA SVOJA DJELA CRKVI

VATIKANSKI MUZEJ

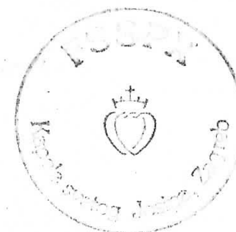
G. K. CHESTERTON

OTAC
ZAPADNE KULTURE

SV. TOMA AKVINSKI

PREVEO S ENGLESKOG

JOSIP BLAŽINA

ZAGREB 1939

NAKLADA „ISTINA"

Biskupski ordinarijat — Senj

Br. 3257

Nihil obstat

Dr. Ivan Blažević
kanonik

Imprimatur

Dr. Viktor Burić
biskup

Senj, 20. siječnja 1939.

Ova je knjiga izašla na engleskom originalu u nakladi Sheed & Ward, u New Yorku 1933 pod naslovom: St. Thomas Aquinas

»UZORI«

Od kolekcije već izašle knjige:

Štefa Jurkić:	Bl. Imelda Lambertini
Sida Košutić:	Sluga vječne mudrosti
Hijacint Bošković:	Albert Veliki
Štefa Jurkić:	Sv. Katarina sijenska
Jacques Maritain:	Anđeoski naučitelj
Jacek Zumbulov:	Svećenička žrtva
G. K. Chesterton:	Otac zapadne kulture

UVOD

Ova knjiga imade za cilj da nacrta malu, popularnu skicu velike, grandiozne osobe. Osobe, koja mora uistinu postati popularna. Cilj je postignut, ako uspijem da koji čitatelj ovih redaka, posegne za boljom knjigom o ličnosti, koja mu je malo poznata.

Otuda dvostruka neprilika: morao sam govoriti o ličnosti ljudima koji su je poznavali toliko koliko ja poznam na pr. Konfucija i Muhameda; a često sam morao u izgrađivanju profila ove ličnosti — koja je bila čista misao — zaći u misli koje drugi neće ili možda nisu djelili sa mnom.

To je isto tako, kao kad bi htio Neenglezima podati skicu admirala Nelsona, pa bi mogao ili napisati o njemu stotine sitnica poznatih Englezima, ili, radi kratkoće, ispustiti mnoge stvari, koje bi Englezi morali poznavati. No, s druge strane, ne razumijem, kako bi mogao podati uzbudljivu i impetuoznu historijsku fotografiju Nelsonovu, ako bi prešutio njegovu borbu s Francuzima. I mogu reći samo to, da se nadam i da vjerujem da me neće niko koriti radi iskrenosti, kojom izlažem svoje osvjedočenje.

Samo još jednom želim podvući svoje duboko uvjerenje, koje sam višeput izrazio, da je shizma šestnaestog vijeka uistinu bila nenadani revolt na pesimizam trinaestog vijeka. Reakcija starog augustinijanskog puritanizma na aristotelovsku liberalnost. Bez toga bi bilo nemoguće u historiji umetnuti ovu moju historijsku sliku.

Uostalom, nisam se ni mogao mnogo zaustaviti kod filozofa. A nastojao sam samo pokazati da je Akvinac imao filozofiju, koje sam se, osim par slučajeva, takoreći, jedva dotakao, dok sam o njegovoj teologiji naprosto šutio. Nadam se da se mojim čitateljima neće dogoditi kao onoj gospođi, koja je naumila da čita djela sv. Tome, popraćeno komentarom, pa se udubila u razmatranje o »Božjoj jednostavnosti«, te nakon kratkog vremena odložila knjigu glasnim uzdahom: »Ako je to jednostavnost, rado bi znala što je zamršenost«.

Uza sve moje osobito poštovanje koje imam prema onom odličnom komentaru, ne želim da se isto dogodi s mojom knjigom. Dakle, ova kratka biografija bit će samo uvod u Akvinčevu filozofiju, a filozofija uvod u teologiju. Što se pak tiče teologije, mogu čitatelja dopratiti jedva do praga.

Izbjegavao sam da se nabacujem s demonološkim paragrafima srednjeg vijeka, kako su to činili mnogi kritici, koji su uživali u nadi da teroriziraju publiku neuobičajenim jezikom. Kulturnom čovjeku je poznato da ni sv. Toma nije bio iznimka, kao što ni svi njegovi savremenici i pristaše i protivnici, od vjerovanja u demona i obične stvari. Na to imaju obzir i katolički i protestantski teolozi.

Prešao sam preko svega toga, ne da to sakrijem, već radi toga jer mi te sitne točke nisu ni u jednom slučaju bile potrebne za opis figure.

A prostor je i prekratak da bi od njega mogao napraviti okvir za takvu sliku.

G. K. Ch.

DVA REDOVNIKA

Pred kratko sam vrijeme napisao knjižicu, sliku i priliku asiškog siromaha. Obećao sam zatim — doduše ne znam gdje, kada i zašto — da ću nešto slično napisati i o svetom Tomi Akvinskom.

Odlučio sam se naglo — baš franjevački, no što se tiče logike, nimalo tomistički. Jer, prilično je lako publici prikazati crtež sv. Franje, no kod svetog Tome jedva da možeš naslutiti neku skicu i to kao neki plan labirintskog grada.

S onim što znamo o njegovu životu, može se ispuniti nekoliko stranica, jer njegov život nije kao onaj sv. Franje koji nalazimo u stotinama ličnih anekdota i popularnih legenda.

Drugo je nešto s njegovim djelima. Proučavanjem tih djela možemo puniti biblioteke u budućnosti, kao što su ih punili u prošlosti.

Crtež lika sv. Franje je uspio. Nekoliko crta i... evo Božjeg siromaha. No za crtež sv. Tome nemaš dovoljno crta. Obrisi »nijemog vola« nisu dovoljni... treba ispravljanja i crtkaranja unutar obrisa... naprosto, ne možeš mantiju debelog redovnika jednostavno navući na kolac.

*

Stvarni kontrast upada još jače u oči.

Na pozadini plavog južnog neba pojavile se dvije spodobe u redovničkim mantijama. Debeli i mršavi, veliki i mali, Don Quihot i Sancho Panza, Pat i Patachon. Smiješan kontrast.

Evo ih... Sveti Franjo, živahni čovuljak, tanak kao konac, gibak i brz kao strijela puštena s napetog luka. Čitav mu je život dugi niz skakanja i bježanja. Što sve ne radi...!? Bježi za prosjacima, skače gol u studenu vodu, upada na strani brod... Bane pod sultanov čador... nudi mu se da će sam skočiti u vatru i t. d.

U prvi nam mah izgleda Franjo kao jesenji list, koji vječno treperi pod udarcima vjetra. Pod udarcima vjetra? Međutim, taj vjetar bio je on sam...

A Toma? Golem i težak čovjek, cijelo tijelo podsjeća na vola. Debeljko, spor, miran i blag, kojemu nije stalo do društva. Šutljiv i plašljiv unatoč ponizne svetosti; rastresen premda u kontemplaciji sabran do maksimuma.

Sveti je Franjo bio tako vatren, a ujedno nemiran i nestrpljiv, da su ga svećenici, pred kojima bi iznenada osvanuo, držali ludom. A sveti Toma je izgledao tako bešćutan i nehajan, da su ga njegovi profesori smatrali glupanom. No Toma je bio od one vrsti đaka, koji je više volio da ga smatraju glupanom, nego da mu drugi, aktivniji glupani prodru u dušu i otkriju njezine snove.

Kontrast između ove dvojice očevidan je u svakom pogledu. Paradoksalno je kod Franje to, što taj nježni i strastveno zaljubljeni pjesnik nije volio

čuti ni miris knjige. Toma se naprotiv, upravo hranio knjigama. On je bio poput onog đaka iz »Canterberških priča«, koji je volio imati stotinu Aristotelovih knjiga, nego najveće bogatstvo.

Na pitanje, zašto najviše zahvaljuje Bogu, odgovorio je: »Zato zahvaljujem, što sam razumio svaku stranicu, koju sam pročitao«.

Sveti Franjo je bio živahan pjesnik i nije si mnogo razbijao glavu da nešto dokaže, dok je sveti Toma sav svoj život posvetio dokumentiranju poganske i kršćanske literature.

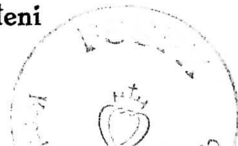
Sveti Franjo je mislio da je dovoljno da razgali svoje srce pred Muhamedancima, i da ih tako odvrati od njihove krive vjere; sveti Toma je razbijao glavu sa cjepidlačarskim distinkcijama i dedukcijama o Apsolutnom i Akcidentalnom, da predusretne njihovo krivo shvaćanje Aristotela.

Cijeli život sv. Franje — trgovčeva sina i malograđanina, bio je revolt protiv merkantilizma. Ipak je nešto zadržao od onoga meteža i užurbanosti tržnice i kraj te njegove hitrosti »trava nije dospjela da raste ispod njegovih nogu«.

Američki milioneri i gangsteri nazvali bi ga »živim brzojavom.«

Sveti Toma je i u tom pogledu opreka sv. Franji. On je rođeni aristokrata. Potekao je iz krugova, koji ne poznaju potrebe rada. Njima je rad samo jedan način zabave.

Sveti Toma je radio i to teško radio. No baš stoga je od njegove osobe odsjevao neki neodređeni

čar, koji je markantan za sve one koji rade, a nisu prisiljeni da rade.

Bio je aristokrata. No taj aristokratizam je dolazio do izražaja samo u njegovoj ljubežljivosti i neprisiljenoj učtivosti.

Uostalom svetac je čovjek, prije nego je postao svetac, a svecem može postati član bilo kojeg društvenog sloja, a svaki neka bira između tih raznih tipova svetaca po svojem ukusu.

Romantička aureola u kojoj uvijek gledam svetog Franju, nije se nimalo umanjila u mojim očima. Ali moram priznati da sam jako mnogo počeo osjećati za ovog čovjeka, velikog srca i velikog mozga, tako da se osjećaj i nesvijesno nastani u tom srcu i mozgu i ćuti se prijatno, kao kod bezgranično gostoljubivog domaćine, koji je baštinio golemu kuću sa prostranim odajama. Sveti Franjo u tom momentu postaje previše aktivan, da ga ne mogu slijediti.

Nedavno se Toma Akvinski ponovno pojavio na universama. Provalio je i u salone. Da je ovako banuo prije desetak godina, svijet bi se bio prepao. Pažnja, koju mu je društvo posvetilo sasvim je druga od onog osjećaja kojim je dočekan dvadesetak godina prije Asiški siromah.

Svetac nije ništa drugo nego lijek za ljudsko društvo. On je protuotrov. Svetac je stoga često mučenik. Uništi ga društvo, u kojem živi, jer ga smatra otrovom. A on je protuotrov. Stoga on ne unosi u društvo ono, čega već imade u tom društvu i previše, već nastoji u društvo unijeti mnogo toga, što društvo zanemaruje. Svaka generacija, prema tome, traži već

po svom nagonu svoga sveca. A taj neće biti samo nešto, što toj generaciji samo onako zgodno dođe. Nikako. Taj će biti ono nešto, što je toj generaciji prijeka potreba.

Prvim svecima je rečeno: »Vi ste sol zemlje«. Sol na pr. čuva govedinu, da se ne pokvari. No ne čuva je zato, jer je slična ili jednaka govedini, nego jer je sasvim različna od govedine.

Svetac popravlja pokvareno društvo, jer se razlikuje od tog društva.

Krist nije pozvao apostole, da budu neki uzvišeni članovi ljudskog društva, nego da budu izuzetak. Stoga je i čitava ova Kristova rečenica trpka, gorka i ljuta kao okus soli. Ali to mora biti. Jer, ako sol izgubi svoju trpkost, gorkost i ljutost, čim će se osoliti.

Ako svijet postane previše »svjetski«, Crkva (papa, biskupi...) će ga opomenuti. No, ako Crkva (...) postane »svjetska«, kako će »svijet« prigovarati svijetu.

Upada nam stoga u oči povijesni paradoks, da se pojedine generacije obraćaju baš onome svecu, koji je sušta njihova oprečnost.

Tako je Asiški siromah postao neki izvanredni kuriozitet i atrakcija u doba kraljice Viktorije. Devetnaesti vijek, vijek trgovačkih poslova, kapitalizma, socijalizma i drugih materijalnih izama, vijek naglašavanja »zdravog razuma«, bacio je najednom pogled natrag u srednji vijek — i zadivljen ostao pred »mističnom pričom«, koju je došarao Giotto u svojim svetačkim freskama.

Ima nešto u Franjinoj povijesti, što se kao klin zabilo u sve osebine Engleza, bile one izvrsne, glupe, skrovite ili općečovječanske. A to nešto jest: tajna nježnost srca i pjesnička neodređenost duha; ljubav prema živopisnom pejsažu i životinjama. Sveti Franjo je jedini sredovječni katolik, koji je postao popularan u Engleskoj. Evo: engleski srednji stalež uzeo je sebi za misionara jednoga od onih tipova, koje je prezirao prije više nego išta na svijetu — tip talijanskog prosjaka.

Pa kao što je devetnaesti vijek prihvatio Franjinu romantiku, i to baš radi toga, što je zanemario romantiku, tako je i dvadeseti vijek sve pripravio, da prihvati Tominu racionalnu teologiju, jer je danas zanemaren razum.

Kad je svijet postao ohol (19. vijek), kršćanstvo se vratilo Skitnici (Franji). Danas, kada svijet većim dijelom naginje modernom divljaštvu, kršćanstvo se vraća učitelju logike.

Pošto je osamnaesti vijek sam sebe proglasio »vijekom uma«; devetnaesti opet sam sebe vijekom »zdravog razuma«, dvadesetom vijeku ne preostaje ništa drugo, nego da sam sebe proglasi vijekom »bolesnog bezumlja«.

Jasno je, da prema tomu i danas nužno trebamo sveca i taj mora biti filozof. Spomenuti vjekovi su pokazali, da svijet instinktivno pokazuje, kakve svece treba.

Za one, iz doba kraljice Viktorije, koji su uporno naglašavali, da je zemlja okrugla« bila je zapravo ravnica, a iz te se ravnice uzdizao Franjin Alverno.

Za nas (koji smo upućeni na Newtona zajedno sa Ptolomejom) nema danas ni okrugle ni ravne zemlje, već vrtoglava strmina, neprestani haos i potres, tako da nemamo čvrstog dijela zemlje, kamo bismo nogu postavili.

Sasvim je naravno, da se u toj nuždi hvatamo za dasku spasa — u prilici sv. Tome.

Ulogu, koju su odigrala naša dva sveca u vijeku romanticizma i skepticizma, igrali su već davno prije. U svoje doba. Ta igra je promijenila lice zemlje.

*

Možda sam upotrijebio i lošu usporedbu, pošto ova dva muža nisu pripadala ni istoj generaciji, niti su u istom nizu historijskog zbivanja.

Ako ih gledamo kao olimpijske blizance (Kastor i Poluks), onda nam je bliža usporedba između sv. Franje i sv. Dominika. Tada bi bili Franjo i Toma kao ujak i nećak. Jer, ako su Franjo i Dominik duhovni blizanci, tada je Toma prvi veliki sin sv. Dominika, kao što je njegov prijatelj Bonaventura sv. Franje.

Ipak sam imao potpuno pravo da usporedim sv. Tomu sa sv. Franjom, jer sam time izbjegao epskoj opširnosti. Kratkim udarcem u srce čitave ove historije izbacio sam realno pitanje o životu i djelima sv. Tome, te uštedio vrijeme i druge naslove.

Trebalo je, naime, ići sa poznatoga u nepoznato.

Velika većina ljudi pozna život sv. Franje, makar u dosta neizgrađenim, ali dražesnim slikama i prizorima iz njegova života. Pa kad ja sada jednostavno reknem, da je sv. Toma bio živi kontrast sv. Franji

skoro u svim crtama, to sam najbržim putem rekao sve. Dabome, da su kontrasti bili i njihova djela. Jedan je usavršavao društvo, drugi razum. No to je zapravo bio jedan jedinstveni sredovječni pokret, daleko zamašniji nego kasnija Reformacija. Zapravo to je bila Reformacija.

Svakako moramo uočiti dvije činjenice sredovječnog gibanja. Prva predstavlja sveudiljno stremljenje prema svjetlosti i sve većoj slobodi duha, makar se danas neznam koliko naklapalo o »mračnom vijeku« i neplodnosti skolasticizma. Druga je bila prva Renesansa, ortodoksno-bogoslovna renesansa čovjekove nutrine, makar što se govorilo o napretku kasnije Renesanse.

No to gibanje nije bilo pozajmljeno ni od pogana ni od heretika. Niti kompromis s modernim svijetom. Nipošto. Korijen se toga gibanja nalazio u pravom pravcatom kršćanstvu. To je bilo ono, što bi se tehnički nazvalo »razvojem (kršćanske) nauke«.

E, ovdje pazi! Ova riječ »razvoj« ne znači popuštanje ili prilagođivanje, da od onoga što se »razvija«, »postane nešto drugo«.

Kritičari katoličke teologije viču, da to nije razvoj, nego prilagođivanje. Oni fantaziraju, da se kod proširenja ili razvoja nauke mora nešto nadodati od nečega drugog. No, to je nenaravno natezanje riječi »razvoj«. Kad kažemo da se »dječak razvio«, to znači, da je taj isti dječak postao jači i veći, i nitko od nas ne misli da ga je netko natrpao kao jastuk ili da sada hoda naokolo na hoduljama, da bi izgledao

veći. Kad kažemo, da se štene razvilo u psa, ne znači da je to štene sada dobilo nešto mačjega, nego znači, da je dobilo nešto više pasjega.

Razvoj jedne doktrine je zapravo ekspansija svih njezinih mogućnosti i implikacija, produbljenje i studija svih njezinih elemenata, koje ona sadržaje za sva vremena. Naglasujem ovlje, da razvoj teologije srednjeg vijeka nije bio ništa drugo nego potpuno shvaćanje teologije.

Velika je važnost za činjenicu ovoga razvoja, da se dogodio u vrijeme velikog Dominikanca i prvog Franjevca. Jer doktrina, koja se razvila pod njihovim utjecajem, bila je zavito najviša Nauka, Dogma nad Dogmama.

Popularna poezija sv. Franje i skoro racionalistička proza sv. Tome zajedno su jedan jaki dio rasta katolicizma, poput žive biljke, koja raste u materiji različnoj od sebe, ali kad je absorbira, asimilira je u sebi (pretvara je u sebe, a ne sebe u nju). Budhista i komunista mogu samo sanjati, kako dvije stvari proždiru u isto vrijeme jedna drugu i stvaraju savršenu formu unifikacije. No kod živih stvari nema toga. Sveti Franjo je bio zadovoljan, da ga zovu Božjim trubadurom, no nije nikako bio zadovoljan s trubadurskim idolom. Sveti Toma nije vodio Krista do Aristotela, već je Aristotela doveo Kristu. Zamislite ovaj očiti i komični kontrast: usporedbu debeljka i mršavog, dugonje i patuljka, prosjaka s verglecom i studenta medicine, šegrta i kneza, čovjeka, koji nije nikada ni pomirisao knjige i učenjaka-knjigoždera, najdivljeg od svih misionara i najblažeg pro-

fesora. Kontrast Tome i Franje. A ipak stoji velika činjenica u sredovječnoj historiji, da su ta dva čovjeka tvorila jedno te isto djelo; jedan na katedri, a drugi na ulici među svjetinom.

Nisu unijeli ništa nova u kršćanstvo. Ne, a pogotovo ništa poganskog ni krivovjerskog; oni su samo kršćane vratili kršćanstvu.

Vratili su ih unatoč svih tadanjih struja i mnijenja raznih škola i auktoriteta, a upotrijebili su takovo oruđe, te su mnogi mislili da je to vraćanje u herezu i poganstvo.

Franjo sa svojom Prirodom i Toma s Aristotelom izgledali su kao miljenici poganskih božica i grčkih mudraca. Evo, tim ćemo se poslom (pogotovo s Tominim) pozabaviti u ovoj knjižici. Možda će se tkogod i začuditi, kad ustvrdim, da su nas ova dva sveca očuvala od čistog spiritualizma. Možda će netko mahnuti glavom, kad mu došapnem, da nas je sveti Franjo, uza svu svoju ljubav prema životinjama, spasio od Budhizma, i da nas je sv. Toma s grčkom filozofijom zaštitio pred navalom Platona. Uostalom, da se dugo ne natežemo, recimo jednostavno: Oni su obojica ponovno utvrdili Inkarnaciju time, što su Boga doveli natrag na zemlju.

Ova (ne baš prebliza) analogija, možda je uistinu najpraktičniji uvod u filozofiju sv. Tome.

*

Mistična i spiritualistička strana Crkve bila je u premoći u prvim vjekovima kršćanstva npr. u Augustinovo vrijeme. On je bio platonik, a možda nije nikada ni prestao biti. K tome je nadošao još bizantski utjecaj i sve je to zajedno napravilo neku tendenciju, koju su nazvali zapadnom. Ne bi imali ništa protiv, da su je nazvali i »kršćanskom«, jer je to i bila, pokazujući veliku familijarnost sa Riječju, koja je tijelom postala.

A sveti Toma se nije bojao osloniti na Aristotela, uza svu svoju evanđeosku poniznost, da se pomoću njega pozove na Razum i autoritet osjeta. (O tom ću pisati u slijedećim redcima). Uostalom držim, da fundamentalna nauka, koja se oslanja na egzistenciju funkcioniranja Razuma, kojega informiraju pet osjetila, jest zapravo kršćanska nauka par excellence.

Radi toga što je gore rečeno, vidimo, da moderni autori često pišu toliko budalaština, da ne mogu više, jer zauzimlju krivo stanovište, da mora svaka emancipacija odvesti od religije i upraviti korake k ireligioznosti. Zaboravili su, kao da su zaslijepljeni, koja je bitna osnovka religioznosti.

Ne može se sakriti, da je Toma Akvinski bio jedan od velikih oslobodilaca ljudskog duha, kad je pomirio razum i vjeru. On je pokazao (vjeri) put k eksperimentalnoj znanosti i rehabilitirao osjetila, da su postala prozori duše. Pokazao je, da je dao Bog pravo razumu, da se hrani utvrđenim činjenicama, te da je dužnost vjere da prožvače tvrdu hranu onog najpraktičnijeg u poganskoj filozofiji. U tome je Tomina pobjeda slična Napoleonovoj. Prevrnuo je konzervativnu anarhiju. Toma je bio zapravo reformator, a reformatori su iza njega obični reakcionarci. Dok oni na pr. kopaju po knjigama i cjepidlačare o dostatnosti hebrejskog Svetog Pisma, dotle se već

Toma nagledao Duha, koji sipa milost, i to kroz grčku filozofiju. Dok su se raspričali o duhovnoj dužnosti vjere, on je već dokazao socijalnu dužnost rada.

Srž njegove nauke (ili kako se danas kaže — tomizma) je povjerenje u razum. Dočim je luteranski nauk otkazao razumu povjerenje.

Treba opreza da ne bi Tomina opozicija pala u protivan ekstrem, pa da ga nebi sada oni, koji su ga držali Dogmatistom, proglasili Modernistom. Da ga ne bi okitili »naprednjačkim« vijencem, te ga predstavili kao čovjeka »napredka« svoga vijeka (prema današnjem shvaćanju) i naprtili mu na leđa odgovornost za današnje »moderno mišljenje«.

Doduše, to nije tako nemoguće, jer se nešto slično dogodilo i s Franjem Asiškim. No nitko nije mogao — pa čak ni slobodoumni Rénan — tvrditi ozbiljno, da je Asiški Siromah bio što drugo, nego pobožni kršćanin, te da ga nije privlačio nijedan drugi motiv osim »imitatio Christi«.

Nitko ne tvrdi, da je Franjo razvezao snop zakona. Naprotiv, on ih je opasao kao fratarskim konopcem mantiju.

Nitko ne može reći, da je »pjesmu Suncu« pisao radi toga, što se oduševio Homerovim Apolonom, niti je ljubio ptice, da imitira rimske Augure.

Tko će reći, da je sveti Franjo inspirirao Ovidija? No isto je takva ludost reći, da je Tomi prvu inspiraciju dao Aristotel. Čitav njegov životni zadatak, čitava povijest njegova djetinjstva, izbor zvanja i t. d.

pokazuju, da je ljubio katolicizam prije nego se za nj borio.

Zašto da se zaboravi, da su ova dva kršćanina, katolika, dva diva Crkve, imala pred sobom sasvim jedan drugi model i slijedili sasvim drugog učitelja, neslućeno većeg od Ovidija i Aristotela.

Tko ovo gubi ispred očiju, taj gubi ispred očiju i pitanje religije (vjere, pa i praznovjerja). Šta više, time ne razumije onu glavnu točku naše vjere, koja izgleda praznovjernija od ičesa, tj. povijest iznenađenja — povijest Boga — Čovjeka u Evanđelju.

Mnogima se to dogodilo. I to se baš tiče svetog Franje i njegova otvorenog, čistog a i neukog pozivanja na sv. Pismo.

U njihovoj je mašti dobivao Bog, koji je čovjekom postao, sliku poganskog Boga, makar ih je bola u oči frapantna činjenica, da je to najjača, najmoćnija i opet najnevjerojatnija dogma u Credu.

Sveti je Franjo bio sličniji Kristu nego Budhi, kad je motrio ljiljana u polju i ptice u zraku. A sveti Toma, dok je tvrdio, da je Bog i Njegova slika došla u kontakt sa tvarnim svijetom kroz tvar, bio je pravi kršćanin, a ne peripatetik.

Sav taj nazovinaturalizam i nazovimodernizam naših dvaju svetaca išao je za tim, da ojača i uspostavi onu najnematerijalniju srž i dubinu definiranog vjerskog članka; karika, bez koje bi se čitavi lanac raspao. Franjo i Toma, sa svojim »naturalizmom« i »modernizmom« utvrdili su božanstvo Kristovo.

*

Slučaj sv. Tome i sv. Franje ispostavio je, da je za katolika svejedno: biti racionalan, naravan ili ortodoksan. Jer samo s takvom ortodoksnošću možemo biti prirodni i racionalni. Drugim riječima: ono što se uistinu može nazvati liberalnom teologijom, crpi tu liberalnost iz originalnog katoličkog mišljenja. No ta liberalnost nema ništa zajedničkog s liberalizmom*

Ovo mi se čini tako važnim, da ću navesti par specijalnih Tominih misli, da ilustriram što mislim reći.

Osobita je npr. misao sv. Tome, da čovjeka treba promatrati u čitavom njegovom čovještvu. Čovjeka nema bez tijela i duše. Pa kao što lješina nije čovjek, tako ni duša sama nije čovjek. To je ranija škola Augustinova i Anselmova pomalo bila zanemarila i raspravljala o duši kao jedinoj vrijednosti kod čovjeka, koja je samo za neko vrijeme navukla na sebe ovo — ni spomena vrijedno — odijelo (tijelo).

U tom su, uza svu svoju spiritualnost, bili premalo ortodoksni. Zar nije tu zamirisao put u istočne pustinje, u zemlju transmigracije, gdje duša, bitni dio čovjeka, može da seli od nebitnoga do nebitnoga, kroz životinje i ptice.

Zar nije bio, dakle, divan momenat, kad je Toma skočio na noge, lupio šakom po stolu i kliknuo: moje

* Upotrebljavam ovdje riječ »liberalizam u striktnom teološkom smislu. Inače u popularnom ili političkom smislu, osobito u doba sv. Tome, ne može se Tomu smatrati reakcionarcem već (dapače) vrlo liberalnim.

tijelo je m o j e, kao što je i moja duša m o j a i samo j a sam ravnoteža i ujedinjenje obojega.

Da se nije možda u tom Toma primakao modernom materijalizmu, glorifikaciji i naglašivanju kulta tijela (po Whitmanu ili Lawrencu)?

Ne! Toma je samo ljudima u pamet dozvao najmaterijalnije, a stoga i najčudnije čudo — uskrsnuće tijela.

Njegovo dokazivanje Objave je sasvim razumsko, a opet sasvim demokratsko i popularno. Dokazi za Objavu nisu nimalo protivni razumu. Baš naprotiv. Čini se, da je on bio uvjeren, da se do istine može doći čisto razumskom procedurom.

Iz njegovog karaktera je odsjevao zbilja velik optimizam, da je bio skoro i pretjeran u tom, kad je mislio, da je svaki čovjek spreman za naučne diskusije. On je upravo zanosno vjerovao u mogućnost da možemo nekoga osvojiti s argumentima, ako dotični čeka kraj tih argumenata. Samo njegovo **zdravo** shvaćanje mu je šaptalo, da argumentima nema nikad kraja . . .

(Ja npr. mogu nekoga da uvjerim, da je materija kao izvor duha sasvim bez značenja, ako sam u to zaljubljen, pa mlatimo jedan po drugomu argumentima kakvih 40 godina. Pa kad mi uspije da mu na smrtnoj postelji ipak dokažem, kroz to vrijeme (od 40 godina) rodilo se već tisuću drugih materijalista, i . . . nijedan ne može drugome da što dokaže . . .)

Duša težaka je isto tako važna kao i duša najsuptilnijeg teologa ili filozofa, i Toma samo ne zna,

kada će taj težak naći vremena da traži i proučava istinu. Toma zaključuje radi toga, da će taj težak ove najviše istine morati da primi na jedan čudnovati način. Inače će siromah ostati bez njih.

Kako se iz svega vidi, njegovo dokazivanje je potpuno naravno, ali je rezultat svega toga vrhunaravan. I to sve izgleda tako razumljivo i jednostavno, da ne bi drugačije ni sv. Franjo zaželio. Dakle: glas s neba, povijest, koju je nebo propovijedalo, istinska priča. Objava.

Tu dolazi otvoreno do izražaja slobodna volja. U tom je bio pravi autonomaš. Branio je »nezavisnost zavisnih stvari«. Insistirao je na tom, da neka stvar mora imati svoja vlastita prava u vlastitom rejonu. Prema poslovici: »U roditeljskoj kući sam kćerka, ali u svojoj sam gospođa.« Ona se, kod Tome, nalazi u nizu, koji je kao neka hijerarhija strogog suvereniteta podlaganje jednog drugomu.

On nije odijelio čovjeka od Boga, već razlučio. Ovaj kolosalni smisao za čovječje dostojanstvo i slobodu, ocijenjen je danas i simpatično primljen kao plemeniti »humanistic liberality«.

Samo ne smijemo zaboraviti, da je posljedica svega toga bila slobodna volja, što znači i moralnu odgovornost čovjeka, a to baš moderni liberalci toliko niječu. Na toj uzvišenoj, ali i pogibeljnoj slobodi visi: nebo i pakao. I cijela misteriozna drama duše. Doduše, čovjek se ne odvaja nego luči od Boga, ali je strahota u tom, što se čovjek m o ž e da odijeli od Boga i time napravi katastrofalnu distinkciju...

Dotaći ćemo se kasnije pitanja, o kojem su mnogo stari filozofi diskutirali, tj. rasprave o »Jedinstvu i Množini«.

Da li su stvari tako različne, da ih ne bismo mogli strpati ni u jednu kategoriju ili su pak tako ujedinjene, da ih ne možemo razlikovati?

Tomin je odgovor jednako važan i za »različnost« i za »jedinstvo«. On se često emancipirao od velikih grčkih filozofa, koji su mu bili neko vrijeme uzorom, a pogotovo od svojih orijentalnih protivnika. I u ovom pitanju kao i u srodnim pitanjima. Za njega nije bila razlika između krede i sira, ili svinje i kanarinca, samo neka mozgovna iluzija ili optička varka, nego je ta razlika bila nešto, što je odgovaralo stvarnosti, što ćutimo pomoću naših osjetila.

Malo prozaički, zar ne, da je na pr. svinja svinjom a ne nešto drugo. Možda aristotelizam vezan sa zemljom. Ali zapamtite, da se u tom pitanju susreću dva ekstrema: zemlja i nebo. Drugim riječima: to je pitanje povezano sa kršćanskom dogmatskom idejom o Stvoritelju, koji je stvorio tu svinju, za razliku od Cosmosa, koji je samo razvija.

To je sve zapravo ono o čemu smo i na početku govorili. Tomističko gibanje u metafizici, kao što i franjevačko u ponašanju i ćudoređu nije bilo ništa drugo nego razvijanje i cvjetanje dogmi...

Franjevac je izašao iz kloštra, ali zato da bude više nego katolik, više nego asketa...

Dominikanac se oslobodio augustinizma, ali zato da bude više nego teolog, ortodoksni teolog, jači

dogmatičar..., koji je kod Aristotela našao vezu Boga s čovjekom i materijom.

Nitko ne može razumjeti veličinu trinaestog stoljeća, ako ne opaža da je u njemu poraslo nešto novo, što je stvorilo život. (Stvaranje živoga u živim stvarima). Živo je stvorilo živo. To je bilo (u tom smislu) nešto snažnije i jače nego sve ono što zovemo Renesansom. Renesansa, to je bila samo uskrsnuće staroga u mrtvim stvarima. Prema Renesansi srednjevjekovlje je bilo zapravo »Nesansa« tj. porođenje, koje nije svoje hramove kopiralo sa grobnica, niti je pozivalo mrtve bogove iz Hada.

To je arhitektura. Baš tako moderna kao i današnji drednoti, avijonski hangari, štoviše ostat će i nadalje najmodernija građevina. Što to i znači: popravljati starine?! To nije Renesansa nego Ponovni Pad.

Zar bi možda i Tomin pokret mogli nazvati padom?! Ne! To je bio mladi, svježi, gigantski zanos, koji je oštricom zasjekao u nebo poput veličajne gotske katedrale. Jednom riječi: Akvinac je samo još jače pokršćanio kršćanstvo, time što je u nj uvukao Aristotela. To nije paradoks nego — činjenica i istina; samo treba upoznati preko Aristotelovog učenika — učenika Kristovog.

Kad bih htio Židova, Muslimana, Budhistu ili Deistu upoznati s imenom kršćanin, označio bih čovjeka, koji vjeruje da se božanstvo (odnosno svetost) pridružilo materiji tj. ušlo u svijet osjetila.

Neki moderni pisci misle, da se prihvaćanjem Aristotela čini neka koncesija Arapima, kao što modernisti čine Agnosticima. Zašto ti ne kažu da su i Križari učinili koncesije Arapima, ako je Toma spasivši Aristotela iz Averoësovih ruku učinio isto.

Križari su pošli u rat, da oslobode mjesto, gdje je ležalo tijelo Kristovo, misleći — s pravom ili nepravom — da je to mjesto kršćansko.

Toma je osjetio također potrebu da oslobodi ono što je u biti samo Kristovo tijelo, posvećeno tijelo Sina Čovječjega, koji je unio čudesno posredništvo između neba i zemlje. On je trebao Njegovo tijelo i to u pravom smislu riječi, sa svim njegovim osjetilima, jer je držao — s pravom ili nepravom — da je to stvar kršćanska.

Toma je bio najponizniji tada, kada je zakoračio Aristotelovim stazama. Taj mu je put pokazao sam Bog, dok je tesao daske u Josipovoj radionici.

*

Ova su dva velika muža odskočila i bila odijeljena od ostalih suvremenika, a spajala ih je veza revolucije, koju su podigli.

Kastiljanac Dominik Guzman osnovao je godine 1215 red vrlo sličan Franjinom, a skoro i u isto vrijeme, kada i Franjo. Prvotna mu je svrha bila da propovijeda katoličku filozofiju među hereticima Albigezima, čija filozofija je bila jedna od prerazličnih forma Manikejizma. Radi toga Dominikanci daju dojam filozofskog bratstva, dok nam se franjevci pojavljuju kao pjesničko bratstvo.

U Englesku nije Dominik mogao prodrijeti sa svojim sljedbenicima. U našoj (engleskoj) atmosferi se već nalazilo nešto, što je djelovalo tako na engleske

mozgove, da im je bio razumljiviji vjerski rat, nego dogmatsko argumentiranje.

Protestanti su zapazili kod Dominika značajke intelektualne neovisnosti i idealno mjerilo kreposti i istinitosti. O njemu su kružile pripovjedke, koje bi bile i te kako upalile u Engleskoj, kad bi slučajno bile protestantske. Pripovijedalo se da mu je papa rekao, uprvši prstom u svoju gorgonsku palaču: »Petar ne bi više mogao reći: Srebra i zlata nemamo«, a španjolski redovnik da mu je spremno odvratio: »Ne, no ni ti ne bi više mogao reći: Ustani i hodi«.

Makar da su Franjo i Dominik pojave, koje historija pokazuje kao dvojicu radnika na istom poslu, Engleska ih ne gleda u istoj slici.

U njihovim domovinama oni stoje kao Nebeski Blizanci, okruženi zajedničkom aureolom. Tamo izgledaju kao slike svetog Siromaštva, prikazane kao dva viteza na jednom konju. U našim (engleskim) legendama imaju ta dvojica toliko zajedničkog koliko Sv. Juraj i zmaj.

Dominika Englezi zamišljaju kao Inkvizitora, koji je izumio spravu za gnječenje palca, dok im je sv. Franjo tako milosrdan čovjek, koji se i nad mišolovkom rasplače.

Možemo nekog voljeti više, ali a priori naći kontrast, više je nego usiljeno. Vidi se, da je nešto u pozadini toga mišljenja.

Oni koji, makar samo površno, znaju o Dominiku znaju da je on bio misionar, a ne progonitelj i da je on svijetu poklonio krunicu, a ne spravu za mučenje.

Znadu također, da je sva njegova trka beznačajna za onoga tko ne razumije, da je njegova glasovita pobjeda bila pobjeda uvjerenja, a ne sile i progona.

Vjerovao je u opravdanost progona, no samo u tom smislu, da svjetovna vlast suzbije vjerske nerede, kao što su vjerovali i drugi njegovi suvremenici. Pogotovo elegantni bogohulac Fridrik II, koji u drugo što nije ni vjerovao. Taj si je umišljao da je njegova dužnost i privilegij da pali heretike.

Prigovarati i pričati da je to bio i Dominikov posao, značilo bi istu glupost, koju bi počinio netko tko bi prigovarao kakvom predsjedniku apstinentskog udruženja, što taj nagovara pijance po ulici neka ne piju, jer će ih pijane policija pohvatati.

To znači, ništa manje nego promašiti sam cilj. A taj je u tom što je naš Dominik bio ženijalan u obraćanju krivovjeraca, ne gledajuć na pritisak koji su činile na njih svjetske vlasti.

U tom je razlika i između Dominika i Franje. Njegovo polje rada i njegovi problemi bili su drugi nego Franjini. Prvi se našao u ogromnom polju da obraća heretike, dok je drugoga zapala mnogo suptilnija dužnost, da obrati samo čovjekovo biće. I tako je nastala poznata pripovijest: Kad nam treba nekoga kao Dominika, da obratimo pogane kršćanstvu, osjetimo još veću potrebu nekoga kao što je bio Franjo da obrati kršćanstvu i kršćane.

Svetog Franju su proglasili moji zemljaci (Englezi) humanim, jer je pokušao obratiti Saracene — bez

uspjeha; a svetog Dominika psuju kao fanatika što je obraćao Albigeze — i uspio.

Što ćemo, višeput nam je horizont zaista preuzak.

Doduše, mi se danas nalazimo na jednom sretnijem povijesnom brežuljku, te vidimo prilično dobro i Asisi i umbrijske brežuljke, ali nam ispred očiju iščezavaju mnogi prevažni događaji, pa tako i oni najvažniji, koje je odigrao sv. Dominik.

Postoji još jedna ranija i bitnija veza između Dominika i Franje. Kad ih sada gledamo ujedinjene u zajedničkoj slavi ne smijemo zaboraviti da su u svoje vrijeme bili ujedinjeni u zajedničkom beščašću i bruci. Time su počeli. Puk ih je mrzio, jer su ga pokrenuli. Čovjek, koji se usudi da pozove puk na pokret za boljitak tog istog puka, stekne čitavu seriju neprijatelja, a prvi su mu oni koje je pozvao na dobro tj. puk. A kad konačno masa uvidi, da im je htio dobro, podiže se na njega onih gornjih 10.000 u strahu, da je taj pokret uperen protiv njih. Bogati u strahu da ne izgube novce, mudraci u strahu za svoju znanost, a ljenčine u strahu da ne budu bačeni u sredinu kakve akcije.

Taj strah i nije bio tako neprirodan, jer su Dominik i Franjo zaista podigli revoluciju. Mi, koji živimo u velikoj udaljenosti od te revolucije ne osjećamo njezinu svježinu.

Uzmimo za primjer Francusku revoluciju. U to su se vrijeme orili zvukovi Marseljeze kao riganje vulkana, kao strašno bučanje potresa. Monarhi su drhtali, kad bi začuli njene divlje zvukove.

Danas se pak kraljevi sa miljarderima veselo zabavljaju na banketu, dok zrakom plove oni isti zvukovi nekad strašne Marseljeze, koja nije danas ni malo revolucionarnija od pjesme »Lijepa naša domovino«.

Ide vrijeme, nosi breme. Od revolucija postaju institucije. Revolte stvaraju od starog društvenog poredka novi, a novi postaju pomalo opet stari.

*

Kako je to drugačije bilo u ono vrijeme. Moramo si zato oživiti u fantaziji, što se ćutilo pri koncu jedne kršćanske ere i kakav sukob promjena i izazova je nastao kad su se potresle ceste pod snažnim koracima Prosjaka, koji su počeli marširati. Jedna nam dječja pjesmica karakterizira atmosferu toga vremena:

»Čujder, čuj . . .
Kako psine u dvorištu laju,
jer prosjaci u grad marširaju . . .«

Gradovi su osigurali svoje kuće oštrim psima, koji strahovito laju na prosjake, koji dolaze. Glasno laju psine, no još glasnije se ori pjesma Prosjaka, koji pjevaju Pjesmu Suncu. Glasno laju gradski psi, no nadjačava ih lajanje Nebeskih Pasa. Domini Canes laju jače.

Iz neobičnih događaja života sv. Tome vidjet ćemo svu realnost i lom jedne revolucije, koja kida sa prošlošću . . .

OPAT NA BIJEGU

Toma otskače iz sredine svoga doba. Na jedan neobičan, upravo simboličan način. Iz one sredine, koja je bila kao neka geometrijska proporcija kontrolirajućeg kršćanstva. On je bio nekako povezan sa svim tim društvom, ali jednako i s onim nečim što bi to društvo moglo i razoriti. Moramo razumjeti, da je sva vjerska svadja kao i internacionalna borba njegovog vremena, bila za njega ujedno i njegova obiteljska svadja.

Toma je rodjen u purpuru i to skoro na rubu carskog grimiza. Njegov rodjeni bratučed bio je Sveti Rimski Car. Toma je mogao polovicu Evrope smjestiti na svome štitu, da ga nije bio odbacio. Bio je Talijan i Francuz i Nijemac, no svaki put Evropejac. Naslijedio je s jedne strane nešto od one energije, koja je stvarala normanske epizode. Od one energije, koja je stvarala organizirane nasrtaje, da su zvečili putevi Evrope do kraja zemlje i koja je prešla zemljom kao zuj brze strijele. Od one energije, koja je Duku Wiliamsa gurnula kroz blještavi snijeg do Chestera i drugog jednog vodila stopama Grka i Puna kroz sicilijansko ostrvo do vratiju Sirakuze.

Druga krvna veza ga je vezala sa velikim carem na Rajni i Dunavu, koji si je utvarao da nosi krunu Karla Velikog. Crveni Barbarossa, koji sniva ispod

bučeće rijeke bio je njegov prastric, a Fridrik II., Čudo Svijeta, njegov drugi bratić. Uza to bio je povezan sa stotinama intimnih veza sa svojim skromnim duhovnim životom, lokalnom živahnošću, malim obzidanim narodima i sa tisućama talijanskih oltara.

Fizičko srodstvo s carevima je naslijedio, ali je zadržao daleko čvršće i jače duhovno srodstvo sa Papom. On je razumio značenje Rima. Razumio je onaj smisao, prema kojem Rim još uvijek vodi i upravlja svijetom i nije bio te misli, da bi germanski imperatori bili realni Rimljani, usprkos Rima. Ovom naslijedjenom razumijevanju, zapravo kozmopolitskom razumijevanju on je kasnije dodao mnogo svoje vlastitosti. I sve to što je učinio za medjusobno razumijevanje među ljudima, dalo mu je nešto od karaktera jednog ambasadora i tumača.

Putovao je vrlo mnogo. Nije bio dobro poznat samo u Parizu, već je, gotovo stalno, posjećivao Englesku. Po svoj prilici je dolazio u Oxford i London. Govore da bi mogli stupati stopama njegovim kao i njegove Dominikanske družbe, svaki put, kad silazimo niz rijeku do željezničke stanice (današnje) koja nosi ime »of Black-friars« (Crnih fratara).

Putovalo je njegovo tijelo, ali je putovao i njegov duh putovima, koje je gradila istina. On studira literaturu protivnika i to još sa radošću i nepristrano kako baš nije bio običaj onoga vremena. On je stvarno pokušao, da razumije arapski aristotelizam muslimana i pisao je raspravu o postupku sa Židovima sa širokim shvaćanjem i neobičnom humanošću. Općenito je i uvijek nastojao da prodre u suštinu

stvari, ali je sigurno bio sretan da je i sam rodjen baš u centru i srži onoga sistema koji je vladao u njegovo doba tj. u krugu visokih tadašnjih političara.

Prema tome bismo mogli lako posuditi Tomino ime da posluži kao naslov jednoj modernoj knjizi. Ime jednog internacionalca. No, to je sve lijepo i dobro i istina, da je on živio u internacionalnom vijeku, no to je bila internacionalnost, koja ne može sugerirati ni jedan moderni čovjek u jednoj modernoj knjizi.

Koliko se sjećam moderni kandidat za Internacionalnog Čovjeka bio je Cobden, koji je bio upravo abnormalan nacionalist. Usko narodan čovjek, fini tip. Mogao si ga zamisliti kao kretnju između Midhurst i Manchestera. Posjedovao je neku internacionalnu razboritost, putovao je kroz države itd., bio je internacionalac . . . ali je ostao uvijek osoba svoje nacije tj. bio je normalan čovjek. No u trinaestom stoljeću nije to bilo tako. Tada je nacionalnost i internacionalnost tako koincidirala, da je taj vijek bio vijek internacionalne nacionalnosti. Imena nacija, gradova, mjesta itd., nisu označivala takvu razdiobu i granice kao danas. Akvinca su još kao studenta nazivali sicilijanskim volom, premda je rodom iz nekog mjesta kraj Napulja. Ništa nije smetalo na pr. Pariz da ga smatra Parižaninom, ta on je bio slava Sorbonne. Odlučili su da će u Parizu sahraniti njegove kosti kad umre. Ili uzmimo još jači kontrast toga vremena sa današnjim. Zamislite jednog današnjeg njemačkog profesora i tada si dozovite u pamet činjenicu, da je najveći od svih germanskih profesora, Albert Veliki

bio takodjer u ono doba — slava pariške univerze . . . Što bi danas polučio njemački profesor u — Parizu?

Tako na pr. ako je bio rat u kršćanstvu, tada je to bio internacionalan rat u onom specijalnom smislu u kojem govorimo o internacionalnom miru. To nije bio rat izmedju dvije nacije, nego rat izmedju dva internacionalizma: dvije svjetske države: Katoličke Crkve i Svetoga Rimskog Carstva.

Politička kriza u kršćanstvu pogodila je zemaljski život svetoga Tome već na početku. Direktno i indirektno. U njoj je bilo više elemenata: Križarske vojne; žeravica albigenškog pesimizma, koji je dva puta potučen argumentima sv. Dominika i mačem Simona od Monforta. Zatim dubiozni eksperimenat inkvizicije koja je tu počela i mnogo još drugih stvari. No, široko govoreći, to je bila perioda velikog duela izmedju pape i Hohenstaufa. Izmedju rimskog Pape i »rimskog cara«.

Dio periode Akvinčeva života bio je zasjenjen pojavom imperatora, koji je sam bio više Talijan nego Nijemac. To je bio briljantni Fridrik II., nazvan Čudo Svijeta.

Moramo spomenuti mimogred, da je u ono vrijeme latinski jezik bio najživlji od svih jezika i češće osjećamo slabost u prijevodu. Čini mi se da sam negdje čitao, da je spomenuti naziv imao jače značenje nego što je »Čudo Svijeta«, jer je taj sredovječni naslov glasio: Stupor Mundi, dakle kao »Zapanjenost Svijeta« . . . (Nešto slično možemo kasnije vidjeti kod prijevoda riječi Ens). No aplikacija je dobra, jer je Fridrik uistinu zapanjio svijet. Udarac, koji je upravio

na religiju bilo je nešto što zapanjuje i zablještava. Doduše, mogao se nazvati sa ovim zapanjenim naslovom i radi svoje briljantnosti, koja je učinila njegove moderne štovatelje vrlo glupima.

Fridrik II. je prva i to divlja i kobna figura, koja jaši kroz djetinjstvo svoga bratića Tome. U scenama divlje borbe i ognja. Njegova romantička reputacija, pokriva i među modernim historičarima, makar djelomično, pravu pozadinu ondašnjeg vremena, a to vrijeme je obuhvatilo i svetog Tomu.

Nazor devetnaestog vijeka, još se uvijek zove tako čudno modernim nazorom. Jedan iz takvog modernog vijeka, čini mi se Maucanlay, rekao je za Fridrika da je bio »državnik u doba križara, a filozof u doba monaha«. Mora se zabilježiti da antiteza obuhvata pretpostavku, da križar ne može baš lako biti državnikom, i da monah isto tako ne može lako biti filozofom. Uzmimo na pr. baš taj specijalni slučaj, u kojem ćemo lako vidjeti da su »slučajevi« dvojice glasovitih ljudi iz dobe Fridrika II., bili dovoljni da sruše obje pretpostavke i antiteze. Sv. Luj, premda križar, i k tome još križar bez uspjeha, bio je uistinu daleko uspješniji državnik nego Fridrik II. Iskustvom praktičke politike on je u svojoj dinastiji koncentrirao najsilnije vlade u Europi, tako da je ta dinastija bila jedina, koja se svojom snagom zabila u povijest sve do Grand Siecle-a, dok je Fridrik svoju zatjerao u propast uzmakom pred papinstvom i republikama, golemom kombinacijom svećenstva i puka.

Sveto Rimsko carstvo, koje je on želio osnovati, bila je jedna sanjarija. To nije bila nikada zbilja, kao što je to bila skladna i čvrsta država, koju je utemeljio francuski državnik. Uostalom možemo vidjeti sličnu stvar i u bližim generacijama. Na pr. jedan od naših (engleskih) najpraktičnijih vladara, Eduard I., bio je također križar.

Druga polovica antiteze je ovdje jednako pogrešna, kao i jednako važna. Fridrik II. nije bio filozof u monaškom vijeku. On je bio jedan gentleman, koji se pačao u filozofiju u vijeku monaha Tome Akvinskoga. On je bio bez sumnje inteligentan i briljantan gentleman, no da se iza njega našla kakva notica o »biću« i o raznim relacijama »bitka«, ne mogu nikako zamisliti da bi ta »filozofska notica Fridrikova« ekscitirala studente Oksforda i književnike iz Pariza a da i ne govorim o tomistima, koji su se već našli čak u New-Yorku i Chicagu. No na koncu to i nije nepoštivanje Imperatora, ako se kaže da on nije bio filozof u onom smislu u kojem je Toma Akvinski bio filozof. A Toma Akvinski je živio baš u ono pravo vrijeme monaha, kojima je Macanlay porekao filozofiranje...

Nije važno da se zadržavamo na ovim predrasudama 19. vijeka, viktorijanskog vijeka, makar da i danas neki drže taj vijek naprednim. Međutim u tom vijeku se smatralo nemogućim nekoga, koji bi se usudio gibati silom sredovječnog svijeta. 19. vijek je tako usko mislio, da je sav napredak pripisivao hereticima. Samo rušilac vrednota srednjeg vijeka mogao je u očima devetnaestog vijeka biti moderan, civiliziran... Odatle i dolaze komične fabule, kao da bi katedrale morale biti građene od framasona ili

da bi Danteova »Divina Comedia« bila nadgrobni natpis garibaldinskih političkih nada.

Ovakvo generaliziranje nije u svojoj naravi vjerojatno a svakako ni istinito. Srednjovjekovna perioda bila je neka specijalna perioda općeg ili još bolje nekog korporativnog mišljenja. A u nekojim stvarima je tadašnje mišljenje zaista šire od današnjeg modernog — individualističkog. Uzmimo npr. pojam »državnik«. Mancanlayevom društvu državnik je uvijek čovjek koji podržava više tijesnih interesa vlastite države u odnošaju prema drugoj. Takav je za Francusku bio Richelieu, za Englesku Chatham ili za Prusku Bismarck. Ali ako se neko zauzeo za sve ove države da ih obrani od nečega, šta ja znam, od navale Mongola, tada takav siromah čovjek u njihovim očima nije državnik. Takav je samo — križar.

U tom smislu je zgodno reći da je Fridrik II. bio križar, ma da izgleda kao Anti-križar. Sigurno da je bio internacionalni državnik. A zapravo je bio poseban tip, koji bi se mogao nazvati i internacionalni vojnik.

Internacionalci ne ljube internacionalnog vojnika. Nisu ljubili Karla Velikog, ni Karla V., ni Napoleona. Ne ljube niti su ljubili čovjeka koji kuša (ili je kušao) da stvori Svjetsku Državu, za koju se oni inače glasno deru dan i noć.

Fridrik, više neodređeno nego dvojbeno, predpostavio si je da bude glavom Svetog Rimskog Carstva a optužen je kao glava vrlo nesvetog Rimskog Carstva. No i kad bi on bio i Antikrist, bio bi svjedokom ujedinjenja kršćanstva.

A ipak eto u svemu tomu je čudno svojstvo onoga doba. To doba, koje je bilo uistinu internacionalno, bilo je u isti mah unutrašnje i iskreno domaće.

Rat — u širokom modernom smislu — moguć je, ne radi toga što se ljudi više ne slažu, nego jer se baš i previše u nečemu slažu.

Današnje moderne metode prisilnog odgoja, kao i obligatne vojne službe kadre su da stvore neke zone mira. I to prilično uspjele i važne da ljudi steku neko jedinstveno poimanje u ratu. No u ono doba, o kojem pišemo nije bilo tako. Mišljenja se razilazila. Bezpomoćno. I svaki čas je mir mogao biti narušen. Sporedno gdje. Navalom nekog vlastelina, samovoljom nekog kralja i t. d., tako da se čovjek, lišen jedne valjane i stalne zaštite, bojao i svoje sjene na cesti.

To je bilo doba kad su se po dva ekstrema zatvarala u jednu kulu. Pa radi toga i vidimo npr. Dantea gdje gori kao dvojezični plamen, ljubavi i mržnje, u koji je omotao svoj rodni grad.

*

Ova individualna zamršenost dolazi najljepše do izražaja u ovoj pripovijesti koja slijedi u pet, šest crta. Koga interesira što znači neka individualna aktivnost a u isti čas neproračunata s druge strane, taj će je naći u anekdoti o velikoj feudalnoj obitelji Akvina, koja je imala svoj dvorac nedaleko Napulja.

Landolf Akvinski, teški oklopnik, feudalni vitez, jahao je iza carskih zastava. Napao je neki samostan. Zašto? Jer je car smatrao samostan kao tvrđavu, koju drži njegov neprijatelj Papa.

Jedan njegov sin, kasnije, ustao je protiv cara i pošao u papinu službu. Čim je bio uhvaćen dao ga je Car smjesta pogubiti. Želim da spomenem nešto više o tom bratu Tome Akvinskoga, koji je riskirao svoj život podupirući papinu stvar.

A ta stvar je bila po svojoj biti i stvar puka. Ne velim, da je on zato svetac, no svakako stoji, da ima neke kvalitete mučenika.

Dotle dva druga brata, žestoki i aktivni, napreduju u službi cara, koji je ubio trećeg brata. A ujedno nastoje da ugrabe četvrtog (brata) jer se ne slažu s njegovim simpatijama prema novom socijalnom pokretu u religiji.

Evo, to je jedna vrst zapleta, koji dok dijeli sredovječnu obitelj, zapravo je osniva. Dabome, to je u vrijeme, kad nije bilo rata naroda, nego više manje rat rodova.

Međutim moramo opet do Imperatora Fridrika. On je, naime, tip svoga vremena. Svojom kulturom i žestinom, a svojim zabadanjem u filozofiju i religiju. I baš u njegovom podvigu dolazi na vidjelo i prvi podvig Tome Akvinca.

Za vrijeme onog značajnog vojničkog i političkog manevra koji se protezao u formi spaljivanja heretika pa do saveza sa Saracenima, dobio je Fridrik apetit na nešto osobito. Poput grabežljivog orla (carski orlovi) nasrnuo je na vrlo bogati samostan, benediktinsku opatiju na Monte Casinu. Zauzeo ga na juriš i opljačkao.

Nekoliko milja od Monte Casina dizao se veliki greben, uspravan poput apeninskog stupa. Kao kruna

dizao se na njemu grad, koji se zvao Suha Hridina. To je bilo gnijezdo u kojem su bili hranjeni Akvinski orlići, grane carske obitelji, spremni za let. Tu je živio grof Landulf Akvinski, otac Tome Akvinskog i još drugih 7 sinova. U slučaju rata je on sigurno jašio sa svojom obitelji, po tadanjem velikaškom običaju. A sigurno je imao svoj zadatak da izvrši i kod napadaja na samostan Monte Casino. To, međutim nije nimalo smetalo kasnije grofa Landulfa da snuje kako bi svoga sina Tomu postavio za opata toga istoga samostana. Dapače, to je smatrao sasvim ispravnim i delikatnim činom. Interesantan i tipičan zaplet onoga vremena. Za Landulfa dražesna apologija Crkve i ujedno solucija obiteljske poteškoće.

Grofu Landulfu bilo je već duže vremena jasno, da neće moći sa svojim sedmim sinom Tomom ništa drugo započeti, ako ne da ga učini opatom ili nečim sličnim. Rođen je bio 1226. Već je u djetinjstvu postavljao misteriozne objekcije i o dostojnosti razbojničkih orlova, o prisustvovanju lovu na sokole, džilitanju ili bilo kojoj drugoj plemićkoj zabavi. Bio je to jedan široki dječak, težak, miran i fenomenalno šutljiv. Jedva da je kada otvarao usta, osim da najedanput, naglo i na jedan eksplozivan način upita svoga učitelja: — Što je to Bog? —

Odgovor nije zabilježen, no sigurno je da pitanje nije prestajalo i da odgovor nije potpuno zadovoljio. Za osobu ovakve vrste jedino odgovarajuće mjesto je crkva i vjerojatno samostan. Ili bilo nešto slično: za njih to nije bila neka jača poteškoća.

Nije bilo teško čovjeku, položaja grofa Landulfa da uredi stvar s kojim samostanom da mu prime sina. Dapače imao bi biti primljen u jednom rangu, koji bi odgovarao njegovom svjetskom položaju.

Dotle je išlo sve glatko. Toma će postati monah, što mu i onako, kao da fali. Zatim će, prije ili kasnije postati opat Monte Casina.

No, tada se dogode interesantne stvari.

Iz nekih događaja, koji se dosta nejasno prepričavaju, čini se da je mladi Toma, nekoga dana došetao kući i jednostavno izjavio, da je postao prosjački redovnik novoga reda, kojega je osnovao Španjolac Dominik. To je djelovalo porazno za obitelj. Gore nego da bi došao kući kakav sin najaristokrackije obitelji i onako ležerno ispričao da se oženio nekom prosjakinjom. Kao da bi npr. došao Mussolinijev sin i javio ocu da se upisao u komunističku partiju.

Prema ovom što smo zabilježili, upada nam u oči ponor između starog i novog redovništva. Potres dominikanske i franjevačke revolucije.

Kako? Pa eto! Toma je izrazio želju da želi postati monah i vrata mu se sama otvorila. Duga avenija, pravi pravcati sag, postavljen mu je pod noge da pođe preko njega — i postane opat.

A kad je Toma htio da bude siromašan redovnik, iskesila se na njega obitelj kao bijesna zvijer. Braća ga biju duž javne ceste i deru mu siromašku mantiju sa leđa i konačno ga zatvaraju u neku kulu kao luđaka.

Nije tako lako naslikati ovu furioznu borbu velikaške obitelji, koja se trošila u navali na postojanost mladoga redovnika. Prema nekim pripovijedanjima, majka je brzo klonula u toj borbi i pristala uz Tomu. No u toj borbi nije sudjelovala samo njegova uža obitelj. Gotovo sva upravljajuća klasa Europe, koja se djelomično sastojala od njegovih rođaka, bunila se protiv bijednog mladića. Čak je i Papa bio zamoljen za taktičnu intervenciju, i predlagalo se, da bude Tomi dozvoljeno nositi dominikanski habit, a da bude u službi kao benediktinski opat. Mnogima se ovo činilo kao jedan taktički kompromis, no sredovječnom ukusu Tome Akvinskog to nije išlo u tek. On je tvrdo pokazao da želi biti Dominikanac u dominikanskom redu, a ne na krabuljnom plesu. I diplomatski prijedlog, izgleda, pao je u vodu.

Toma Akvinski želio je biti redovnik. I ništa drugo. Na čudo suvremenika, no ni mi se u našoj nebuloznosti manje ne čudimo. Tvrdom upornošću želio je biti redovnik i ta želja je bila za njega potpuno praktička stvar uz koju se privezao sve do svoje smrti. On nije htio biti opat, on nije htio biti monah, on nije htio biti ni u vlastitom redu ni prior ni upravitelj, on nije htio biti uopće istaknuti redovnik. On je htio biti jednostavni brat.

To je, po prilici, kao kad bi Napoleon uporno stajao na tom, da čitavog svog života ostane redov, (obični vojnik).

Samo u nečem nije bilo zadovoljeno ovom teškom i mirnom akademskom gentlemanu, dok nije bio legalno proglašen prosjakom. U tom je interesantnost, jer, makar je bio legalni prosjak i težio sa svim ža-

rom za tim, više nego hiljada drugih, ipak on (taj debeli plemić) nije nikada bio ni sličan prosjaku.

On nije bio po svoj prirodi skitnica, kao njegovi veliki preteče. Nije se rodio kao lutajući pjevač poput svetog Franje, niti je imao u sebi skitalačkog misionarstva kao sv. Dominik.

No on je baš htio da se podvrgne vojničkoj disciplini toga reda i da čini ono, što mu drugi naloži. Bio je jedan od velikodušnih aristokrata, koji se zapisao u revolucionarnu armiju ili kao jedan od najvećih pjesnika i učenjaka, koji se bori kao dobrovoljac u svjetskom ratu.

Ono »nešto« u odvažnosti i jedrini Dominika i Franje, izazvalo je u njemu duboki osjećaj pravičnosti i ovaj učenjak i diplomata nije pustio da išta potrese gvozdenu odluku njegove mladosti. Ništa nije moglo ubiti u Tomi visoke ambicije — da bude najniži.

*

Prvi učinci ove odluke bili su — kako smo već vidjeli — vrlo razdražljivi i strašni. General Dominikanski, pod kojim je Toma unovačen, bio je na oprezu radi diplomatskih pokušaja, da Tomu izjure iz reda. Bojao se i drugih poteškoća. Odluči, stoga, da ga pošalje s drugom redovničkom braćom u Pariz. U tom putu je bilo nešto proročkoga, jer je Pariz bio u neku ruku oznaka početka i završetka velikog duhovnog puta ovoga velikog Mislioca. Od tamo je izašla za njega velika obrana prosjačkog reda i pobjeda nad protivnicima Aristotela.

No za sada je taj put bio nasilno prekinut. Jedva su bili naši redovnici stigli kraj Fontane, nešto sjevernije od Rima, napadne ih divlja konjica. Napadači zgrabiše Tomu kao razbojnici. No ti razbojnici su bili sama Tomina braća. Toma je imao više braće i možda su u ovaj napadaj bila umješana samo dvojica. On je bio uistinu sedmi, i prijatelji rodoslovlja mogu jadikovati što je ovaj filozof (nepotrebno) pripadao plemenitom koljenu lopova, koji su ga ugrabili. Bila je to jedna vrlo neobična afera. A svakako da imade nešto čudna u namisli grabeža prosjačkog redovnika — putujućeg opata. Konačno je to i jedan tragičan zapletaj u ovom motivu i namjeri neobičnog rođačkog tria. Kontrast: grozničave iluzije ljudi, koji se zovu praktični i još praktičnije pertinencije čovjeka, koji je nazvan teoretičarom.

Nešto tragično i komično sastalo se u ovom slučaju, gdje je prividna površnost praktičnih ljudi dobila afront praktične realnosti tromog teoretičara.

I tako se eto, vuku čudna braća tragičnom cestom kao zločinac i panduri. Na obzorju historije pojavile se figure ove braće. Nesretne kao malo koje, tamo od Kaina i Abela.

Čudna svađa u velikoj obitelji Akvina simbolizira i reprezentira nam ono nešto misteriozno i neprijatno srednjeg vijeka, što je više puta u kontrastu kao dan i noć. Jer, u ovoj dvojici ljudi, koji su bjesnili kričala je oholost njihove »plemenite« krvi i plemićskih grbova. I makar da su bili prinčevi najvišeg društva svoga doba, taj bijes ih je činio sličnima divljem plemenu, koje pleše oko svoga totema. Oni

su momentano zaboravili sve osim imena svoje porodice, a to je bilo još ograničenije nego pleme, a da se o narodu i ne govori.

A treća ličnost ovoga tria, rođen od iste majke, sličan prvoj dvojici možda po licu kao jaje jajetu, imao je pojam bratstva širi nego najmodernija demokracija. Imao je vjeru u milosrđe i ljubav dublju od najvećeg filantropa modernog svijeta i tako drastičan zavjet siromaštva, da bi to danas bio upravo delirij revolta protiv plutokracije i kapitalizma.

Iz jednog, istog talijanskog dvorca izašla su dva divljaka i jedan mudrac. Jedan svetac, mirotvorniji od najmodernijih pacifista. To je ono što tvori zagonetku srednjeg vijeka. T. j. da nije bio samo jedan srednji vijek nego zapravo dva. Promatramo u njemu jednog čovjeka; vidimo u njegovom ponašanju »kameno doba«. Bacimo pogled na drugog i opazimo da živi u pravo »zlatno doba« i da takovog nema ni u zemlji Utopije. U istoj, dapače, obitelji. Othranjeni istom žlicom. A najednom borba, kako vidimo u slučaju braće Akvina. Napad na javnoj cesti, koji svršava Tominom internacijom u kuli na brežuljku.

Kad su mu htjeli silom svući mantiju, izgleda da je mlatio oko sebe šakama po uzoru praotaca. I okanili se ćorava posla.

Toma je inače primio ovo tamnovanje običnim svojim mirom. Po svoj prilici nije mnogo mario, dali će ga pustiti da filozofira u tamnici ili samostanskoj ćeliji. Kad čovjek čita o njemu, zaista dobiva dojam

da se je pustio vući kao kakav kameni kip. Samo jedna vijest iz vremena njegovog tamnovanja pokazuje, da se jednom rasrdio. I to tako žestoko, kao nikada prije ni poslije. Mašta onog doba sačuvala nam je sliku rasrđenog Tome. Samo jedanput u životu, prvi i zadnji put, došao je Toma »izvan sebe«. Kad je pojurio u oluju izvan tvrđave svog uobičajenog unutrašnjeg intelektualnog i kontemplativnog života.

To je bilo kad su mu braća uvela u sobu jednu lijepu prostitutku. Sa namjerom, naravski, da ga iznenade s naglom napašću ili da ga barem umješaju u škandal.

Njegova srdžba je opravdana, pa da je imao i još užu savjest, jer je ova prostota koja mu je učinjena bila veća nego je bila ludost sredstva za pomoć. Uostalom on je znao da ga braća dobro poznaju. A oni su doista znali da je Toma svijestan da je to napadaj na njegovu čast. Suponirali su da će tom provokacijom prekršiti zavjet. U njemu se potresla sva ona osjetljivost i nježna, ponizna ambicija, koju je gojio baš do ovog zavjeta Gospodinu nad vojskama. U tom trenutku golemo tijelo izgubilo je svoj uobičajeni mir. Odskoči sa stolice kao teško pero, pojuri do kamina, zgrabi goruću cjepanicu i zavitla njome kao ognjenim mačem. Sasvim naravski da je žena kriknula i dala petama vjetra, osjećajući u sebi nečuveni strah pred nekim golemim luđakom koji se igra vatrom i koji juri iz kule da svuda pali. No on se međutim ograničio na progon samo do vratiju, koja zakračuna za njom. Zatim kao u nekoj strastvenoj i

žestokoj ceremoniji napravi naglom kretnjom na vratima sa gorućom cjepanicom znak križa.

Tada se vrati, baci cjepanicu natrag u vatru i sjedne na svoju nepomičnu stolicu. Na onu filozofsku stolicu, prijestolje mudrosti, sa koje se nije više nikada ustao.

ARISTOTELOVSKA REVOLUCIJA

Albert — Švaba, koga su s pravom nazvali Velikim, bio je osnivač moderne znanosti. On je, više nego itko, učinio da se pripravi proces, koji će pretvoriti alkemičara u kemičara i astrologa u astronoma.

Čemu, dakle, danas oklijevanje, da ga nazovemo prvim astronomom i da ga ne mješamo u legende pod nazivom zadnjeg astrologa. Ozbiljna znanost je već zabacila pripovijesti da je Crkva u srednjem vijeku proganjala učenjake kao vještice.

Bilo je baš obratno tj. da ih je svijet jedan čas proganjao kao čarobnjake, a čas trčao za njima kao za čarobnjacima. Jedino ih je crkva realno gledala — kao učenjake.

Tako su mnogoga crkvenog čovjeka gledali kao čarobnjaka, jer se previše bavio zrcalima i lećama. No jednako bi mu se desilo da se nalazio okružen praznovjernim poganima ili pretjeranim praznovjernim puritancima. Ali svakako bi svaki takav »čarobnjak« volio osvanuti pred papinskom istragom, nego pred masom praznovjerne svjetine.

Valjda nije papa proglasio Alberta Velikog čarobnjakom, nego polupoganske mase sa sjevera. Međutim ne treba se tome previše čuditi. I danas ga drže čarobnjakom polupoganska plemena tvorničkih gradova, čitaoci fundromana i svezaka po dinar te

raznih proroka sa plakata, pamfleta i novina. Ti ga još i danas drže astrologom.

Mora se priznati da je mogao uistinu zapanjiti njegove suvremenike njegov znanstveni rad, striktni materijal i mehaničke činjenice. Doduše ima toga čim se današnja znanost ne bi potpuno složila, no što ga to ima sa srednjevjekovnom religijom. U pozitivnoj znanosti imade još više neslaganja sa znanstvenom današnjicom Aristotel i grčka civilizacija, nego on. Za moje pitanje nije sada važno kakve su bile činjenice same po sebi, već kako ih se promatralo.

Nije važno da li je Skolastik vjerovao ili znao za »jednoroga«, koji ima jedan rog, ili da je držao da salamander živi u vatri. Glavno je da je takav Skolastik izrekao misao: — Ako neki »jednorog« imade jedan rog, onda dva »jednoroga« imadu baš toliko rogova koliko krava.

A da li je »jednorog« uistinu gdje postojao ili ne, i da li je salamander živio u vatri ili u vodi, za logiku je sasma svejedno.

Ako je, dakle, Skolastik držao kakvu krivu geografsku ili zoološku činjenicu pravom, on je nakon istraživanja zemlje i pronalaska životinja, lako ispravio svoje geografsko ili zoološko znanje. A ipak logika nije stradala.

Onaj veliki German, poznat u svojoj najslavnijoj periodi kao profesor u Parizu, bio je neko vrijeme profesor u Kölnu. U tom prekrasnom romanskom gradu kupile se oko njega grupe od tisuće ljubitelja ovakvog ekstravagantnog života, kakav je bio život

sredovječnog študenta. Skupljali su se zajedno u velikim grupama, koje su se zvale Narodnosti. Činjenicu kolosalno ilustriraju razlike između sredovječnog i modernog nacionalizma. Ma da je svakog jutra mogla nastati svađa i pravda između španjolskih i škotskih studenata, ili između Flandrijaca i Francuza i studentski mač je mogao za čas sjevnuti na jutarnjem suncu, jedno je bilo jasno. Što? Da su svi imali jednu svrhu: doći u istu školu, slušati istu filozofiju. To, doduše, nije moglo spriječiti svađu, no moglo ju je odlično završiti.

Pred ovim šarenim grupama slušaoca, razmatao je Otac Znanosti široke svitke svoga dubokog i svestranog znanja. Letjeli su kometi, pojavljivale se životinje, ptice i t. d. Teško je predavanje u aristotelovskom smislu, no u kojem je Albert bio originalan, nov i interesantan.

Bio je manje originalan u dubljem studiju čovjeka i etike, kod čega se služio nekim kršćanskim aristotelizmom, a bio je spreman i na kompromis u metafizičkim sukobima Nominalista i Realista.

On nebi bio nikada sâm otvorio borbu da uravnoteži i humanizira kršćansku misao; ali kad se takva borba zametnula oduševljeno je u njoj sudjelovao.

Nazvan je bio »Univerzalni Doktor«, jer je bio u svom studiju uistinu specijalista. Zato i nije uvijek jako pogrešna legenda puka da je čovjek znanosti — čarobnjak. On je uistinu i bio čarobnjak. Učenjak je zbilja više čarobnjak dok hoće da zavlada nad elementima, nego svećenik, koji se podlaže vla-

danju Duha, (koji je elementarniji od bilo kojeg elementa).

Među studentima koji su navrli u slušaonicu bio je i neki student, koji je upadao u oči golemom figurom. Na pogled je izgledao kao da nije za ništa drugo nego da upada u oči.

U debatama je bio tako nijem i mučaljiv, da su njegovi drugovi tu nijemost prevađali sa značenjem tupost. I tako je njegova golema tjelesna figura smatrana kao mali dječak u golemom tijelu. I prozvali ga: Nijemi Vol. Nisu mu se toliko smijali, koliko su ga sažaljivali. Nekom dobronamjernom studentu toliko se sažalio, da je odlučio poučavati ga u početcima logike. Kao malog dječaka u prvom razredu osnovne škole.

»Glupak« mu je zahvalio sa naročitom uljudnošću na njegovoj dobroti. I dobričina student počne sa tumačenjem i kod nekog pitanja sav se zaplete kao pile u kučine. »Glupak« ga je mirno slušao i kad se dobričina student propisno zapleo, »glupak« izreče jedino moguće riješenje, bez trunka napora i afekta. Dobričina student izbulji u njega oči, ko u kakvo čudo. A pred njim je stajala golema figura, misteriozni kup ignorancije i inteligencije i — šapat ode od usta do usta u školi.

Jedan od »službenih« biografa Tominih napisao je o ovom slučaju da je taj put Tomina »ljubav do istine otišla jedan korak naprijed pred njegovom poniznošću«.

Sasvim u redu. No samo to još ne znači opisati sve one povorke elemenata koje su izlazile iz ove

velike i masivne glave. Kraj mnogo anegdota oko Tome Akvinskog cizeliran je nadasve poseban tip čovjeka. Jedan osobit primjerak. U tom poniznom individuu nije bilo mjesta, da bi ušle razne prozaičke sitnice iz dnevnog života. Dobar odgoj nije mu dopuštao da se ističe. Čak u nekim stvarima, kao da je zapao u neku čudnu paralizu, te je radije pustio da bude krivo shvaćen, nego da se upušta u duga tumačenja svojih misli. Interesantna je to i duboka bila poniznost, no kraj te poniznosti sjedio je i njegov divni »zdrav razum«, koji nije dopustio da bude istina potlačena, već u danom momentu taj zdrav razum skočio sa svog sjedala i kliknuo: stani, more!

Čini se da je Albert Veliki lektor i profesor ovih mladića prvi opazio nešto u ovom dječaku. On je malko htio prokušati Tomu te mu je dao da izradi neke radove i nagovarao ga neka sudjeluje u debati, da tako otstrani njegovu plašljivost.

Bio je to mudar starac i proučavao je i druge životinje, a ne samo jednoroga i salamandera. No najvolio je proučavati neku posebnu vrstu, najčudniju od najčudnijih — čovjeka. Poznavao je dobro značajke čovjeka. Bio je odviše dobar školnik a da ne bi znao da luda nije uvijek luda. Zabavljalo ga je kad je saznao da su sudrugovi dječaka nazvali nijemim volom.

I upravo je bilo nešto proročkoga u njemu, kad je neobičnim zanosom upozorio učenike na toga opskurnog dječaka. Upozorio je briljantne đake od kojih se mnogo očekivalo na nijemog i tvrdoglavog dječaka od koga se ništa nije tražilo sa riječima:

»Vi ga zovete Nijemi Vol; a ja vam velim da će taj Nijemi Vol tako riknuti, da će se potresti čitav svijet«.

Toma je bio uvijek spreman da se srdačno zahvali Albertu Velikom, kao što i Aristotelu i Augustinu te brojnim ostalim učiteljima za njihove misli. Pa ipak su njegove vlastite misli pomakle naprijed Alberta i druge Aristotelovce, kao što su oni pomakli Augustinijance.

Albert je pokušao da direktno studira naravne činjenice, makar i iz takvih fabula kakve su bile one o jednorogu i salamanderu, no čudovište, zvani Čovjek, očekivalo je suptilniju i okretniju razudbu (vivisekciju). Kako bilo da bilo, dvojica su sklopila prijateljstvo na raspuću borbe srednjeg vijeka. Kako ćemo vidjeti rehabilitacija Aristotela bila je barem toliko revolucionarna koliko egzaltacija Dominika i Franje, a Toma je bio određen da ukopča obadvije strane.

*

U ovo vrijeme je porodica Akvina valjda bila napustila pustolovne misli da i dalje zatvara svoje odbjeglo pače. O tom bijegu pripovijedaju se zgodne pričice. Točno se zapravo i nezna na koji način je utekao iz kule, niti tko mu je od obitelji kod toga pomagao. No po svoj prilici je tom bijegu kumovala sestra, koja ga je silno voljela. Prema spomenutim pričicama oni su na vrh kule pričvrstili košaru na konopu. Iz košare uputio se Toma u bijeli svijet. No to je morala biti prilična košara.

Toma je utekao na slobodu. Vlastitom energijom. Nutarnjom ili vanjskom — svejedno. I dok je svijet progonio bijele i crne i što ja znam koje fratre, Toma se sretno sklonio u sjenu Velikog Fratra — Alberta. No skoro je zaprijetio novi metež u Crkvi. Alberta traže u Pariz, da primi stupanj Doktora. Poznato je da i na velike ljude promjene djeluju. I Albert je napravio u tom času jednu ekscentričnu molbu. Da smije sobom uzeti — Nijemog Vola. Udesili se kao putujući redovnici ili religiozni vagabundi, noćili u samostanima gdje su kojega našli i konačno banuli u samostan sv. Jakova u Parizu. Tu je Toma našao još jednog brata. Još jednog prijatelja.

U sjeni, zaklonu pred olujom koja je bijesnila nad svom braćom prosjacima, raslo je prijateljstvo između Bonaventure Franjevca i Tome Dominikanca. Zvali su ih David i Jonata. Vrlo interesantno, jer ono doba je bilo sklono da drži franjevce i dominikance kao nešto kontradiktorno.

Franjevca možemo predstaviti kao oca mistike. Mistike predstavljaju kao ljude kojima je konačna svrha duše svakako osjećaj a ne misao. Njihov moto je uvijek bio: kušaj i vidjet ćeš. A eto Toma počinje također sa: kušaj i vidjet ćeš. No on je postavio ovu zadnju njihovu na prvo mjesto. Tomisti počinju sa nečim realnim, opipljivim (na pr. kušanjem jabuke), i otuda izvlači božanske zakone za intelektualni život. Dočim su mistici iscrpli najprije polje intelekta, pa na koncu zaključili: osjećaj Boga sliči kušanju jabuke. Dakle glavno neprijateljstvo bi bilo

u tom što je Toma počeo kušanjem voća, a Bonaventura je s tim svršio. Međutim su obojica imali pravo. To je privilegij ljudi koji zauzimaju različna mjesta u kozmosu te se ne slažu — ali u različnim planovima. Jer ako jedan veli da je odnošaj čovjeka prema Bogu stvar ljubavi, onda ima i drugi potpuno pravo kad veli da je vrhunac ljubavi težnja za spoznajom istine.

I Akvinac i Bonaventura bili su uvjereni da imaju pravo, a njihovo doba je držalo da obojica imaju krivo.

A to je bilo upravo neizbježivo, u ono vrijeme miješavine i borbenih kontrasta.

Tko će triumfirati?

Muhamedanci, manikeji, podrugljivi imperator, križari ili samostanski redovi?

U tom pitanju su nastajale svađe, smutnje, duhovi su išli stranputicom, u sumnji. A dotle se dizala sve jasnija sigurnost da društvena raspojasanost vodi do sve bliže propasti.

Prema savremenicima sv. Franje i sv. Dominika surađivale su u to doba dvije činjenice. Prva: bojažljiva pojava Aristotelove sjene, grčkog idola, kojemu se tada klanjali Arapi. I zatim Božje skitnice — redovnici: koji su izašli iz samostana, hodali svijetom, sijući posvuda iskre one vatre, koja ih je gutala — ljubavi Božje. Bilo je mnijenje da su oni propovjedajući savršenstvo, svršili sa pučkim prevratom, jer puk nije bio u stanju da razlikuje Evanđelje od anarhije. To je i navelo Vilima de St. Amour da napiše knjigu »Pogibelj u zadnje doba«, u kojoj je napao re-

dovnike radi abnormalnog propovijedanja ljubavi Božje. Traži od francuskog kralja i Pape da bez zatezanja urede stvar.

Toma i Bonaventura upute se u Rim. Dva nerazdruživa prijatelja, koji su u svojim srcima nosili svaki »svoju istinu«, da brane redovničke sloboštine.

Toma Akvinski branio je slobodu redovnika. Branio je zavjet svoje mladosti i pri tom je postigao vrhunac svoje karijere. On je spriječio da nije došlo do zastoja golemog religioznog gibanja. Ova slavna pobjeda pograbila je našeg studenta iz sjene njegove plašljivosti i postavila ga u puni sjaj historijske ličnosti. Na horizontu se ocrtao novi lik Tome. Jak i jedar.

Uzdržao je jaku bitku za prosjački red protiv tadanjih reakcionaraca. Kao što je i negda vodila bitku njegova obitelj protiv odbjeglog dječaka. Bitka se nastavljala sa pogibeljima druge vrste. Konzervativni ortodoksi prijetili su potpunom osudom Aristotela. Pogibelj je bila velika. Sa velikom žurbom pritisak na Papu i mjerodavne sudove. Tražili su osudu.

Pogibelj arapska bila je pred vratima. Historijske i geografske okolnosti bile su krive da su došli Arapi prije Latina do grčkih rukopisa. Islam je dao Aristotelovim djelima takvu filozofsku formu, da je bila nepristupačna ortodoksnim kršćanima, čiste aristotelovštine.

Ova prepirka bila je veća i dublja i zahtjevala daleko više svijetla nego prva.

Jer i danas je simpatičan i popularan i sveti Franjo i prosjačko-redovničko ondašnje gibanje kao što

i ono svetog Dominika. I jasno je da poslije svetog Franje i Dominika ne pada nikome na pamet da brani feudalne monahe, no aristotelsko pitanje je i previše komplicirano, a da bi ga riješili bez jasnih tumačenja i proučavanja njegovih prekoncepcija.

Radi se tu o jednoj revoluciji posebne vrste, ili ako hoćete, proturevoluciji?!

To je zbivanje raznih stoljeća. Revolucija slijedi revoluciju. Danas se bune protiv onih koji su se bunili protiv onih prvih i poslije dolazi kajanje onih drugih zašto se bunili protiv prijašnjih i tako redom. Moderna djevojka sa ružom na ustima je buntovnik vis-a-vis prijašnje sufragetke. Sufragetka se bunila protiv krinoline i viktorijanske duge haljine. Tango se buni protiv sanjarskih valcera i albuma napunjenih bajronskim stihovima. A dotle će za neku puritanku sanjarski valcer značiti jednu gadnu orgiju, mekani Bayron će joj biti divlji boljševik, a djevicu u bijeloj viktorijanskoj haljini će svakako smatrati revolucionarkom.

Pa ako se sjetimo dalje, opažamo da je ova ista majka puritanke bila u povijesti buntovnik protiv popuštanja engleske crkve, koja je bila opet prije buntovnik protiv katoličke civilizacije, a ova se opet u svoje vrijeme bunila protiv poganske civilizacije.

To, na koncu, nije bio progres, već oscilacija između dva oprečna puta.

Moderni običavaju, naravski potpuno pogriješno, suditi historijske događaje sa današnjeg, aktuelnog stanovišta. Oni se već unapred bune, i neznajući što

će slijediti, ni kada. Pred sobom vide samo svoj zaključak, ne mareći za genezu i esenciju događaja ili stvari. Međutim kod velikih događaja u prošlosti iskrsavaju znamenite ličnosti sa takvom snagom, da izgleda, kao da se u novom svijetu pojavila nova ličnost. Kao da je preživjela svoje određeno pravo na život. Najeklatantniji primjer za to je sam Aristotel.

Kad su moderni trgnuli sa historije duboki zastor opskurnosti, proglasili su naprosto da je sve ono prije Reformacije i Renesanse bez svake važnosti. Neki antiklerikalni književnici i umjetnici 16. vijeka pokazivali su da ih Aristotel strašno umara, a potajno su pjevali himne Platonu. Naši pak moderni u svojem nepoznavanju srednjega vijeka, kažu da je Aristotel jedan gorki starinski tiranin, a Platon izvrsna poganska poslastica, koju kršćani još nisu kušali. Potpuno su, dakle, zaboravili da platonizam predstavlja baš staro ortodoksno kršćanstvo, dok aristotelizam personificira pravu modernu revoluciju.

Katolička crkva bila je u svom početku povijesti platonska, dapače utraplatonska. U Grčkoj je bio upravo zrak zasićen platonizmom prvih velikih teologa. Oci u katoličkoj Crkvi bili su veći neoplatonci od neoplatonika renesanse. Hrizostom i Bazilije mislili su i raspravljali o Logosu ili o Mudrosti tako naravno i, kao samo po sebi razumljivo, kao što danas misli bilo koja religija na pr. o krizi, socijalnom progresu i t. d. Tako mentalna evolucija sv. Augustina ide jednim normalnim potezom od Manihejaca do Platona i od Platona do Krista. I tu se zapaža prva

pogibelj, koja može uroditi s pretjeranim platonizmom. Moderni, od Renesanse pa do 19. vijeka, bili su previše zaljubljeni u Antiku. Oni nisu mogli srednji vijek predočiti drukčije, nego kao učenike poganstva. I to: Platonove po idejama i Aristotelove po metodama. No to nije bilo tako. Sa svakog stanovišta, pa i onog modernog, kršćanstvo je za stoljeća naprijed od platonizma ili aristotelizma. Najbolji dokaz nam je zato dosad i nametljiv utjecaj astrologije. Jer dok su filozofi bili tome praznovjerju vrlo skloni, dotle su katolički sveci (inače smatrani praznovjercima) bili odlučno protiv toga praznovjerja.

Dva najvažnija prigovora, kojima se umiruju vikači protiv sporazuma Tome i Aristotela su zbilja komična i bizarna. Ako se radi o vjerovanju da su zvijezde neka bića, koja djeluju na život pojedinca ili o teoriji da imaju ljudi kolektivnu dušu, onda treba te pripovijesti tražiti na njihovoj strani. U naše, naime, doba je astrologija zastupana na najčitanijim stranicama današnjih novina, a teorija o kolektivnoj duši nije ništa drugo nego današnji komunizam (duša košnice). Dakle koga je Antika tiranizirala?

No, kad hvalimo praktičnu vrijednost obnove aristotelizma i originalnost Akvinčevu, koji ju je obnovio, to ne znači tvrdnju, da skolastici prije toga nisu bili filozofi ili da nisu poznavali stare filozofije. Ako je nastala pauza u filozofiji to nije bilo prije Tome, niti na početku sredovječne historije. To je bilo poslije sv. Tome i na početku moderne historije. Silne intelektualne tradicije, koje su doprle do nas, tamo od Pitagore i Platona nijesu bile prekinute sa takvim sitnicama, kao što su bile rimska pljačka, Atilin udar ili invazije barbara. Tu žicu koja nas je vezala s Antikom razbili su drugi događaji. Vjerovali ili ne, to su bili: pronalazak štampe, otkriće Amerike, ustanove Akademija, te sjajna obuka Renesanse i moderne epohe. Tako se prekinula žica one duboke ljudske strasti, koja se zove umovanje. Imena filozofa morala su čekati nakon izuma štampe čak 18. vijek da uđu u tiskane knjige.

Ako su se imena Platona i Pitagore u modernoj eri pojavila tek koncem 17. i početkom 18. vijeka, zato nije Antikna era zanemarila njihovu filozofiju. U tom smislu oslanja se i sv. Toma, poput ostalih stvaralačkih genija, na niz svojih preteča. Na sv. Augustina, sv. Anselma i na sv. Alberta. Pa kad su se njegove ideje ponešto odmakle od njihovih, on je išao naprijed, ali vrlo oprezno. I on bi bio sigurno jednom učenom Anglikancu koji mi je jednog dana rekao: »Ne razumijem zašto svi pripisuju sv. Tomi početak skolastičke filozofije; bilo bi mi jasnije kad bi mu pripisali svršetak«; odgovorio ovako: — svršetak neke stvari ne znači njezin slom, već savršenstvo.

Sigurno ne bi ni jednom Tomisti bilo žao da bude Tomizam svršetak naše filozofije u onom smislu, u kojem je Bog svršetak naše egzistencije. Dakle, ne svršava tomizam nego ulazi u vječni red kao *philosophia perennis*.

Dakle nisam imao krivo kad sam se pozvao na dinastiju filozofa, preteča sv. Tome, koji su pripravljali veliku aristotelovsku revoluciju.

Nedavno je neki vrstan pisac opazio u nekoj reviji, da je metafizika u nekoliko napredovala između Aristotela i Akvinca. Svakako nije pomanjkanje poštovanja primitivnom i gigantskom geniju Stagirite, ako, gledajući sa jednog stalnog gledišta ustvrdimo, da je on samo grubi osnivač filozofije. I da se je ono na što su Grci sa velikom pomnjom gledali, razvilo u potpunom sjaju i sa svim spektrima u Srednjem Vijeku.

Ova konstatacija je vrlo blizu istine. Na svaki način je sigurno, da je i u aristotelovoj filozofiji, puštajući po strani platonsku, bila jedna odlična tradicija dubokih proučavanja i interpretacija. No ako se kasnije tumačenje istančalo bila je to potreba. Kao što je potreban vrlo fini instrumenat, ako hoćemo vlas rascijepati na četvero.

Ali što se tiče religije, aristotelovski pokret je uistinu revolucionaran. Revolt najkršćanskijih elemenata u kršćanstvu. Sveti Franjo i sveti Toma imali su jako dobro pred očima, da je teško kretati se i nadalje na terenu nauke i discipline katoličke. Bio je to vrlo sklizak teren, jer su ga bili previše izgladili običaji, koji se po njem kretali više od jednog stoljeća. Opazili su jaku potrebu da pogledaju Vjeru u jednom novom svijetlu. U prošlosti je religija bila i previše obložena platonskim ukrasima a da bi postala popularna. Trebalo joj je dati, dakle, realni, pozitivni, aristotelski izgled. Pritom je i nastala kontroverzija između Akvinca i augustinovaca.

Ne smijemo zaboraviti da je na Zapad još uvijek strujio dah Bizanta. Ta, Bizant je bio sjedište Rimskog Imperatora. Ta struja bila je bizantinska u dobrom i lošem značenju. Kao bizantinska umjetnost — suha i matematička, a kao bizantinska etiketa — orijentalna i fantastička — dekadentna. Schristopher Dawson ilustrira to odlično, kako se Bizant ukočuje i postaje neka čudna azijska teokracija, vrlo, vrlo slična kineskom svetom Carstvu. Izgleda da je orijentalno kršćanstvo svakoj stvari davalo formu pladnja, kao što i svojim svetim ikonama. To su bili više kalupi i rubrike, nego slikarstvo. To je prouzrokovalo i kipoborstvo.

I tako je Istok postao zemlja križa, a Zapad zemlja raspela. Grci se ponizno prigibali pred sjajnim simbolom, dok su se Goti klanjali instrumentu torture. Grčki elemenat u kršćanskoj teoriji imao je tendencu da se pretvori u jednu vrstu neukusnog platonizma, punoga dijagrama, apstrakcija i spiritualizacija. Činilo se, jednostavno, kao da nastoji zaboraviti da postoji — Inkarnacija.

Njihov Logos je bila Riječ, ali ne Riječ koja je tijelom postala. Sa pozlaćenog trona Svetog Imperatora, širile se ove ideje kršćanstvom i utirale su staze kuda će doskora proći Muhamed.

Islam je naime završio kipoborstvo. Već je i onako duže vremena služio križ kao ukrasni predmet, slično kao grčki ključ ili Budhino kolo, koje se vječito vrti, a nikad ne ide naprijed.

Nešto ovaj negativni utjecaj, a opet nešto i plemenita inače askeza, koja je htjela nadmašiti i divne nekadanje mučenike, učinili su da su prve kršćanske epohe težile da potpuno prezru tijelo i tako se

približile maniheizmu. No svakako je bilo manje pogibeljno to što su sveci mrcvarili svoje tijelo od toga što su ga mudraci prezirali i podcijenjivali. Veliki Augustin bio je manje pogibeljan kao manihejac, nego kao platonik. Malo po malo, on je — i nehotice — ušao u herezu da dijeli supstancu Trojstva. Bog je isključivo bio Duh koji čisti ili Spasitelj, Otkupitelj no premalo Stvoritelj, koji stvara.

Eto, radi toga je Akvinac držao da je potrebno ispraviti Platona, tj. zapravo uteći se Aristotelu, koji je svijet gledao onakvim, kakvim ga je Stvoritelj stvorio. Sveti Toma je, dakle, onaj, koji je spasio ljudski elemenat u kršćanskoj teologiji, upotrebivši neke elemente iz poganske filozofije. Na koncu, čovječji elemenat je također kršćanski elemenat.

*

Panika je zavladala. Prošla je kroz najviša crkvena mjesta. Aristotelska pogibelj. Strah, kao pred šumom dalekog vjetra u pustinji. Zapravo je to bio strah pred Muhamedom, premda je bilo Muhameda teže pomiriti s Aristotelom nego Krista. Islamizam je jednostavna nauka za jednostavne ljude i jako daleko od apstraktnog i kompliciranog panteizma. To su jednostavni vjernici u jednog osobnog Boga, a to su bili i ateisti još jednostavniji od bilo kojeg vjernika, koji vjeruje u jednog osobnog Boga. Muhamedanski Bog bio je manje ljudski Bog, no osobniji od kršćanskog. Alah je jedan i o njegovoj volji se ne raspravlja.

Gledajući na sve te kozmičke i apstraktne strane, katolik je pripravniji da poprimi Aristotelove

ideje nego musliman, kad se radi o neosobnim manifestacijama osobnoga Boga. Pa kako su mnogi muslimanski filozofi, zato što su bili dobri filozofi, postali loši vjernici, strepili su mnogi biskupi crkveni učitelji da će Tomisti postati dobri filozofi a loši kršćani. (Mnogi od Platonovaca i Augustinovaca su uz to još tvrdili da su Tomisti i loši filozofi). Započela je oluja i gromovi od anatema, grožnja i progona. Tko će se usuditi da iz zaklona pruži van glavu, na taj pljusak. Usudili se ipak! Tko? Dvije figure, crnobijelo obučene, stajale su na pozadini tamnog horizonta, prkoseći oluji: Albert i Toma.

*

U idejnim borbama vlada neprestana plima i osjeka. Sad se podigne većina, sad manjina. A kad nastane vedrina i borba se stiša, nastane potpuni sklad i ne može se točno odrediti kakva je neočekivana promjena nastala.

Za vrijeme te borbe, jedan od najvažnijih događaja je bio sud ovoj dvojici neustrašivih boraca. Sudac im je bio pariški biskup Stjepan Tempier, fanatički pristaša stare škole, zadrti konzervativac, a uz to pretjerani neprijatelj prosjačkih redova. No bio je pošten i Tomi je to bilo dosta. S Tomom su tamo bili i drugi aristotelski revolucionarci, no to je bila vrlo sumnjiva čeljad. Tako: brabantski sofista Siger, koji je među Arapima pokupio svoj aristotelizam i zatim čitav niz mladih filozofića, koji su se napili duha XIII. stoljeća pomješanog sa Stagirinim grčkim vinom, koji su klicali Abelardu.

Protiv Tome je stajala tamo stara puritanska stranka Augustinovaca, da ga bace na nivo muhamedanskih metafizičara.

Triumf Tomin nad njima bio je zaista lični triumf. Nije popustio ni jedan prigovor i nije prestao s obranom, dok nije većini svojih protivnika dokazao da on jest i da će biti isto tako dobar katolik kao i oni. Pa kako je sudjelovalo u disputi mnogo redova, nakon Tomine pobjede pred biskupom Tempierom, značilo je da je time čitava svađa i prepirka svršena. To je umnožilo aristotelove pristaše. I nastalo je nešto slična historiji prevađanja Biblije. Da izbjegnu raznim lošim prijevodima heretičkog duha, počeli su s autorizovanim prijevodom Aristotelovih djela. Pa kako je Papa bio širokogrudniji nego pariški biskup, to je sretno učinjeno. I tako je Grčka filozofija ušla konačno kroz otvorena vrata u kršćanstvo. Taj proces je netko sa nešto humora opisao kao krštenje Aristotela.

*

Čuli smo o poniznosti učenjaka, o mnogima koji su bili zbilja ponizni i o onima koji su bili razboriti u svojoj poniznosti. I sveti Toma, ma da nije doprinio mnogo eksperimentalnim znanostima i bio dosta natražnih pogleda u fizici, pokazao se uvijek kao podržavalac slobode znanosti. Po svojim principima, ako ih adekvatno shvaćamo, on je zbilja bio brana opskurnim progonima. Tako na pr. prema njemu nije smisao inspiracije Svetog Pisma baš tako evidentan. Treba se više puta, da razumijemo taj smisao, uteći i drugim znanostima. Ako je na pr. literarno tumačenje u kontradikciji s nekim specifičnim činjenicama, onda je svakako literarno tumačenje krivo.

Tako su, po nesreći, mudraci XIX vijeka zaključivali bez prevelikog razmišljanja, da je bilo koja prirodna hipoteza evidentna činjenica, kao što su i sektarci XVII vijeka držali evidentnom činjenicom, bilo koje mišljenje na temelju Svetog Pisma. Radi toga su i teorije o Biblijskom smislu s onim istrčavanjima naravnog tumačenja došle u očitu kontradikciju. To se najviše opazilo u viktorijanskoj epohi. Ova kolizija dviju oblika ignoranca prozvala se borbom između Znanosti i Vjere.

No sv. Toma je posjedovao učenjačku poniznost u vrlo živahnom i specijalnom smislu. On je bio pripravan zauzeti i najniže mjesto i proučavati najniže stvari. Ne, poput modernog specijaliste koji studira crva, kao da je to čitav svijet. Naprotiv, on je bio pripravan da počne istraživanje i studiranje realnosti svijeta u realnosti onog crva. Njegov aristotelovski značaj ga je vodio, da je kroz studij najjednostavnije činjenice, došao do najviše istine.

Bio je pripravan da prizna bilo koje otkriće učenjaka, dabome ako je bilo dobro i sigurno obrazloženo. I nikada ne bi bile nastale tkzv. »borbe između Znanosti i Vjere«, da se prije povjerovalo Tominoj logici i razlučivanju. On bi bio svakoj odredio njezino pravo mjesto s označenim granicama.

*

Da potpuno razumijemo veličinu kršćanstva moramo se obratiti na Tomu. Mnogi su negirali kršćan-

stvu grandiozan uspjeh. Kao da mora u eri kršćanstva svaki čovjek biti kršćanin, kao da moraju svi ljudi biti republikanci, rojalisti ili komunisti, ako hoćemo govoriti o komunizmu i t. d.

Toma je bio odvjetnik pokopanog poganskog racionalizma. Pomiriti razbješnjeli svijet ideja nije mogao sofista nego svetac.

Aristotel je opisao velikodušnog čovjeka, velikog i svijesnog svoje veličine. No Aristotel je morao spasavati vlastitu veličinu pred očima čitavog svijeta po jednom stvorenom čudu, najvelikodušnijem među ljudima, koji je bio velik, a vjerovao je da je malen.

Držali su ga skeptikom, no tolerirali su ga kao skeptika, jer je bio očevidno — svetac.

To ga je i protežiralo kad se pojavio kao tvrdoglavi aristotelovac, što se pričinjalo kao slično kakvom arapskom heretiku. Naime ta njegova neizmjerna jednostavnost i ona ljubav prema istini, koja je izbijala iz svake njegove kretnje, iz svake riječi.

Ko bi pokušao da stane pred njega sa nadutom konfidencom heretika, taj bi naišao na bezgraničnu poniznost — nesavladivu i nenadmašivu goru. Nikad nije pravio buku sa svojom znanošću. U njegovom monotonu zvučila je mudrost i razboritost. On je mogao sjediniti svoju razboritost i mudrost sa svojim oštroumljem, no ozbiljnost njegovih riječi produbljivala je mudrost bez njegovog duha.

Toma nije izgubio svoga mira ni u slučaju pogibelji, koja je slijedila neposredno iza triumfa. Naš velikan je znao da su u njega uprte oči raznih ateista i anarhista, koji su spremni da mu i aplaudiraju. No

ni poganski aristotelovci, ni anarhisti, ni ateisti nisu uspjeli da ga izbace iz kolotečine. Potpuno indeferentan on je nišanio mirno u svoj cilj, koga si je postavio. Tj. da brani (u ovom slučaju) Vjeru oslanjajući se na Aristotela, — protiv zloporabe Aristotela.

No neki Siger Brabantski pojavio se jednog dana sa teorijom, koju su mnogi tadašnji profesori proglasili jednakom Tominoj. Toma je opazio strahovitu pogibao. Možda jednu od najopasnijih pogibli, jer laž nije nikada tako pogibeljna, kao u onom času dok simulira neku poznatu istinu. Još se jednom u historiji obnovila legenda o Antikristu, koji se predstavlja kao Krist. Đavao se odjenuo — prema nekoj priči — u Božje ruho i oponaša Boga. Kada udarac laži pogodi u srce istinu, nije moguće zatomiti krik boli.

Svetog Tomu je, razumljivo, ostavio običajni mir i njegov ogorčeni protest odjeknuo je filozofskom atmosferom.

Sveti Toma je tvrdio da z n a n o s t ide svojim putem, vlastitim putem i ne arogira si pravo nepogriješivosti. Time, dabome, ostaje sačuvan rezultat tj. ne može biti rezultat protivan kršćanskom principu. Crkva, pak, razvija, tumači i definira vrhunaravne probleme, a da nimalo ne promjeni baštinu vjere.

A Siger Brabantski je tvrdio nešto što je zvučilo jako slično onome što je Dominikanac propovijedao, a u isto vrijeme tako strahovito različno, da bi (kao Antikrist) moglo lako prevariti i izabrane. Tvrdio je da Crkva teološki nepogrešiva, može griješiti znanstveno. Pojavljuje se kontradikcija dviju istina: vrhunaravne i naravne. U naravnom redu bi ostala crkva

bez značenja, a u vrhunaravnom opet joj se i u istinama oduzima s e n s u s.

Siger je u daljnjem izlaganju mozak razdijelio u dva dijela. Jedan, koji može vjerovati i drugi koji ne može vjerovati. To je izgledalo kao parodija tomizma, no to je bilo zapravo razbojničko njegovo ubojstvo.

Nijemi vol, koji nije nikada rikao na svoje neprijatelje, riknuo je sada u jednom jakom traktatu na izdajicu, koji ga je na ovako nemoguć način htio pomiriti s protivnicima. Stil mu se pri tom iznenada promjenio, kao što mu se nenadano promjenio i glas.

Za one koji su se bojali i boje se Tomine suptilnosti u teologiji, jer bi suptilne distinkcije mogle biti kontradiktorne, Tomina je oštroumna distinkcija u isti mah najveći poraz. On priznaje da mogu biti dva puta, koji vode do istog cilja. Prema tomu su obadva puta i s t i n i t a, no čvrsto je vjerovao i držao da ne može ništa biti u protuslovlju sa Vjerom. Nijedno prirodno otkriće ne može biti protiv Vjere, jer je Vjera jedina istina.

To je bilo jedno smjelo pouzdanje, i kako bilo da bilo, bilo je potpuno opravdano i oslanjalo se na čvrsti stup principa ne — kontradicije.

I eto — naravski — novih neprijatelja, koji su izjavili svoju sreću, što se našao netko da im je »potvrdio« njihovo pravilo tj. da mogu postojati dvije istine, koje su kontradiktorne.

Pojavila se sredovječna fraza o Istini, koja se dvaput sklonila pod isti kapuc, a sofisti drže da je taj kapuc bio Dominikanski.

*

U ovoj zadnjoj borbi, Toma je u novoj silnoj formi. Njegove su riječi ko teška sjekira, zamahnuta na nepristojne napadače. Nema tu više hladnoće i strpljivosti, kao da govori automat.

— Evo — veli — naše obrane od zablude. I ta nije sastavljena na temelju vjerskih članaka, nego na argumentima i izjavama tih samih filozofa. Halo! Ako imade koji od vas, da se ponosi svojom vlastitom, pretpostavljenom mudrošću, a želi da pobije ono što sam napisao, neka dođe naprijed. Neka ne pobija to po budžacima i pred glupavom djecom, koja nisu kadra razumjeti visokih pitanja. Ovamo! Naprijed! Neka odgovori otvoreno meni! Naći će me licem o lice; i ne samo moju malenkost, već sve one koji nastoje iskreno naći istinu. Potući ćemo zablude neprijatelja i izliječiti njegovo neznanje.«

Nijemi vol je zamûkao, novim, za neprijatelje groznim, promjenjenim glasom. Toma je popustio uzde munjama i gromovima svojih strasti protiv Sigera Brabantskog, koji je htio iznakaziti moralni smisao njegovih djela — njegovog životnog zadatka. I kao ono nekad, jednog mučnog i tužnog dana u mladosti, zamahnuo je Toma ponovno sa žarkom i buktećom bakljom da natjera u bijeg neprijatelja.

I makar da je to bio jedan strašan nastup opravdane srdžbe, Tomine riječi su bile takove, da bi ih mogli na vječnu spomen urezati u mramor.

— N e t e m e l j i s e n a č l a n c i m a v j e r e, v e ć n a a r g u m e n t i m a i t v r d n j a m a t i h i s t i h f i l o z o f a — zaviknuo je Toma. A zvuk tih

riječi zazvonio je filozofskim zrakom, i odjekuje još i danas. Duboko i široko.

Kad bi samo svi pravovjerni učenjaci objesili ovu maksimu na svoj cimer. Da hladni upotrebe ovaj način, koji je Toma i u ljutini shvatio kao jedini ispravan u obrani vjere. Ono što je Toma u navali srdžbe shvatio, ne shvaćaju mnogi branitelji prave vjere i dokazuju neprijatelju nešto i pobijaju ga sa principima, u koje neprijatelj ne vjeruje. (Pripovjedaju i dokazuju kako je New-York krasan grad nekomu, koji ne vjeruje da uopće postoji Amerika).

Sveti Toma je stupio na tuđi teren. Tu ću te potući. Nad tvojom kućom i s tvojim vlastitim oružjem. »...s argumentima i tvrdnjama tih istih filozofa...«

Jednu sjajnu izreku u potpunom smislu »zdravog razuma« pripisuju Tominom prijatelju sv. Ljudevitu, francuskom kralju, koga inače frivolni smatraju školskim primjerom fanatizma. On je — vele — rekao: — S nevjernikom moraš raspravljati onako, kako bi diskutirao pravi filozof, ili mu moraš projuriti mač kroz trbuh toliko, koliko može ići«.

*

Ova borba sa Sigerom Brabantskim bila je zadnja promjena na Tominom ravnom polju. Tu je dao lekciju prijateljima i neprijateljima. Ne samo teološku lekciju već i dijalektičku. Pobijedio je potpuno i »doslovce«. Prošao je čitav orkan svog bića — mikrokosmosa i opet se zaželio mira tj. mirnog rada.

Povjerio je sve to jednom prijatelju s neobičnim riječima, no o tom, potom.

Vratio se tako Akvinac u samostansku tišinu. To je htio, to je želio.

Za neko vrijeme izvuče ga Papa iz tišine i šalje ga s nekom novom diplomatskom misijom na put. Nije prošao nego nekoliko milja puta i umro.

MEDITACIJA O MANIHEJCIMA

Zgodna jedna mala anegdota iz života svetog Tome Akvinskoga lijepo rasvjetljuje njegovu pojavu. Ne samo izvana već i iznutra. A ne samo njegovu figuru, već i čitavu grupu onog stoljeća. Kralja, društvo i t. d.

Nekoga dana bio je Toma pozvan na dvor Luja IX., francuskog kralja — velikog sv. Luja.

Naravski, da je to bilo samo na smetnju sv. Tomi, koji je, kao i svaki učenjak volio da ga ne smetaju. Zato je obično ovakve pozive i počasti odbijao, pošto je bio redovito zadubljen u svoje studije i meditacije. No ovaj put Toma je poziv primio. Zapravo ga je primila njegova poniznost i poslušnost, jer su ga starješine tako savjetovali.

Težnje raznih svetačkih biografa, da sve svece opišu na jedinstveni način obično imaju takav efekat, da ispadne sve protivno. Naime ispadnu različni. I stvarno, ne postoji stvorova različnijih nego što su sveci. Kontrast, na pr. između sv. Tome i sv. Luja francuskoga je bio i više nego očit. Luj IX. bio je kralj i vitez, kao što je neko drugi, recimo radnik ili trgovac. Kako je imao priličnu dozu smjelosti i djelatnosti, vrlo je lako izvršavao svoje vladarske dužnosti. Nije bio neki veliki mislilac, i teorija nije ga baš previše mučila, no uza sve to bio je kao individuum sa prisutnim duhom. U životu je izgledao kao

praktičan mislilac. Pravilno je prosuđivao sve stvari i kao instinktivno je bio ortodoksan.

Prema nekoj staroj poganskoj poslovici, općenito filozofi ne mogu biti kraljevi, kao ni kraljevi filozofi! Jedan kralj može težiti da postane, a i postati, svetac, no obratno bi bila slaba kalkulacija. Zaista bi bilo teško da jedan dobar čovjek sanjari kako bi bilo da postane veliki monarh, no liberalnost Crkve ide jako na ruku monarhu da postane dobar čovjek. A sv. je Lujo bio jedan jaki karakter, u suštini dobar i nije o svojem položaju kraljevskom mislio ni više ni manje nego bi bio mislio o svom položaju, kad bi bio kapetan ili narednik. Bio je sada kralj i sjedio na svom tronu.

A Toma, nije i ne bi nikad htio ni mogao biti vladar. Da bude priljepljen uz dvor, sa kojega je bježao po svojoj urođenoj poniznosti. Ne da bi imao averziju prema kraljevstvu i dvoru ili sličnim stvarima, već radi toga što je bio učenjak i filozof, to jest svoje nutarnje kraljevstvo. Bio je uvijek izvan politike, a pogotovo politike onoga momenta, koja je bila personificirana u Francuskoj.

Paris je bio u ono vrijeme pravo p o l a r n o s v i j e t l o. Sunce, koje je izlazilo na sjeveru. Moramo znati stvarnost, da su narodi, koji su bili bliže Rimu, bili napojeni poganstvom i istočnim utjecajem pesimizma. Najpesimističkiji utjecaj bio je muhamedanski. Provansa i čitavi jug bio je inficiran vrućicom nihilizma i negativnog misticizma. Na sjeveru su blješkala koplja i sablje protiv religioznog elementa. A dotle se u sjevernoj Francuskoj kupale u zrakama

sunca veličajne katedrale, silni monumenti gotskoga stila, dizali su put neba pozlaćene križeve. Mladi Paris konačno se digao u sv. Luju i izgledao kao bijeli ljiljan ili sjajna zastavica. Rađalo se nešto veliko: francuski narod bio je određen da završi u domovini sv. Tome, staru borbu papa i imperatora.

Pa ipak je Toma otišao u Paris dosta nevoljko i, ako se smije za tako uljudnog čovjeka upotrebiti slična riječ, sa odvratnošću. Kada su se približavali Parizu i kad su sa jednog brežuljka opazili šumu blještavih tornjeva iz grada, netko je primjetio: »Blago onomu, koji to sve posjeduje«. Akvinac je na to samo izvalio: »Radije bih volio da imam onaj rukopis Krizostomov, koga ne mogu pronaći!«

Na koncu su ipak doveli masivnog mislioca do njegovog mjesta, koje mu je bilo pripravljeno kod kraljevskog stola. Vele, da je bio vrlo uljudan sa svima s kojima je došao u dodir kod stola. Malo je govorio, i za kratko vrijeme zaboravio na sve oko sebe. Najedanput je zavladao neočekivani mir u velikoj dvorani, gdje je prosjački redovnik u svojoj crno-bijeloj halji bio zadubljen u svoje misli više no ikad prije. Njegova figura bila je u otvorenom kontrastu sa kričavim bojama, s emblemima i grbovima sa križarskim mačevima i vitkim sulicama. Bila je u kontrastu sa brušenim zaobljenim prozorima i uopće sa svom onom profinjenošću i izražajem sredovječnog francuskog duha. A oko stola bila je okupljena forma i elegancija. Luj IX. tvrdio je sa svojim instinktivno dobrim osjećajem: »Treba, dabome, izbjegavati taštinu no svako mora biti obučen prema svojem položaju čim bolje, da ga njegova žena dalje voli...«

Tišina... jedan časak zatim... najedanput ljuljaju se čaše, golemi stol se potrese... Golema Tomina šaka tresnula je poput gvozdenog bata po stolu. Oni koji su sjedili za stolom uzrujano su skočili sa stolaca, a glas glomaznog redovnika zvučio je prostorom kao da je došao iz dubina: »Ovo će izravnati račune sa Manikejcima«.

Kraljevska palača, ma da je ujedno bila palača i jednog sveca, još uvijek ima svoje konvencionalnosti. Šum prepasti i indignacije proletio je dvoranom, kao da je Golijat iz Italije htio zgrabiti zdjele i tanjure i baciti ih kralju u glavu ili mu baciti krunu s glave. Svi su gledali uzbuđeno prema moćnom tronu, koji je kroz stoljeća tron Capeta. Možda se koji već i pripremao da izbaci fratra kroz prvi prozor. No Luj, koji je uza svoju nepromjenjenu jednostavnost, osim osjećaja časti posjedovao još i finu ironiju i neobičnu uljudnost svoje zemlje, samo se sagnuo prema svojim tajnicima i zamolio ih je tihim glasom, da se približe Dominikancu i da zabilježe argumente, koji su mu pali na pamet. Sigurno se radi, rekao je, o interesantnim i važnim stvarima, koje ne smiju pasti u zaborav.

*

Ova anegdota, koja tako dobro karakterizira dvije važne figure Srednjega vijeka, dokazuje nam više nego sve ostalo, kako je Toma bio sav okupiran i to bez prestanka mišlju na onaj tanak oblak, koji je prijetio da zamrači horizont tj. maniheizam.

Ma da je moja knjiga samo jedna skica, potrebno je ipak da se barem raspupa to manihejsko pitanje. Pitanje vrlo općenito, a u srednjem vijeku još i vrlo osobno u Tominoj filozofiji. Vodili su ga i davali mu podstreka: moralni habitus i njegov temperamenat, da je ostavljajući za sada bilo koju teoretsku ili teološku definiciju — zadao ogroman udarac maniheizmu. To je bio njegov životni cilj, u koliko gledamo na moralne i socijalne rezultate. Znao je bolje od nas, da je to jedini veliki cilj za život a i za preko života.

Sve to ne će biti jasno onomu, koji nije proučio povijest teologije, a možda još manje onima, koji su je studirali. Historijski, naime, već su sv. Dominik i Simon od Montforta obračunali sa manihejcima, no teološki je to rješenje čekalo na enciklopedijskog doktora Tomu Akvinskoga, koji je htio da riješi i druga pitanja. Ta borba je imala veliku važnost. Ona je ilustrirala lični položaj svetoga Tome i djelovala je čvrsto na adresu čitave povijesti kršćanstva.

Potrebno je da se naglasi i podcrta zabluda, s kojom se često susreće pogled na Akvinca i njegov Credo. Jer ta zabluda spriječava i mnoge moderne u potpunom shvaćanju čovjeka.

Sv. Toma, kao i mnogi ostali redovnici a pogotovu sveci, živio je životom punim odricanja i strogosti. Na pr. njegov post je u potpunoj oprečnosti sa rafiniranošću, kojom je bio okružen i koju bi bio mogao uživati kad bi htio. Ovaj način učvršćavanja voljne moći nad moću naravi dolazi u kontrast s današnjim i modernim industrijaliziranim društvom, koje promatra Crkvu samo pod tim jedinim vidom. Za mene je

taj način savladavanja naravi bio zahvala Otkupitelju primajući na sebe dio njegove muke i spremnost za apostolat i martirij.

Pa i nije lagano, da, recimo, sudstvo ili poglavarstvo posti 40 dana, ili da politički kandidat obdržava trapistički silentium. Ili da neki svjetski putnik i artista učini zavjet potpune apstinencije. Srednja klasa je uvjerena da katolička vjera nije ništa drugo nego askeza, a za askezu misle da je pesimizam. Po njima je ona heroička krepost posve orijentalna mržnja za naravne stvari i šopenhauerovska odvratnost do »hoću živjeti«. Čitao sam u nekoj poznatoj reviji u ocijeni jedne knjige Miss Rebecce West, jednu prečudnu tvrdnju, da Katolička Crkva smatra spol kao sudioništvo grijeha. Kako bi onda mogao biti brak kao sakramenat, ako bi spol bio grijeh? Zar katolicizam ne propovijeda možda plodnost, kao što i njegovi neprijatelji sa žestinom pobijaju sprečavanje nataliteta? Neka s time, uostalom, razbijaju glavu kritičari, ja imam drugi zadatak. Moderna engleska kritika konstatira da se ovaj asketski ideal nalazi u katoličkoj Crkvi, a da ga nema među stanovnicima Brixtona i Brightona te opaža: »evo rezultata auktoriteta, no bila bi bolja jedna religija bez auktoriteta.«

No šire iskustvo izvan Brixtona i Brightona opaža drugo. Rijetko susrećemo narodnog poslanika trapistu ili filmskog glumca koji se trapi, no još rjeđe nekog redovnika ili redovnicu da visi u zraku zabijena sa čavlima. Naši katolički propovjednici ne počimlju svoje propovjedi pred svijetom sa zabadanjem nože-

va u svoje tijelo. I naš katolički župljanin kad zvoni na vratima župnog ureda nema u glavi iluzije, da će naći župnika gdje hoda bos po žeravici ili da leži na čavlima. Ne. To će moći naći u Aziji, gdje agitiraju fanatici za neki čisti religiozni impuls, bez ikakve obaveze prema kojem auktoritetu, a najmanje prema onom auktoritetu, o kojem govorimo.

Askeza je zapravo borba protiv težnje a i sama je težnja. Nc pod kontrolom katoličkog auktoriteta dobiva ona uvijek svoj ekvilibrij, što obično nije slučaj kod poganske i puritanske anarhije. Asketski ideal, kolikogod je esencijalni dio dobro shvaćenog katoličkog idealizma, ne predstavlja ništa drugo nego jednu njegovu stranu. Daleko je od toga da bi bio baza katoličke filozofije, jer je sam samo dedukcija iz katoličke etike. Eto, tu je radikalna razlika katoličkog redovnika koji posti i fakira koji muči svoje tijelo.

Nitko se ne može približiti tomističkoj filozofiji i odatle k onoj katoličkoj, ako nije prije toga na čistu, da je njezin bitni temelj glorifikacija Života, Bitka i Boga kao stvoritelja svijeta. Sve ostalo je drugotne naravi i predmet bezbrojnih komplikacija, kao što je pad Adama i Eve ili poziv izabranih. Katolička duša oslanja se danas na dvije podnice: Stvorenje i Pad. Možemo usporediti ovdje slučaj za vrijeme engleske invazije. Tada je bio ratni zakon apliciran na Kent, jer se neprijatelj bio iskrcao u Kentu, dok je Hereford uživao relativnu slobodu. Zar su možda Englezi radi toga više voljeli Kenćane nego Hereforđane? Svakom Englezu bilo je najmilije da su jedni i drugi jednako slobodni. No prilike su bile takve. Bilo koja forma pa i pretjerane katoličke askeze nije ništa drugo nego jedna mjera, više ili manje mudra, protiv posljedica istočnoga pada. A ni u jednom slučaju ne sadrži ni najmanje sumnje o savršenosti stvora.

U mnogim istočnim religijama askeza znači samo jedan pravi pesimizam. Asketa se brže ili polakše ubija sa raznim torturama. On je potpuno apstraktan i mrzi život. Ne pokorava se zakonima prirode, već nastoji iz petnih žila da negira prirodu.

A maniheizam je postavio dogmu negacije života i u takvoj historijskoj formi se pojavio kao najveći neprijatelj kršćanstva.

Manihejska filozofija imala je forme vrlo nepostojane. Ta filozofija je izmješala zajedno i ujedinila ono što je besmrtno i nepromjenljivo u jednu jedinstvenu vrstu besmrtne promjenljivosti. Kao u onoj pučkoj legendi o vukodlaku koji se pretvara u zmiju i u oblak?! Maniheizam odgovora na svoj račun metafizici i moralu u Aziji, otkud vuče porijeklo.

Tu je nešto formulirano iz onog dualizma (Ormuz i Arhman), odnosno predominira uvjerenje da je Narav nešto zlo.

Uopće, kako je već rečeno, ta je doktrina imala različne forme: Dualizam, koji je prožeo dobro i zlo, i za nijedno se ne može reći da predominira. A zatim smušena teorija da je zao duh stvorio materijalni svijet, a dobrim dusima je ostavljen samo duhovni svijet.

Evo iza toga put kalvinizmu, koji drži da je Bog stvorio svijet, tj. dobro i zlo u njemu, i da se čovjek ne može protiviti volji Božjoj već što radio da radio, on ju izvršuje. Protestantska predestinacija. U ove dvije forme, prijašnjeg gnosticizma i kasnijeg kalvinizma, opažamo očevidno — Maniheizam.

Stari Manihejci su naučavali da čin stvaranja, koji se pripisuje Bogu, pripada Sotoni; novi, pak, kalvinisti su učili da je Bog stvorio zlo, koje je općenito pridavano Sotoni. Jedan baca svoj pogled na prvi dan kada se Sotona ponašao kao da je Bog, a drugi na zadnji, kad se držalo da Bog radi kao demon. Bilo kako bilo, obadva mišljenja dolaze na jedno: zvao se tvorac svijeta Bog ili vrag, svakako je tvorac zla.

No sada treba pogledati u katoličku nauku da razumijemo bolje sredovječnu kontroverziju. — I pogleda Bog sve stvoreno i vidi da je dobro —

Kolosalna, bogata i puna suptilnosti je ova tvrdnja. Stvari stvorene nisu zle u sebi, već je zla upotreba kojom se služimo njima. Ne postoje zle stvari, ali postoje zle misli, a pogotovo zle nakane. Kalvinistička je zabluda, da je »pakao popločen sa dobrim nakanama«. Ne može biti pakao popločen sa dobrim nakanama, ali može biti loših nakana u stvarima, koje su same po sebi dobre.

Pa su možda prema tome svijet i püt stvoreni sa jednom zlom nakanom, koja se zove demon?

Ali! Nijedan demon ne može napraviti zlim, materiju Stvorenog. Samo božanski čin je materijalan

u stvaranju materije. Demonski čini su ograničeni samo na — čisto duhovnom polju.

Hereza se razvijala u dvije glavne forme. Sa vanjskom, agresivnom, napadala je Crkvu, dok ju je sa unutarnjom, zavodljivom, kvarila. I tako se Crkva nalazila u takvim časovima između napadaja izvana i izdajstva iznutra.

Prije boljševizma nastupa darwinistički materijalizam, borba za život i katolici zloglasnog saveza nazvani milioneri — kapitalisti obogaćeni prevarama pod izlikom da brane kapitalizam i da tuku socijalizam, premda je sve to protukršćanski.

Počela se ta crna nit vijugati tamo u XVII. vijeku kroz Crkvu. Izvana protestantizam, iznutra janzenizam. U XIII. vijeku su vanjsku pogibelj reprezentirali Albigezi; unutarnju pak augustianski tradicionalisti, koji su se dovukli preko Augustina tamo čak od Platona. Imao je Platon pravo no ne potpuno. Pa se dogodilo kao i kod geometrije. Ako se jedan pravac povuče iz središta prema jednoj točki na periferiji, no sa jako malom i sitnom devijacijom, ta će devijacija na periferiji postati velika i fatalna. Tako je kroz dugo, dugo vrijeme — kroz stoljeća i Platon doplovio, umjesto do prave točke, do — maniheizma.

*

Popularne zablude su često blizu prava. U pučkom jeziku se one odnose prema stvarnosti tako zgodno da poprave i same sebe.

Dok na pr. za »stručnjaka« znači »platonska ljubav« neplodnu pokvarenost, to za »raju« znači — čistoću. Manihejci su sa prirođenom lažljivošću identificirali čistoću sa neplodnošću, dok je kod svetog Tome i čistoća povezana sa plodnošću.

No izvodilo se to značenje lijevo ili desno, jedno stoji da je Platon prezirao tijelo. Ljudi treba da, oslobođeni od tijela, duhovno sabrani, polete u nebeske sfere. Kao oni krilati Herubi na našim slikama.

Da nije ova zadnja faza platonske filozofije smutila siromašnog D. H. Lawrensa, bio bi manje gluposti i apsurda napisao o katoličkoj nauci glede sakramenta ženidbe.

Na svaki način mora se historijski promotriti da je i kako je »platonska ljubav« deformirala Božju i ljudsku ljubav u teologiji prvih teologa. Svakako su bili zaljubljeni u ono stanje duše, koje neće da znade ni za tijelo ni za koju drugu stvar.

Mnogi »provincijalni bedačeci«, koji su slijedili ono što su čuli od drugih, držali su da pristaju uz »dogmu i credo«. Kritika ove »dogme« je bila zapravo credo dogme, koja je spasila svijet. Jer u to doba srednjega vijeka, kad se visilo između vjereosjećaja i produhovljenja, uistinu je kritičnom oku moglo upasti u vid, da je mnogi zapadni eremita — asketa bio zapravo zapadni fakir.

A kršćanski, strogi katolički asketa giba se u drugom svijetu. Zdravom i humanom. U svijetu prave dogme. I baš zato što takav nije manihejac, može vjerovati da je ovaj naravni i normalni svijet stvorio Bog, a ne demon.

U onim dalekim danima mnogi su ovakvi askete — celibatarci — dobrovoljci i samouci proglasili i ženidbu smrtnim grijehom. I trebalo je da progovori crkveni auktoritet, da prestanu ovakve bezglavosti.

U tom, eto, smislu predstavlja sv. Toma velikog i pravovjernog teologa, koji upozorava pesimizmom zatrovani svijet na — Stvoritelja. Uspjeva da dokaže da je njegovo slavljenje Stvoritelja i Stvorenoga ortodoksnije nego bilo koja pesimistička tendenca. Stoga je on i postao dominantna pojava u Crkvi i u svijetu koji je pristao uz njegovo izlaganje istine; sa nepokolebivom vjerom. Uz ovo veličajno »uzašašće« trebamo pridodati i »komad ličnosti« Tomine, pa napomenuti, da je on sam uzeo kao sveti posao i prionuo dušom i tijelom uz svoj rad kojega mu je Bog odredio.

*

Ako hoćemo dovesti sredovječnog filozofa među naše moderne filozofe, moramo se poslužiti modernim jezikom, a to znači čim manje filozofskim. Moderni su naučeni na okljevanje i ostaju u polju emocije i sentimenta, pogotovo kod umjetnosti. Tako se nakupilo čitavo čislo novih riječi, koje ako nisu po sebi loše, opet su krivo upotrebljene.

Filozofi sadašnjice su kao pjesnici. Gledaju život sa ličnim očima, i te gledane boje oni su kadri da prenesu sa svojom individualnošću i na istinu.

Radi toga i dobijemo jednog Shopenhauera, koji gleda sve — crno. A kladio bi se da je William James gledao crveno, radije nego da upotrijebi tehničke termine. Stoga je potrebno poslužiti se moder-

nim jezikom, ako želimo modernima opisati jedan sredovječni karakter.

Reći ću, stoga, da su Tomina djela svijetla točka u historiji. Njegova duša se kao i nehotice i instinktivno razlijeva u jednoj optimističkoj atmosferi. U XIX. i XX. vijeku se riječ optimizam upotrebljava kad je govor o ratu, ekonomskoj krizi ili o internacijonalnom šampionatu u ping-pongu; u victorijansko doba je ta riječ bila najviše na ustima kad se govorilo o Browningu, Stevensonu ili o Walt Whitmanu. No u najsjajnijem smislu riječ o p t i m i z a m vrijedi kod svetog Tome, koji je podizao vjeru u život sa sigurnim i nepobjedivim uvjerenjem. Divimo mu se tamo od prve njegove fraze — o realnosti bića.

— »B i t i i l i n e b i t i« bilo je tjeskobno i delikatno pitanje intelektualnog Srednjeg vijeka. —

— B i t i — jeknuo je gromki i zvučni odgovor masivnog dominikanskog doktora.

Mnogi drže da je čovjek za vrijeme Renesanse počeo vjerovati u život. No stvarno se tada počelo — ne vjerovati.

Oni iz srednjega vijeka postavili su mnogo restrikcija, dapače pretjeranih restrikcija čovjekovoj težnji za životom. Te restrikcije su više puta izražene u tako fanatičnim izrazima, kao da hoće najgrubljom silom da u čovjeku spriječe — život. Čovjek je uvijek želio živjeti. Jedina su iznimka bili Albigezi, koji su težili za smrću. S ovom ili sličnom težnjom ne susrećemo se više sve do naših dana.

Sv. Toma, veliki kršćanski filozof nije imao za sebe dostojnoga rivala na filozofskoj pozornici. Nije

se mogao boriti sa svjetinom, kojoj je manjkala naobrazba, te radi toga nije s tim malim »filozofima« došao u direktnu raspravu. Mjerio se jedino sa Platonom i Augustinom, kao i sa Bonaventurom i Averroesom. Pravi su, dakle, njegovi antagonisti bili glave i šefovi paganizma. Bilo starinski kao Buddha, bilo moderni kao Nietzsche. Kad pogledamo njegovu gigantsku figuru prema širokoj, kozmičkoj pozadini opazimo: prvo, da je on jedini optimistički teolog, i drugo, da je katolicizam jedina optimistička teologija. Pokušalo se na razne načine navijati i namotavati razne mješavine, koje su u skladu i neskladu sa Credom, no između svih tih nauka jedini katolicizam je onaj koji brani život.

Komparativna znanost religija pomogla nam je da kompariramo razne religije. I pred kakvih pedesetak godina dokazivalo se tobože da su sve religije slične. Govorilo se alternativno da su sve jednako vrijedne, ili da sve ne vrijede ništa. Kasnije se počelo vagati jednu po jednu pronalazeći dobre i loše stvari. Počele se poštivati i poštivanje je otkrilo diference tamo gdje je prezir našao samo indiferencu.

Čim više produbljujemo plemenito odricanje Buddhino, sve više opažamo, da je to odricanje u oprečnosti sa spasenjem svijeta Kristovim. Kršćanin također bježi tj. hoće da bježi od svijeta, ali u nešto više nego što je svijet — u vasionu, universum. Budista bježi i od tamo. To je razlika! Jedan teži da se uništi, dok drugi hoće da se vrati svojemu Stvoritelju.

Stablo Života i Križ! Predstavimo ih jedan kraj drugoga. Jednaki su. Paralelni.

Ovaj — uzvišena bol — je sama alternativa onoj božanskoj svjetlosti. Oba se simbola kompletiraju naizmjence i — svaki koji neće da se uspne na Brdo Kristovo, svrši sa padom u Budhin ponor. Vjera svetog Tome, čvrsta i stalna dominira nad svijetom. Oslanja se na metafiziku znanstveniju od one orijentalne i okružene sjajnijim vijencem nego što je poganska. Nju resi zaključak da je Život neizmjerni aktivitet i izmjena velikog početka i velikog svršetka, korijen svega veselja imade u Bogu. Ta radost se prosipa na sretan svršetak čovječanstva, koji se otvara sa prijatnim pjevom golemog kora sinova Najvećeg. Zvukovi intoniraju pjesmu starog Nadanja, i čitavog smisla života, koji je naglašen od mudrosti i »radost moja je stajati sa sinovima ljudskim.«

Držim da moram u kratko još reći ovo: Sumirajući Tomina djela na filozofskom polju i preletivši u kratko teološko polje, poštivajući i ćuteći o njegovoj svetosti, mislim jednostavno da je ovaj kolosalni um bio čisto kršćanski i katolički. Drugačije ga ne možemo suditi. On je krstio Aristotela, no Aristotel nije mogao pokrstiti njega. Krstio je Toma Aristotela u ime Kristovo i time je bilo izvršeno divno čudo preporoda velikog poganina. Kako je i sam sveti Toma rekao ovo se posvjedočava na tri načina.

Prvo: Život sv. Tome. Tko je mogao izdržati sparinu dana? Samo moćna i solidna ortodoksija koju je on u punini posjedovao, mogla je da demonstrira mišljenje, koje je više put sličilo heterodoksiji. Ljubav pokriva množinu grijeha, a na taj isti način ortodoksija pokriva mnoge hereze: ono zapravo što površni sud smatra herezom. Pa kako je katolicizam svetog Tome bio tako siguran i uvjerljiv, mogao je biti uz njega dobrovoljno primljen i njegov inventar — nelični aristotelizam.

Ovaj naš Velikan nije bio inertan — osušena grana — dapače vidjeli smo kako je bakljom gorućom obranio katolički moral.

Jedna tipična, moderna i cinična fraza veli da dobričina nije ni za što. No sveti Toma je bio dobričina za — svašta. Njegova izvanredna osobnost bila je garancija, da će i u najopasnijim spekulacijama znati naći pravi put i da neće svršiti adoracijom — Ničemu. Pa, recimo, kad i nebi bio pokrstio Aristotela svakako bi mu bio kumovao na krstu i time preuzeo na sebe odgovornost da će se Aristotel od sada ponašati kao katolik.

D r u g i p o k u š a j je f i l o z o f i j a s v. T o m e. Tu sve ovisi o novom k r š ć a n s k o m m o t i v u, koji studira činjenice različne od istine. Tomistička filozofija vuče misao iz njezinih najponiznijih korijena — osjetila. Ta siromašna sjetila prezirali su pogani, kao što su oni prezirali svaki fizički posao. No materijalizam koji bi kod poganina bio možda smatran cinizmom, kod kršćanina može postati — kršćanska poniznost. I sveti Toma nije smatrao za nedostojno da analizira činjenice i senzacije materijalnog svijeta, kao što nije smatrao nedostojnim da guli krumpir u kuhinji. A ako bi »zdrav razum« općenito držao da je takvo nešto servilan posao, jasno je da bi se Toma (kao što i jest) prignuo, da postane servus servorum Dei: U tom i leži sva važnost, zna-

čajka najveće historijske revolucije. U tom je taj novi motiv, koji je počeo sa najmaterijalnijom stranom, najnižim stupnjem.

U trećoj knjizi je teologija sv. Tome. Trebalo je rastumačiti katoličku Istinu, Ta nam je dala novo pravo promatrati sjetila i sjetilna opažanja kao i ljudsko iskustvo. No sa jednom razlikom, koja nebi nikada išla u glavu starim poganima, a koja bi i Aristotela bila zadivila. Razapeto Tijelo, diže se iz groba. Nije više mrtva stvar o kojoj govori Platon i stari mistici. Ej, tu već ne može duša prezirati osjetila, koja su ovako postala instrumenti svrhunaravskoga. Platon je mogao prezirati tijelo, ali ne Boga. A osjetila su bila po Njemu uistinu posvećena, kao što su bila u katoličkom krštenju blagoslovena.

»Vidjeti i vjerovati« neće od sada biti više banalna tvrdnja kakvog bedačeca ili bilo kojeg individua, već istinito i vlastito osvjedočenje. Oči, ta pokretna zrcala koja bacaju svijetlo u ljudski mozak, su one iste oči koje su vodile Boga na putu u Betaniju i uz jeruzalemske klance na Golgotu. U ušima, u kojima odzvanjaju toliki razni šumovi, odzvanjala je i manifestaciona vika svjetine na Cvijetnu nedjelju i rika podivljalog čopora ljudstva na Veliki Petak.

Pošto je inkarnacija postala stožer naše kulture, potreban je bio povratak u materiju, u smislu prave ocjene materije i tijela. Krist je uskrsnuo, neizbježivo je morao uskrsnuti i Aristotel.

To su ta tri razloga, koji su potakli svetoga Tomu da prione uz jednu solidnu i objektivnu filozofiju. A na to se i odnosi sve ovo što je izneseno u ovom

poglavlju, a što je vrlo teško posve jasno izraziti bez pogibli da ne padnemo iz religije u religioznost. A to je bilo kod sv. Tome. Nešto neizmjerno, rasvijetljeno, što je bilo nemoguće ne opaziti. Isto tako nemoguće, kao kad nebi kod zdravih očiju opazili u jednoj kući sa prozorima prema suncu, svjetlosti.

Što? Neuzdrmana Vjera njegovog razuma natopljenog sa svjetlošću i udivljenje za sve što je Stvoreno. I tako je svjetlost, i istina, da su mu subraća dala strahovito misteriozni naslov: Trojstvo i Otkupljenje. Na način, naime, kako se neka sestra zove »od Duha Svetoga« ili jedan brat: Sv. Ivan od Križa, tako bi i sveti Toma bio: sv. Toma od Stvoritelja.

Arapi imadu stotinu fraza kojima običavaju davati ime, no držeći se tradicije, drže da je nemoguće izgovoriti pravo, strašno i veliko ime Božje, jer sadržaje samo Biće: Nijemo i strašno — Apsolutni.

I možda nijedan drugi nije bio bliže da zove Stvoritelja Njegovim vlastitim imenom, koje može biti samo jednostavno napisano: Jesam.

REALNI ŽIVOT SV. TOME

Teško je dati i sumarnu skicu velikog Sveca. Baš ono što je potrebno opisati nije tako lako potvrditi. Bilo koji čovjek može biti svetac. I jednostavno mu se pripiše ono što je imao u sebi — jedinstveno i universalno. Ono što ga čini izvanrednim čovjekom je tako nešto što se vrlo lako (da se tako izrazim) znade smješati s običnim ljudima. A baš tu, kad reknemo za nekog sveca da je bio ipak kao redovito običan čovjek, riječ je redovit u najznačajnijem smislu i korijenu riječi red.

U Svecu nema ni najmanje željice da bude superioran i izvanredan, da se razlikuje od drugih. I — interesantno — baš time i postane superioran i izvanredan.

Time on i dobiva jedan, recimo, privilegij, da ga nitko ne smatra takvim. On ljubomorno sakriva sve ono što bi ga moglo razlikovati od ostalih. I slično. To sve vrijedi pogotovo za sv. Tomu.

U ovom pokušaju, da se otkriju te partikularnosti, idemo od izvanjih stvari na unutarnje tj. ponajprije ćemo gledati na ono što upada u oči.

*

Vele da je Toma na pogled i ponašanjem izgledao — talijanski tip. No kako nema valjda ni jedne zemlje na svijetu, koja bi imala ljude nekog posebnog određenog tipa, koji bi se razlikovali od ostalih ljudi, znači da je Toma bio baš upadljivo talijanski tip.

On se je sam volio šaliti na račun svoje debljine, koja je bila humoristički klasificirana kao »šetajuća bačva«, kakvih je figura bilo u svim zemljama. Pa možda je i sam pripovijedao (a ne Arapi ili augustinski partizani) da mu je u refektoriju kod stola izrezan prostor u obliku polumjeseca da može sjediti.

Zapravo je veću iznimku pravio njegov stas nego debljina, a pogotovo je u oči upadala originalnošću njegova glava. Prema slikama i opisima koje su do nas doprle to je zbilja — najličnija glava. Četverouglasta čeljust, čvrsta brada, rimski nos, a prostrano čelo te otvorene sljepočice sa dubokim brazdama, koje su iskapale misli stvarajući izgled udubljenosti.

Glava koja podsjeća na Mussolinija, Nepoleona i na rimske careve. Možda i na glavu kojega konobara u Italiji, koji će sigurno postati ober ili vlasnik hotela.

Slike svetog Tome, makar da su načinjene poslije njegove smrti, predstavljaju uvijek istog čovjeka. Njegovu uzdignutu glavu kao na Raffaelovoj slici »Disputa o Sakramentu«. Ghirlandajo, naprotiv je podcrtao u njegovoj slici ono »specijalno talijansko«, sa karakterističnim crtama mistika i filozofa. Razne ozbiljne i neozbiljne slike prikazuju Akvinca sa jednim već poslovičnim izgledom rastresenog čovjeka.

Sad sa nekim praznim i otsutnim pogledom, sad sa nekim izrazom zamišljenog čovjeka, koji je nekud upao zajedno sa svojim mislima i t. d.

No kod Ghirlandajove slike su te oči Tomine drukčije. One izgledaju doduše, kao da ne postoji

ništa oko njih i kao da nebi ni opazile da njihovom vlasniku pada sa prozora lonac sa cvijećem na glavu, no u isto vrijeme su te oči pune života, pune plamena — talijanske oči. I, čini se, da su baš tako izgledale oči ovog Velikog Dominikanca onog dana, kad je tresnuo šakom za vrijeme objeda po kraljevskom stolu.

Kad nebi bio okupiran sa meditacijom ili čitanjem običavao je šetati ili bolje rečeno juriti hodnicima samostanskim brzim koracima, sa žestinom, svojstvenom jakim misliocima. Ako ga je netko smetao, znao je biti uljudan do skrajnosti. Ispričavao se više nego nezgodni subesjednik, no katkad je instinktivno izbio kod njega i protest.

Njegova privlačivost bila je potpuno posebne vrsti. Niti kršćanska koja kontemplira nešto, niti istočnjačka koja kontemplira ništa. Sv. Toma nije bio ni mistički budhista, a niti su njegove apstrakcije bile slične kršćanskom mistiku. Ako je bio zanešen pravim misticizmom, on je to brižno čuvao pred drugima. Kvalitete praktičnog čovjeka gospodarile su kod njega i nad njegovim kontemplacijama. Naravski da je on razlikovao aktivan život od kontemplativnog, no uza sve to njegov kontemplativni život bio je kao aktivni život na posve drugom terenu od obične svetosti.

Tu podsjeća na Napoleona, koji je kasnije sam priznao da je gledajući prizor u operi razmišljao kako bi kombinirao tri armije iz Frankfurta sa one dvije iz Kőlna. Tako je i sv. Toma dok je meditirao, pomišljao na dan pobjede. Dok je razgovarao sam sobom — diskutirao je s protivnicima. Bez prestanka je istraživao zablude, kao što je bez prestanka tražio istinu. Htio je da detronizira laž, i da je zatjera u duplje kao nečistu zvijer.

Mnogi neće razumjeti narav apstrakcije sv. Tome. A ja vjerujem na svaki način, da bi Toma volio više imati posla sa ateistima iz početka XVII. vijeka nego sa nedavnim skepticima.

Jedan o d l i č a n s p o r t je diskusija, kad je na visini. Argumenti mogu biti upravo beskrajni. Sveti Toma je računao s njom, no insistirao je na revelaciji i objavljenoj vjeri, jer većina ljudi nema vremena da rezonira i raciocinira, pogotovo da i s p r a v n o umuje. Pa kako je uvijek sa brižnom savjesnošću umovao i nastojao da dođe svakoj stvari do dna, produkcija njegova je upravo ogromna, ma da je umro još u naponu snage i stvaranja. Njegova su djela kolosalna stoga što je njegov um stvarao i radio i onda kad bi prestao pisati. I to radio sa takvim preciznim mislima, koje su bile spremne odmah na duhovnu bitku, a uz to uvijek spremne da pobjede. No u njima nije bio nikada spremljen žuki pelin za protivnika, nikada podcjenjivanja, ali uvijek puno ljubavi. Veli se da je ironija smrt za diskusiju. Svetog Tomu smo jednom vidjeli bijesnog i srditog, no s ironijom se nije nikada poslužio. Silan znak veličine, dobrote, jednostavnosti i ljubavi prema istini, kod ovog našeg velikana.

Taj visoki aristokrata nikad nije vodio računa o socijalnom položaju svojih subesjednika. Nije se sustezao da debatira ni sa onima koji su imali čedne

umne talente. On je svu pažnju posvećivao duši. Interesantno! Ovaj veleum više gleda kod debate na protivnikovu dušu nego na um.

Strastveno je raspravljao argumenat, koji ga je interesirao i tada bi se njegova uobičajena šutljivost pretvorila u pravu rječitost.

Kao i svi učenjaci čovječanstva, tako je i on morao savladavati bujicu korespondence. Obraćali se na njega bez razlike i oni, koji ga nisu poznavali, da ga interpeliraju za razne stvari, više puta smiješne i čudne. No njegov odgovor je bio svaki put harmonija strpljivosti i racionalizma (naravski u pravom smislu) koji ga je samoga karakterizirao.

Jednoga dana na pr. bio je zapitan, da li se imena izabranika nalaze napisana na kakvom kartonu izložena u raju. On je odgovorio sa nepomućenim mirom.

— Koliko ja znam, ne; no nije nikakvo zlo ako si zamišljate da jest.

*

Ruskin bilježi da je u sceni Propeća Tintoretovog Kristovo lice u sjeni i kao da je nevidljivo. Aureola koja okružuje njegovu glavu je kao neko blijedo sijedilo, pepeljaste boje. Kao da baca pred naše oči vidljivu ideju — pomrčine Božanstva.

Ghirlandaio je pak nastojao u svojem portretu Akvinca, da i pomoću najmanjih sitnica, dočara jedan beskrajni horizont. Veliki umjetnik koji je svečevim očima dao jaki izražaj i živahnost, htio je valjda pogled tih očiju uputiti daleko preko svih daljina.

No pogled koncentriran i agresivan!

Umjetnik je dekorirao sv. Tomu na prsima s nekim čudnim ordenom. Naslikao mu je na prsima neko treće kiklopsko oko, znak koji nije nikako kršćanskog porijekla, no jako podsjeća na rožasti pladanj sa glavom kakvog poganskog boga. No to lice je potpuno zamračeno, a osvjetljuju ga samo traci željeznog obruča, koji ga okružuju. Neznam što bi zapravo točno imala značiti ta slika, no svakako simbolizira nešto što je jako, jako vlastito nosiocu toga lika. Sunce pomrčeno od jakosti vlastitih zraka, ili svijetlo koje služi samo da osvijetli druge imalo bi biti emblem idealnog i unutarnjeg života Sveca. Taj idealni i unutarnji život je Svetac u suštini sakrivao: i od svojih riječi, i akcija, svog automatskog silencija i t. d. i t. d.

U kratko, ono Akvinčevo duhovno razilaženje ne smije se pomiješati s njegovim običajnim nijemim razmišljanjima i studijama. On je svoj religiozni život zaogrnuo neprozirnom misterioznošću, i nisu ga se ticale kritike svakidašnje konvencionalnosti. Svi su sveci već nekako instinktivno gojili strah pred farizejštinom, no kod sv. Tome je taj strah izgledao skoro kao — bolest. Malo je mario doduše, što je bio onako iznenađen kod kraljevskog stola, kad mu je misao zaplovila u skolastičke atmosfere, no skoro ga je do očaja doveo strah da ga ne ispituju u njegovoj pojavi sv. Pavla. Zato o toj činjenici nije nikada dao nešto precizno.

Njegovi sljedbenici, kao i svi ostali, koji mu se dive, nastoje, naravski, da se čuje i o čudesima Sveca. Ti se svagdje sukobljuju sa crtom i odlučnom Tominom voljom. Ima nekih čudesa njegovih, koja su i do

nas doprla, no kad ih usporedimo s onima drugih izabranika, nisu baš tako zgodna da bi ih puk oduševljeno prihvatio.

Veliki mir okružuje Tomu i u životu i u smrti. On je jedan od onih Velikih, koji se zadovoljavaju najmanjim mjestom, koje je moguće pronaći. Njegova čudesa poslije smrti, bila su predmetom mnogih komentara, kao što i mjesto njegovog definitivnog pokopa. Pariška univerza htjela je da primi njegovo tijelo, koje počiva u crkvi St. Germain u Toulousi, nedaleko od mjesta gdje su dominikanci u bitci pobjedili azijatski pesimizam.

Čovjek si ne može zamisliti Tomin grob kao cilj bučnih hodočašća i svakodnevnih skupina, ni u Srednjem Vijeku, a ni danas.

Bio je Toma daleko od toga da bude puritanac. On je običavao sakupiti kod sebe za vrijeme praznika mladiće na banket, te je nastojao da se zabave, vesele, sa svim mogućim šalama i t. d., dabome u granicama dozvoljenog, makar je sam instinktivno izbjegavao buku i mnoštvo.

Svakako nije nužno da se grade gostionice uz put, koji vodi do njegovog vječnog počivališta, kako je to na pr. slučaj sa grobom Tome od Canterbery. Pripovijeda se da se Toma silno plašio orkana. Doduše ovu legendu o strahu demantira činjenica, jer je sv. Toma za vrijeme jednog brodoloma sačuvao savršen mir.

Bilo kako bilo, u svakom slučaju, Tomina dominantna oznaka je vedrina i tišina. Jedna tišina posebne vrsti. Kao oaza puna hlada i tihih obećanja usred pješčanog horizonta u vihoru.

Teško je ocrtati jednu valjanu Tominu skicu. No ako je moguće ovako čedno nabacati crte, morao bi izaći Tomin lik u svijetlu duboke Vjere u ortodoksni katolicizam. A k tomu jedna upravo nestrpljiva težnja i djelotvorna samilost naprama siromasima, da ga je ta težnja i sućut mogla natjerati da upravo i naškodi bogatašu, a da pomogne siromahu.

Kako se sve to slaže s intelektualizmom, radi kojega su kasnije optuživali Tomu? I kako se to slaže s onim prerano razvijenim običajem i načinom sv. Tome kod upotrebljavanja suptilne dijalektike? Kako je mogao dječačić od sedam godina imati pretenzija da odgovori Averroesu? Pa zatim poznati tvorni uzrok. I kako je mogao razviti teoriju da bi se ljubav čovjeka prema samom sebi, tj. ljubav koja je ipak iskrena, stalna i koja oprašta, mogla pretvoriti u ljubav prema bližnjemu?

Sigurno je da u tim godinama nije bio na takvom stupnju duševnom, da bi se mogao baviti s tim teškim problemima. Stoga moramo suponirati da je u to vrijeme silno morao prakticirati samilost i ljubav prema siromasima. I to sa svom jednostavnošću i iskrenošću.

Jedna zgodna i lijepa strana Srednjeg Vijeka je u tom, da nisu roditelji ništa imali protiv toga da dječak razdaje siromasima hrane ili odijela. Na to »rasipanje« bunila se — služinčad.

Mnogo je poučnoga u njegovoj misterioznoj inocenciji, krijeposti o kojoj se mora govoriti sa mnogo takta i ozbiljnosti. Od djetinjstva dalje razvijala se

u njemu neka posebna ambicija, koja je bila u vidljivom kontrastu sa svime što ga je okruživalo. U njegovim jakim grudima ugnijezdavala se i umnožavala čitava hrpa protesta, profesija, molitvi, i to mnogo prije nego što je, na zaprepaštenje svoje obitelji, odbacio svaki suvišni teret, ne samo grba već i bilo koje laičke ili crkvene ambicije. Već kao dječak, sv. Toma označuje prvi korak na onom putu, koji će kasnije voditi čovjeka, koji je pobjegao iz djedovskog kaštela u široki svijet. Jedna vrlo dobro poznata činjenica iz njegovog vanjskog života baca vrlo interesantno i živahno svijetlo na njegov unutarnji život. A ujedno i na postaje one duhovne željeznice Milosti, kojom će tako daleko otputovati.

Poslije onog prizora u kuli sa vatrenom bakljom, pojaviše se mladom Redovniku u snu dva anđela, koji ga opasaše oko bokova s vatrenim pojasom. To mu je prouzročilo oštru bol, a u isto vrijeme napunilo ga vrhunaravnom snagom. Krikom u tmini probudio se Toma.

Bit će mnogo istine u ovom viđenju, pogotovo mnogo je razumljivije za ono vrijeme dok su svećenici i medicineri iskreno razgovarali o raznim događajima i predmetima, bez besmislene i negativne etikete kasnijeg devetnaestog stoljeća.

Svakako se može tome snu dati značajno tumačenje, kao što i kasniji doktor devetnaestog vijeka daje slično u »Armadali«. Naime: vatra tj. zapravo iskra koja se otkinula od one bukteće baklje i najedanput raskinula tminu; i pojas: tj. onaj konopac, koji

je čvrsto držao Tomin habit oko tijela, a kojega su mu braća htjela otrgnuti. I tako bi vizija imala zaista mističko ispunjenje.

Izgleda da je od ove noći u kuli, bio Akvinac pošteđen od sličnih napasti, makar si moramo predstaviti da je u ovom slučaju bio prilično čak i mnogo dirnut. Ne mislim ovdje početi s analizom i tumačenjem onog što toliko zapanjuje nekatolike naime obdržavanjem svećeničkog celibata. Tj. da svećenički celibat često dolazi u sukob sa muškaraštvom. Dovoljno je ovdje reći i zabilježiti, da je sveti Toma bio mnogo manje napastovan s te strane, nego mnogi drugi. On nije, naime, nikada bio u takvoj nuždi, da se morao valjati po drači i trnju da svlada putene porive.

Putevi milosti su za nas mnogo puta nedokučivi i tajanstveni. No valjda neću tako strašno sagriješiti ako reknem da je sv. Tomu čuvala njegova s u b l i m a c i j a. On je bio tako visoko. Kod njega je radio onaj viši mozak, i ljudske strasti kao nešto nisko i maleno izgorjele su u peći njegovog visokog duha.

*

Katkada je pravovjerni i pobožni čitatelj pun bijesa i gotovo zamrzi životopisca kojega sveca, koji poput kakvog američkog, gangsterskog novinara, vreba na svaki korak sveca. Prisluškuje pred ćelijom, uhađa, iznenađuje, mota se po mjestima kuda svetac prolazi i, kolikogod Svetac nastoji da sakrije svetost, ovaj dobronamjerni gangster — hagiograf — naleti na tu svetost te ju nateže na kalup svoga pera i stila.

Pa ipak je ovo uhađanje i »nadzor nad Svecem« koristan, te mogu i sam iskoristiti kakvu činjenicu, uhvaćenu na ovaj način. Svakako, izgleda da je sveti Toma živio nekim dvostrukim životom. Jednim misterioznim životom. Ako uhvatimo s jednim nenadanim bljeskom jedno posebno čudo, koje bi moderni fizičari nazvali Levitacijom, opazimo, da se tu ne radi samo o eksploziji duha, egzaltaciji ili nekom jačem čuvstvu. To bi znali donekle rastumačiti i današnji »spiritisti«.

Njegov duhovni život tumači bolje, baš ono realno čudo, na koji je uperen naš reflektor. Realno, koje obuhvaća sva ostala i kriči pred nama, da se moramo na nj osvrnuti. To je prizor: Akvinac pred Raspelom u Napulju. Jedan bijeli Fratar kleči pred Raspelom u crkvi sv. Dominika u Napulju. I jedan glas (tada još nije bilo radioaparata) govori da je taj ponizni Fratar pisao d o b r o i i s t i n i t o i neka s i i z a b e r e n a g r a d u.

Sjećate se pustinjaka, fakira, fanatika, cinika, ili kako hoćete — Diogenesa u njegovoj bačvi. Na sve ponude odgovara iz svoje bačve negativno. Ništa neće?! Odbija. A time ujedno taj Istočnjak, fanatik, negativnim odgovorom daje afirmaciju svoje istočnjačke težnje za — Ničim. Težnja k Ničemu!

Iz toga odgovora izbijale su dvije nerazdružive krijeposti antike: ljubav za slobodu i mržnja na raskoš. Ovdje kod Diogenesa isto, što je značilo beskrajnu oholost — protivnost svetosti.

Ali Tomin odgovor bio je nešto drugo. Posebno i neobično. Nije on neki stari filozof, nekakvi duh, koji odbija od sebe sve što je tobož zemaljsko. On gladuje i žeđa da dođe u posjed svega što se nalazi u carstvu spoznaje. O koliko stvari čekaju da budu spoznate i eksperimentirane! Dabome da on neće tražiti i odgovoriti na Božju interpelaciju s težnjom za bogatstvom i častima, no zatražit će ono što mu je, valjda, potrebno; da mu spoznaja bude što veća.

Mogao bi na pr. zamoliti za rukopis sv. Krisostoma, koji je želio imati.

Ali što sve nije mogao tražiti. I otkriće ove tajne i otkriće one. Pa toliko je problema neriješenih stajalo pred njim, tolike tajne i t. d., a s druge strane Krist s raširenim rukama pružajući svoju ponudu: što želiš?

Pa kad je bijeli redovnik konačno dignuo glavu i kad su se maknula usta najvećeg i najponiznijeg filozofa, da izraze želju, čuo se sa tih ustiju glas:

— T e b e h o ć u.

Strašan, velik, smion zahtjev. A ipak najponizniji zahtjev. Neki su htjeli ublažiti smionost tog zahtjeva, pa su rekli da je rekao: »S a m o T e b e«.

Ako i nisu čudesa svetog Tome mnogobrojna, zato su strogo autentična. Naime, on je bio poznat javni radnik, pa je kao takav imao i neprijatelja i prijatelja, te se ne bi bilo moglo tako lako prošvercovati, kakvu sumnjivu stvar, njemu u prilog.

Pridaju mu ozdravljenje neke žene, koju je izliječio dodirom haljine. I još po koje čudo slično onom s Raspelom. A jedno među ovima je također ono, koje je za nas od velike važnosti i najličnije Tomino čudo, a to je njegova — poezija.

Dok je boravio u Parizu pozvali su ga profesori Sorbone, da raspravlja s njima o naravi promjene koja se zbiva u prilikama kod sv. Mise. On je iznio svoje mišljenje u vrlo preciznoj i iscrpljivoj radnji.

Tom prilikom nije se Toma ograničio samo na vruću molitvu. Razumio je on dobro svu težinu i opasnost raspravljanja o ovom predmetu. Stoga, nekog dana učini gestu, koja nije bila običajna za ovakvog čovjeka. Skoči na oltar i položi svoj rukopis pred noge Raspetome, povuče se i ostane u dubokoj molitvi.

Braća, koja su slučajno toga dana bdjela u crkvi vele, da je Krist sašao s Križa i pred njihovim očima upro prstom u Tomin rukopis i rekao:

»Toma, dobro si pisao o sakramentu mog Tijela«.

Nakon ove vizije, Svetac je bio čudnovato podignut sa zemlje i ostao neko vrijeme u ekstazi.

Jedan Tomin suvremenik, oštra opažanja, tvrdi: »Ako bi bio uništen i čitav filozofski poklad, Toma bi ga sam mogao iznova stvoriti«.

Prema tome, mislim da bi bio on mogao svojim stvaralačkim umom proizvoditi svoj kozmos i bez Aristotela i bez Augustina. No ne smiju se pomiješati stvari u kojima se on odlikovao, s onim koje je ljubio. Sv. Toma je bio izvanredan i divan filozof; i prema tome, naravski da će ova moja knjižica biti samo skica njegovog filozofiranja, ma da nema nikakve nakane da to bude i kod njegove teologije. A to je zato, jer teologija jednog Sveca je ujedno i njegov teizam. Ili još bolje, teizam svih Svetih je manje individualan no cjelovitiji. Vezan je na zajednički izvor i nema

mjesta za bilo koju originalnost. Stoga moramo ponajprije zamisliti sv. Tomu osnivača tomizma, kao kad mislimo da je Kristof Kolumbo otkrio Ameriku, ma da je krenuo na put u Indiju, te kao što će Watt ostati pronalazač parostroja, pa bio on obožavatelj vatre ili kalvinista.

Naravski je, i nije nimalo čudno da su sv. Augustin, sv. Toma, sv. Bonaventura, te svi Naučitelji i svi Sveti postali kao neki srodnici, pošto su prispjeli u istu luku — ujedinjenje s Bogom. No oni su više ujedinjeni po teoriji nego po svojoj filozofiji.

Akvincu imputiraju kritici, da se katkada pustio prevladati od svoje filozofije, a na štetu teologije. I to na pr. da intelektualni karakter na poseban način predominira u njegovoj koncepciji o blaženstvu. U njoj je — vele — više ljubavi prema istini nego istinske ljubavi. Istina je da su mistici i sljedbenici franjevačke škole jako mnogo insistirali na supremaciji ljubavi, no meni se čini, da kad bi sv. Toma imao baš i onakvu koncepciju o naravi mističkog ljubavnog sjedinjenja, ne bi se ipak mogao nikada izraziti radi svoje prirođene stidljivosti, onako kako su se izražavali učenici Asiškog Siromaška.

Jedino u pjesništvu je napravio katkada iznimku. I makar da nije velik broj njegovih spisa, koji su poznati u tom pravcu u javnosti, ipak ono što jest, dostaje da otkrije velikog pjesnika.

Poslije onog događaja kad je postavio pred noge Raspetomu svoje djelo, sastavio je po nalogu poglavara Oficij novog blagdana, koji je bio pred kratko vrijeme po Crkvi ustanovljen. Blagdan, naime, Tijelova.

U tom slučaju pokazao se ovaj profinjeni i odlični prozaičar savršene preciznosti i uljudnosti, kao perfektni umjetnik. Taj slučaj se može usporediti s Michelangelom ili Leonardom da Vinci, koji su nakon ogromnog posla — izgrađivanja gradskih utvrda — sjeli i umjetnički ukrašavali pliticu ili relikvijar. Iz njegovog djela, koje je sličilo starom muzičkom instrumentu, koji je bio brižljivo ukrašen dragocjenim kamenjem i zlatom i koji je oštro mirisao poput mirisave trave izletila je najednom grandiozna simfonija, koja se spojila sa veličajnošću i puninom latinskog liričara.

Kad je Pater Ivan O'Connor preveo ovu grandioznu pjesmu na engleski i to vrlo dobro, makar će svaki prevodilac priznati da nijedan prijevod nije dobar, dolazi pitanje: »Kako je uopće moguće prevesti vjerno ovih osam riječi: »Sumit unus, sumunt mille; quantum isti, tantum ille«? Tko će proizvesti ton u »Pange Lingua«, kad je u njoj već prva silaba kao zvuk cimbala.

*

Tomina duša izražava se još i više u jednostavnom i čistom afektu, nego u poeziji. I to ga mnogo približava Asiškom Siromahu i franjevačkim teolozima. Bonaventura nije rado mogao pomisliti da bi Toma posumnjao u ljubav Božju, ali nije Toma posumnjao ni u ljubav Bonaventurinu. Jer je Toma gojio unatoč svega veliku nježnost prema čitavoj njegovoj familiji. I pod konac života prelio je posebno svoju naklonost prema bratu Reginaldu. Za njega sv. Toma nije imao

tajne. Taj je primio i zadnje povjerenje i tajnu od ljubljenog brata, jer je prisustvovao pri svršetku zemaljskog života i svršetku kontroversijske karijere Velikog Dominikanca.

Nešto poslije svoje pobjede nad Sigerom Brabantskim Toma zašuti. Da li se umorio? On, koji se nikada nije umorio. Od svog djetinjstva milovao je veliku nadu, da će naći saveznike u borbi za Krista. On, koji je u borbi sa smionim Sigerom Brabantskim upotrebio neuobičajenu žestinu. Zar je pobjednik Toma sada smalaksao pod teretom svoje slave? Pobjeda ga je ožalostila. Zar će sada, dok je on Aristotela doveo Kristu, netko htjeti da Krista podredi Aristotelu? Strašno. No on ne može mrziti. Ni čovjeka opakoga ni neznalicu. Toma je umoran . . . I dok je jednog dana služio (pošto se povukao u strogu observaciju reda) sv. Misu nešto se dogodilo. Što? Neznam!

Prijatelj Reginaldo molio ga jednog dana, da se povrati svome proučavanju i da se lati jedne prigodne kontroversije. No Toma je s nekom emfazom odgovorio: »Ne mogu više pisati. Vidio sam takve stvari, prema kojima su moji spisi kao slama«.

Godine 1274, kad se Toma već približivao pedesetoj, pozvao ga je papa, koji je bio silno veseo njegovom pobjedom nad arapskim sofistima, da dođe na lionski koncil, da tamo svrši kontroversiju. Toma — redovnik, pristao je automatski kao vojnik. No tko bi bio razumio sjaj njegovih očiju, mogao bi razabrati da njegova poslušnost prema poglavaru, nimalo ne smeta onu poslušnost prema onom misterioznom

unutrašnjem nalogu. I pošao je s vjernim Reginaldom na put. Prenoćit će na putu blizu sestre.

No čim je stigao udari ga misteriozna bolest. Teško je raspravljati s medicinskog stanovišta što je bilo. Možda onako krupan čovjek prije podlegne nego koji drugi. Na svaki način, potankosti te bolesti nisu nam poznate.

Prenesen u samostan Fossa Nova, približavao se naglo zadnjem uzdahu. Zamolio je da mu čitaju Pjesmu nad Pjesmama, koju je pozorno svu saslušao. Neopisiva su čuvstva onih, koji su prisustvovali i bili oko njega.

Ispovijedi se i primi Poputbinu. Velik je filozof, nema sumnje, u tom času zaboravio na svoju filozofiju.

Činilo se, da se nešto grandiozno zbiva oko njega. Oni oko njega imali su dojam kao da neka ogromna inteligencija djeluje među njima poput gigantskog mlina. I kao da je okolno dvorište samostana daleko šire od svijeta, koji ga okružuje. I kao da ogromna mašina trese slabu zgradu u kojoj je montirana.

Jer ta mašina sastavljena od kotača univerzuma bila je slična djelovanju onog konkavnog i koncentričnog sistema, koji, bio kakav bio, u očima znanosti, za filozofa je bio u znaku simbola: kao dubina dvostruke i trostruke prozirnosti, misteriozniji od tminâ. Sedmerostruki, strašni kristal. U tom svijetu vrtjelo se kolo anđela, planeta, bilina i životinja. No tu je vladao pravedni i inteligentni red svih zemaljskih stvari i stotine odgovora na stotine pitanja, u etičkom i ekonomskom kompleksu.

Zatim dolazi čas, kad se ovaj golemi mlin najedamput zaustavi. Nakon zadnjeg udarca, više ne potresaju svijetom kotači zamašnjaci. I u kući ostane samo hrpa gline ... A ispovjednik žureći sav smeten iz ćelije šapuće, da je njegova ispovijed bila slična ispovijedi petgodišnjeg dječaka.

PRIBLIŽAVANJE TOMIZMU

Tomizam je filozofija zdravog razuma. To je činjenica, premda je od nekog vremena ušlo u modu, da ga neki smatraju protivnim zdravom razumu.

Poslije reformacije zavladala je Evropom, a osobito Engleskom neka strast paradoksa. Hvalila se da je praktična, jer nije bila logična. Baš nekako onako kao da bi Grk ili Kinez, recimo, govorio za Londonce da su dobri blagajnici, jer nijesu previše jaki u aritmetici. Doduše nije potrebno da se tako lako prelazi u paradoks, no kako je paradoks u naše vrijeme zamijenio ortodoksiju, to se čovjek uvalio u paradoks, kao u perinu.

Izgleda da dobro upotrebljavanje paradoksa probuđuje shvaćanje. Oliver Wendell Holmes je tvrdio: »Dajte nam suvišno i namirit ćemo potrebno«. To je tvrdnja koja svakako zanima, ali i uznemiruje. Ne treba mnogo misliti, da se prizna kretanje na rubu opasnosti, kad bi se sav socijalni poredak osnivao na tvrdnji: nužno nije nužno. Kako se po prilici čitava Britanska Konstitucija bazirala na spoznaji: nonsens nema posla s »kommon sense« (zdravim razumom). I naš industrijalni sistem prelazi, naravski, granicu kad govori: dajte nam luksuz, pa nam kruha i ne treba.

Na tu stranputicu zašla je i moderna filozofija. Isto tako kao i praktički život. To je sigurno ma da i

nije tako evidentno. Od XVI. vijeka pa dalje nijedan sistem ne odgovara realnom poimanju t. j. onome koji se obično zove zdravim mišljenjem. Redovito se polazi iz paradoksa, koji kao žrtvu traži zdrav razum. Eto na pr. Hobbes i Hegel, Kant i Bergson, pa Berkeley i William James. Oni traže od nas da se odrečemo nečega što je osjetno te nas uvjeravaju da ćemo doći tada do stvari, koje će nas čudom začuditi. Samo je po sebi razumljivo da sam ja u toj stvari nestručnjak no mislim da ću dokazati da je Tomizam pristupačniji nama »ljudima s ulice«, nego ikoji drugi filozofski sistem.

Nisam ja neki trenirani filozof kao na pr. Father D'Arcy čija divna knjiga o sv. Tomi je meni rasvijetlila mnogi problem. Stoga će mi oprostiti, ako se oslonim na njegovu knjigu i da uzmem njegov primjer, da razjasnim svoje mišljenje. Kao metafizičar i svećenik on je siguran, velikodušan, kao s ludama tako i s inteligentnim osobama. Zato je i mogao pisati izraze na pr. »može se opaziti neka sličnost između svrhe i metode sv. Tome te svrhe i metode Hegela, ali postoje uza sve to ne male razlike. Prema sv. Tomi je nemoguće da protuslovni pojmovi zajedno postoje, pa ako je naše mišljenje stvarno, potrebno je da stvar egzistira, da bude shvatljiva i pojmljiva.«

Oprostite mi što se usuđujem dodati da po mome mišljenju postoji znatna razlika između sv. Tome i Hegela. Sv. Toma je bio mudrac a Hegel luda. Ja »čovjek s ulice« ne dozvoljavam da može Hegel u isto vrijeme egzistirati i ne egzistirati. I ne razumijem da možemo shvatiti Hegela, ako Hegel ne egzi-

stira, niti uopće postoji. Ipak Father D'Arcy citira taj Hegelov paradoks kao naravsku stvar. Kao takva može postojati za filozofe, jer Hegelovo djelo ima kod njih mnogo pristaša. Za mene, nasuprot, moderna filozofija postavlja i izlaže mnoge neshvatljivosti. Akvinčev pak sistem polazi sa stanovišta univerzalnog uvjerenja: jaje je jaje. Hegelijanac će reći da je jaje kokoš, jer da ono čini dio neizmjernog procesa postajanja. Berkeleyev sljedbenik će reći da kajgana egzistira samo kao san, pošto se san može nazvati uzrokom kajgane kao što je kajgana uzrok sna. Praktičan će čovjek misliti da je najbolje za jaje zaboraviti da je ono bilo, pa da se sjeća samo kajgane. Tomista nema potrebe da kvari svoj mozak tim, da ne pokvari ta jaja, niti da gleda jaja poput psa, a niti da zatvara oči da bolje razmišlja o novom pojednostavljenju jaja. Tomista stoji u blistavom danjem svijetlu ljudske zajednice i konstatira da jaja nisu ni kokoši ni sni niti predpostavke, već da su stvari potvrđene svjedočanstvom ćutila. A ta su od Boga.

Možda će se tkogod iznenaditi, kad ocijeni dubinu Tomističke filozofije, što ona ne uzima u obzir pitanje koje mnogi smatraju glavnim. T. j. možemo li dokazati realnost čina kojim se pojimlje realno? Sv. Toma priznaje otvoreno ono o čemu su drugi s trudom počeli tek nagađati. Naime da treba odgovoriti jasno: stvari postoje, i o tome nema diskusije. Tada odmah treba poći dalje, bez straha: pouzdanjem u realnost. Skeptika, naime, može biti, ali ne takovih koji bi mogli braniti svoj skepticizam. Ako je sve

skeptičarovo mišljenje bez svrhe (jer sumnja o svemu), onda je jasno da njegov um kao i on sam nemaju ni ma kakvog značenja i uzalud svaki pokušaj da se nađe istina. Ako koji skeptičar nastavi sumnjati, točno je, da nije potpuni skeptičar; ako poreče da je skeptičar bit će konačno prisiljen priznati nešto, barem radi toga da se nastavi diskusija. Nedavno je netko izjavio u nekom časopisu da ispovijeda solipsizam (vjeru da sâm postoji). Ujedno se u tom članku čudi, što ta misao nema više sljedbenika. Ako solipsizam znači vjeru samome sebi a ne drugima, taj priprosti skeptik jednostavno zaboravlja, da baš onda ne bi imao sljedbenika, kad bi njegova filozofija bila prava.

Sv. Toma na pitanje postoji li vanjski svijet, odgovara: »Da «. Kad bi on odgovorio »Ne«, ne bi bilo više početka nego konac. To je ono što mi zovemo zdravim umom. Ili nema filozofa ni filozofije, ni mislioca ni misli niti išta, ili mora postojati most između uma i realnog svijeta. Taj prvi korak dovodi nas da priznamo biće, koje postoji izvan nas samih.

Naravski da nemam tolike slobode da ustvrdim, da su svi spisi Akvinčevi jednostavni i lako shvatljivi. Sadržavaju oni stvari koje nisu neshvatljive samo meni nego ih ima prilično, koje su teške i za filozofe dublje od mene, a ima perioda o kojima su različna mišljenja i najodlučnijih tomista. Ipak jedamput shvaćeni, lako ih primamo. To je kao da bi ja napisao kineskim slovima: mačak je sjedio na sagu; ili u hieroglifima: Marija je imala jednu ovčicu. Time sam zamrsio čitanje razumljivih rečenica, ali smisao je

ostao isti i jasan. Tako nalazimo i kod Akvinca. Jednostavnost udruženu s dubokim mislima.

Prema mojem skromnom mišljenju najnejasnija su ona pitanja u djelu sv. Tome, u kojima nam on tumači kako um biva siguran o nekom vanjskom objektu, a ne samo o njegovom utisku. Sv. Toma dolazi do te sigurnosti preko pojma a ne samo preko utiska. Sad bilo kako mu drago, tu je bitna tvrdnja da je um siguran o vanjskom objektu. Akvinčev je stalni pravac, da se drži razuma, makar je kadšto previše suptilan. Nasuprot filozofi koji ga slijede zavijaju svaku stvar u neki tamni oblik.

*

Na nesreću se između »čovjeka s ulice«, tj. mene i »Anđela Škole« diže strmi zid, koji se ne može prekoračiti. Inače bi se savršeno složili. To su naime dvije poteškoće koje se ne usklađuju s običajnim današnjim potrebama, pa niti za normalnog čovjeka i filozofa, a to su jezik i metoda.

Jezik ima veliku važnost. Dapače i kad je preveđen, još je uvijek tuđ, a često i ne bez besmislica. Potpunu atmosferu druge epohe i drugog kraja nije baš lako prevesti pa još i doslovno. Tu se radi o boji, ritmu, o nečem posebnom, dubokom, čega nema tu u riječniku, koji ne može nikada savršeno odgovoriti duhu drugoga naroda.

Na primjer: sav sistem sv. Tome vrti se oko jednog velikog ali jednostavnog pojma koji stoji nad svime što jest i što može biti. Naš velikan pretpostavlja svoje poimanje Kozmosa s riječi Ens (biće), u kojoj i onaj, koji površno samo poznaje latinski opaža savr-

šenu primjenu. Nažalost nemamo ni jednoga prijevoda riječi Ens, koji bi zadovoljio. No poteškoća nije toliko u riječi, koliko u logici. Kad prevodilac kaže u engleskom Being (biće) opaža se razlika u atmosferi, a ta utječe sigurno na um i ako teorijsko to ne bi smjelo biti.

Novi psiholozi tvrde da riječi koje mi upotrebljavamo primaju u našoj podsvijesti značenje koje nastojimo isključiti iz naše svijesti. Ne treba biti misaono nerazborit kao i moderni psiholozi koji priznavaju da izraz i glas riječi sačinjavaju razliku u prozi i poeziji. Riječ Biće (Being) je običnija nego kratka riječ latinska Ens. Uz to je nalazimo i kod filozofa i kod ostalih u nejednakom značenju. Eto na pr. u školskim dvoranama se duboko i visoko raspravlja o Biću; biolozi raspravljaju o stupnjevima Bića, romansijeri i pjesnici pišu o dragom Biću i bićima. Poklanjaju se pokloni najmilijem Biću. Svaka od tih fraza imade za nas različito značenje.

Kad kažemo da se Akvinac oslanja bitno na biće (ens) ne ćemo ga smatrati idealistom u smislu više retoričkom nego filozofskom. On nije bio retor. Dapače i premalo. Pa ako je katkada i ispjevao koju pjesmu ipak se nije istakao retorikom. Njegova mu je filozofija mogla, doduše, nadahnuti koju pjesmu, kako je i bio slučaj s onom dugom, no njegova mašta je radila uvijek bez retoričkih figura. Ili da se bolje izrazim: koliko je njegova misao pjesnička, toliko je i filozofska. Stil mu je kratak, bez uresa. I za čudo, razlikuje se od stila sv. Augustina i nekih drugih katoličkih učenjaka. I zato što se tiče logičke

metode, može se reći, da je Akvinac jedini racionalista kao takav od nas priznat.

To nas dovodi do druge poteškoće. Nisam nikada shvatio zašto mora silogizam imati staro značenje, a još manje kad se kaže da je zamijenio dedukciju s indukcijom. Dedukcija je točan zaključak točne premise; indukcija sakuplja najveći broj točnih premisa, a na polju prirodoslovnih nauka treba nastojati da se ovjerovi točnost premisa. Premda je moderni čovjek u stanju da iz premnogih premisa izvuče veći broj mikroba i asteroida nego što je to mogao njegov kolega u srednjem vijeku, pošto je posjedovao samo malo prèmisa (o daždevnjaku i jednorogu), ipak je proces dedukcije jednak za obojicu; ono što nazivamo indukcijom je jednostavan zbroj više dokaza. Aristotel, Akvinac i druge osobe jakog razuma ustvrdili su da zaključak može biti točan samo uz uvjet da i premise budu točne. A što budu premise brojnije i točnije, to će i zaključak više zadovoljiti.

Da je sredovječna kultura cvala u boljim prilikama rada i iskustva, imali bismo sada samo premise iz kojih bi bilo nužno samo izvesti zaključak. Ali to što zaista ne razumijem jest, zašto se ne govori o indukciji kao o nekom magičnom procesu koji bi dopustio da se dođe do zaključka a da se ne snizujemo u umnoj degradaciji zvanoj silogizam. Indukcija zaista ne dovađa do zaključka, već samo do dedukcije, pa ako je sud pogrešan, zaključak je također potpuno kriv.

*

U 19. vijeku veliki umnici, koje sam naučio respektirati, pošto su istražili zrak, vodu, zemlju i plin, naravski točnije nego neko prije njih, predočili su svoja opažanja u silogizmu: sva se materija sastoji od mikroskopskih nerazdjeljivih tjelesa. Dakle pošto je naše tijelo također od materije, to je i ono sastavljeno od nedjeljivih malenih tjelesa. Dok su pak njihovi sinovi i unuci počeli istraživati tu materiju, bili su iznenađeni, kad nisu našli tih malih tjelesa i bili su prisiljeni stvoriti novi silogizam. Tj.: materija se sastoji od protona i elektrona. Stoga je i naše tijelo sastavljeno od protona i elektrona.

Dobar je sud, ali podvržen je zabludi kao i prvi, pa će se morati ponovno od vremena do vremena ispitati materija da budemo sigurni da je naša premisa točna, pa da bude točan i zaključak.

Da nađemo istinu treba naći dobar silogizam i čekajući ga, kako se već to običaje, prave se krivi zaključci. Materija se sastoji od protona i elektrona. Dobro. Ali tada se meni najedamput dopade misao i počnem vjerovati da je i duh iste materijalne naravi, zato hoću da javim mikrofonima i makrofonima da je duh sastavljen od protona i elektrona.

Sveti Toma općenito ne umuje silogizmima premda misli uvijek silogistički. Ne izlaže u svakom slučaju mehanizam svoje logike, kako to traži Renesansa, nego misli i umuje strogo, pa se ta njegova proza čini ljubitelju površne literature, nezgrapnom. Konačno, to nema nikakve veze s pitanjem o kome raspravlja ova glava tj.: znati ono što se hoće. Ono što on hoće, opetujemo energično, jest zdrav razum.

Onaj zdrav razum koji se i sada sam po sebi preporučuje. Za sv. Tomu se gibanje dokazuje trčanjem, vatra dimom, a realnost torte mu se očituje po sebi kad je jedemo. To je filozofija zdrava razuma. On potkrepljuje svoje istine s apstrakcijama, koje ipak nisu apstraktnije od današnjih pojmova evolucije, energije, prostora i vremena, i one njegove ne stoje kao ove naše u otvorenoj protivnosti s osjetljivom realnošću dnevnog života.

Pragmatizam, koji hoće da bude praktičan, svršava time da postane teorijom. Tomizam, pak, koji viče da je teorija, svršava s tim da nalazi čvrstu i sigurnu bazu u stvarnom svijetu. To znači, da se baš danas veliki dio svijeta k njemu vraća.

PHILOSOPHIA PERENNIS

Žalosno je što je riječ Antropologija iskvarena i što je degradirana na studij Antropoida. Izgleda da se predhistorija više posvetila istraživanju kakvog zuba i mjesta kamo je spadao, nego zašto je služio i što je mislio onaj, koji ga je posjedovao. Posvetila se ta prethistorija više Simiusu Insipiensu nego čovjeku Sapiensu.

Nadam se, da će mi odlični učenjaci oprostiti, što ću izreći ni malo laskav sud o njima. Naime, o njima koji studij o rodu ljudskom nastoje proširiti po svijetu, ali tako da čovjeka svađaju na divljačko stanje, te se gube u tamnoj nepouzdanoj džungli, nesposobni da prebace antropologiju preko antropofagije. Bilo bi zaista dobro i potrebno kad bi se povratila znanost, koja se temelji na proučavanju čovjeka. Kao što postoje teolozi, morali bi postojati i antropolozi.

Povraćajući se na spomenutu riječ može se ustvrditi, da postoji do danas jedan pravi i veliki antropolog. U potpunom opsegu te riječi. To je Akvinac. U njemu nalazimo svojstva najboljih današnjih biologa. To je datum u povijesti.

Toma, za čudo, spominje velikog profesora Huxleya, agnostika, koji je i pronašao riječ agnosticizam. On mu je sličan u postavljanju pitanja i razlikuje se od svojih sljedbenika i pretšasnika sve do Huxleya, čiju agnostičku definiciju gotovo čitavu usvaja: »sli-

jedite razum doklegod može prodrijeti. No dokle ide?« To je problem. On nam daje ovu tvrdnju, koja je opet za čudo moderna i materijalistička: »Sve što je u duhu bilo je u sjetilima.« I u tom se njegovo gledište ne razlikuje nimalo od bilo kojega pozitiviste. A pozitivista je oprečan čistom i jednostavnom mistiku. Po neoplatoncima razum dobiva svijetlo potpuno iz nutrinje, za sv. Tomu kroz pet prozora, pet ćutila. Vanjska svjetlost mora rasvijetliti sve što je u nutrini. Ono što ga interesira to je narav čovjeka, a ne mahovina ili gljive koje može vidjeti s prozora, koje on cijeni samo kao prvi pokus viđenja određen da ga dovede do najviših vrhunaca. Otuda će mu biti dano da promatra sve stvoreno.

Znači: to je antropolog koji poznaje dotičnu teoriju o čovjeku, pa bila ona istinita ili kriva. Dok, naprotiv, agnostici današnjeg vremena postavljaju sami sebi granice, te ne dolaze nikada do potpune teorije niti o čovjeku niti o naravi.

Oni počinju tako da već u naprijed isključe s polja istraživanja sve ono što se zove Nepoznato. To bi bilo točno kad bi se tim označio cilj pravcu kome težimo, ali je pogrešno ako se time misli na sve uzroke, koje čovjek želi upoznati. Savršeno, nesavršeno, što se može usavršiti i što se ne može, smrtno ili besmrtno, nužno ili slobodno . . . sve su to pitanja u nebo vičuća, koja čovjek želi da o sebi upozna. Svaka nauka, koja takva pitanja pusti zavijena u sumnju ne može se nikada nazvati — naukom o čovjeku. Takva će se nauka jednako udaljiti od antropologije kao i od teologije. Konačno i to da li imade

čovjek slobodnu volju ili je slobodni izbor samo varka; da li je podvrgnut auktoritetu savjesti ili je njegova savjest bez tuđeg auktoriteta? Zatim može li se nadati da će razumom riješiti ta pitanja i kakav auktoritet ima razum? Mora li se smrt smatrati kao konac svega? Da li je moguća pomoć Božja? Opetujem, da je smiješno baciti sve te probleme u carstvo neizvjesnoga onako kao razliku između Kerubina i Serafina i ishod Duha Svetoga.

Učenjaci mogu da zarone koliko im drago u pitanje anđeoskih osoba, ali imademo pravo pitati i to, da li čovjek može umrijeti i da li može slobodno birati. Tu se radi o čisto jednostavnom naravnom pitanju, kao što je potpuno naravski ako se pita da li mačak grebe ili pas njuši. To su baš problemi koje učitelji antropologije agnostici izbjegavaju. U pomanjkanju znanstvenih dokaza oni su se mogli mirne duše uteći znanstvenim hipotezama, a ne pasti u neznanstvene kontradikcije. Velika većina monista uči da čovjek nije slobodan u izboru, ali — vele — on mora misliti kao da je slobodan i junački raditi kao da je slobodan. Huxley na pr. smatra pobjednički moral nadnaravnim, priznaje mu pravo slobode nad naravi i tako se bavi neke vrsti teologijom bez teizma.

*

Ne znam pravo zašto su sv. Tomu nazvali anđeoskim učiteljem? Radi njegovog blagog karaktera ili radi njegove umne bistrine, koja ga je činila sličnim anđelu ili radi strasti (prema legendi) za studijem anđeoske naravi. No specijalisti smatraju, da je ovakva

ocjena Akvinca zapravo omalovažavanje njegove univerzalnosti, premda je taj običaj već star u povjesti. Na primjer dr. Johnson je bio prozvan učenim leksikografom, kao da nije ništa drugo radio nego taj riječnik. Iz mržnje ili da bude što »manji« smatran je Pascal zaštitnikom Janzenista protiv Isusovaca. Tako nije ni sv. Toma prošao bez neprijatelja. Te njegove misli prouzrokovale su »štete« na sve strane. Bio je revolucionarac protiv sv. Augustina i tradicionalista protiv Averroësa. Neki drže da je razorio ljepotu »božjega grada«, a prema drugima oborio novotarije Islama. Protivnici vjerojatno u nakani da mu naškode, mislili su pohvaliti njegovo djelo o anđelima. Hvalevrijedno djelo svakako, ali prema drugim njegovim djelima zbilja neznatno. To bi bilo onako, kao da bi pohvalili Darwina radi njegovog spisa o koralima ili Miltona radi njegovih latinskih pjesmica. To su, uostalom naklapanja, kao što su moguća i razna druga.

Međutim ja mislim da se sv. Toma ipak duboko interesirao za narav anđela i to radi istog razloga, koji ga je ponukao da se interesira još više za narav čovjeka. Sjetila, ukus, spoznaja, ovisnost među stvorenim stvarima, opažanje neke hierarhije u subordiniranim bićima: sve to mora da pritegne pažnju. A onaj posredni stvor, ono neistraživo biće koje je manje od Boga, a više od čovjeka predstavljalo je za njega prsten na lancu njegova sistema o stupnjevima koje on nalazi u divnom čovječjem misteriju. Čovjek nije lopta, koja lebdi u nebu, niti krtica koja ruje svoj ležaj u zemlji, već je biljka koje se korijen hrani

iz zemlje, a grane se dižu do zvijezda. Slobodni moderni mislilac zavio je svaku stvar u maglu, pa i samoga sebe.

*

U moderno doba je tvrdnja da je slobodna misao dovela do poricanja slobodne volje. To bi praktički izgledalo tako, da mora čovjek smatrati volju slobodnom premda to nije. Znači: čovjek mora živjeti dvostrukim životom, što odgovara staroj teoriji Sigera od Brabanta o »dvostrukoj pameti«. Devetnaesti je vijek ostavio sve u haosu, a važnost tomizma u 20 vijeku je u znaku mogućnosti da nam povrati kozmos. Ne mislim ja, da ću u ovo par stranica iznijeti sav tomistički sistem. Ograničit ću se da dadem jednu ideju o temeljnom pitanju, kako mi se ono svijesno ili nesvijesno prikazalo već od djetinjstva.

Kad dijete gleda s prozora pa promatra na pr. zelenu livadu, možemo pitati, da li što vidi ili ne vidi? Neki pretstavnik službene znanosti će izjaviti, da dijete ne vidi travu već neku vrst magle koja se odrazuje u čistom ogledalu ljudskog oka. Taj je racionalizam ovog pretstavnika po mom mišljenju najluđi neracionalizam. Jer bi li me mogli prisiliti da vjerujem, da ako nisam siguran o egzistenciji trave, koja se vidi preko stabla, da ću to moći nekom nutarnjom strukturom oka, koja se vidi preko mikroskopa? Ako me pogled vara u toj točci, kako ću zapriječiti da me u buduće ne vara?!

Druga škola veli da je trava jednostavni zeleni utisak duha i dijete ne će biti sigurno na čemu osniva

svoj pojam. Ono je samo svijesno svoje svijesti. Dakle jedino što tu možemo utvrditi jest to, da je dijete potpuno besvijesno. To bi po prilici vrijedilo, kao da bi rekli da jest trava, ali nema dečka, ili da jest svijestan dečko, no trave nema.

Sv. Toma posreduje i odlučno izjavljuje da je dečko svijestan bića. Prije nego dozna da je trava travom ili da je on zaista on, on već zna da su stvari stvari. Ili još bolje: udariti po stolu i reći: ono što jest, jest!

Eto to je sve što sv. Toma traži od naše vjere. Malo je nevjernika koji bi od nas tražili da vjerujemo tako malo. Na ovoj točki, točki stvarnosti on diže, dugim logičkim procesom, potpuni sistem kršćanstva. Tako Akvinac duboko i umno tvrdi da se s idejom tvrdnje u isto vrijeme pojavljuje i protivna misao. I za dijete je jasno, da nije moguće u isto vrijeme nešto tvrditi i poricati. Ono što on vidi — zovite to kako hoćete: livada, udivljenje, sensacija, stanje duše — i gledajući to, on zna da nije istina da on ne vidi. Možete tome činu što ga je on obavio, dati bilo koje ime — san, mišljenje, svijest o utisku — on zna samo jedno, da bi bilo krivo tvrditi da on nije taj čin obavio. Tom činu gledanja pridružilo se dosljedno još nešto, prva i velika zapovijed ili prvi članak vjere: ništa ne može u isto vrijeme biti i ne biti. Ili pučki rečeno: postoji istina i laž. Kažem pučki, jer Akvinac nije u ničem bio tako suptilan kao u razlikovanju Bitka i Istine. Vidjeti istinu, za duh koji je kadar razlikovati, označuje obuhvaćanje onoga što jest. No, u više općenitom smislu, nalazimo se

pred dilemom koja upravlja sve vojske zemaljskih bića, t. j. pred vječnim duelom između Da i Ne.

Pokret, koji slijedi taj prihvat (ili nazovite ga bilo kako u pučkom jeziku) ne može se lako rastumačiti. Predstavlja točno onu točku, u kojoj se gotovo svi drugi sistemi razilaze. Akvinac je ustvrdio da naša prva misao nekoga čina je čin i ne može biti porečen bez laži. Ali promatranje stvari, kako nam se one pokazuju, pruža takvi strani karakter, da stvara skeptike i mnoge naše dvoumne savremenike. Oni su promjenljivi i nestalni a katkada upravo bježe. Tako mnogi filozofi svršavaju time, da se odriču načela što su ga sami priznali kao prvo, i pogrešno tvrde da postoji stvarnost ali subjektivna, relativna, progresivna dapače umišljena.

Akvinac razvija drukčije argumenat. Dosljedno svojoj početnoj tvrdnji izjavljuje, da ako se »Biti« kadšto zamjenjuje s »nastati«, to je radi toga što ga mi ne prihvaćamo u njegovoj potpunosti: on nije za nas sve ono što bi mogao biti. Led se topi u vodu, voda se mijenja u paru, ali to ne čini od H_2O neku irealnu supstanciju jednostavno stoga što ona može biti samo jedna stvar. Ali bit bitka uključuje sve mogućnosti. Bez njih manji izrazi ili približni ne mogu ući u polje razuma. To filozofsko razlikovanje označuje vrlo važan zaokret u historiji.

Mnogi su mislioci, proučavajući prividnu promjenu bitka, zaboravili realnost bitka, pa vjeruju samo u njegovu promjenljivost. Pa, pošto se, po njima, sve mijenja, moraju reći, da neka stvar mora, makar za jedan čas, biti prije nego se mijenja.

Sv. Toma nasuprot tvrdi da je svaka stvar svaki čas ono što jest ali nepotpuna, u nekom dijelu. Potpunost biti ostaje a na njoj se izrazuje i razvija svaka stvar u svojoj potpunosti.

Dok drugi filozofi tvrde da postoji vječna promjena, on tvrdi da postoji jedna nepromjenljivost, koja se ne može promijeniti jer u sebi sadržaje sve stvari. Uopće stvari se mijenjaju jer su nesavršene; ono što je u njima trajno, stvarno je takovo samo zato, što je to dio cjeline i to savršene, koja se zove Bog.

Veliki filozof stupa naprijed, čvrstim korakom, glavnom cestom, prema novim horizontima, novim krajevima, da gradi nove gradove. Sofisti, koji su se raštrkali pokrajnim promjenljivim putovima, počeli su bili promatrati stvari kao apstraktne nestalnosti. Sv. Toma izlazeći iz realnosti samoga čina vidi svaku stvar u njezinoj čvrstoj realnosti. Po njemu je Bog stvarniji nego čovjek ili materija. Bog — koji radi u nama — u svakom času je nepromjenljiv.

*

A sad evo jedne vrlo interesantne kozmičke priče. Slobodni su mislioci često ustvrdili da nema potrebe stvaranja. Kozmos je uvijek egzistirao i uvijek će egzistirati. Bernard Schaw je dodao da je postao bezbožac, jer da svijet nema početka i da ide sam. Ugledni modernista, dekan sv. Pavla Inge anglikanski, strašno se prepao na pomisao da bi svijet mogao imati konac. Nekoliko modernih kršćana, koji žive od tradicije, kao što su sredovječni kršćani živjeli od logike i razuma, bili su smeteni nad tom strahotom da neće biti suda na koncu svijeta.

Mnogi, pak, agnostici (veseli što su njihovu ideju nazvali strašnom) vikali su u zboru da je svijet gospodar sam sebi i da tako znanstveno ne treba početka ni konca.

U tom momentu i na toj točci javi se glas jednog čovjeka, kao glas brodskog stražara s prvog jarbola. Glas čovjeka koji je navikao da točno ispituje svaki događaj, a koji je izjavio da se svijet približava kraju. Nimalo ne obazirajući se na diletantske brbljarije i udubivši se u proučavanje materije, pričinilo mu se da se materija rastavlja kao i svijet pod formom postepene eksplozije zvane energija. Taj će proces svakako imati konac, pa se može uzeti da je imao i početak.

To je uznemirilo pravovjerne i još više krivovjerne. Dekan Inge, koji je godine i godine naučavao pravovjerne (engleske moderne kršćane) da im je stroga dužnost da prihvate sva otkrića moderne znanosti, počeo je oplakivati gorko ta otkrića i molio je istražitelje, da bez daljnjega traže druge istine, manje neprikladne. Jest, skoro nevjerojatna stvar, ali on je u tonu ukora pitao što bi ostalo Bogu da ga zabavlja, ako svijet ima propasti.

To dokazuje, koliko moderni duh treba sv. Tomu Akvinca.

On nas prenaša iz tame u svijetlo, odlučno tvrdeći da svijet ima početak i svršetak, jer tako uči Crkva, a sa stanovišta zdravoga razuma nema razloga tvrditi, da svijet nema početka ni svršetka. Dapače kad bi to i bilo, bio bi uvijek potreban Stvoritelj. Tko to ne opaža, taj ne razumije što to znači Stvorac.

U Stvorcu vidi Toma personificirano svoje dokazivanje Bitka, koji se ne može prevesti lako na pučki jezik. Evo, zato sam ga upleo u argumenat i preveo u formi suđenja, koje traži Stvoritelja makar i ne postojao nikada sam dan stvaranja. To mišljenje dolazi samo po sebi, makar kao hipoteza.

*

Ako gledamo Bitak, kako dijete gleda travu, pojavljuje nam se kao sekundaran i ovisan. Postoji, ali ne po sebi, niti bi po sebi mogao nastaviti egzistenciju. Biće nije savršeno. A nije ni nesavršeno u općenitom smislu grijeha i boli, nego je nesavršeno kao biće manje aktuelno od aktuelnosti koju sadržaje. Eto značenja sredovječne fraze: svaka stvar koja se miče, miče se od drugoga. Ta fraza u suptilnosti sv. Tome označuje kudikamo više nego ona u deizmu: netko navija uru, u čemu se često zabunjuje. Pozornom posmatraču bit će jasno da ima gibanje neku bitnu nepotpunost, koja se približava nečemu potpunijemu. Ovo, više tehničko mišljenje, obazire se na činjenicu da se mogućnost ne izrazuje. Dapače i za dubokog mislioca postoji u cijeloj evoluciji Kozmosa, ponešto nerastumačivo. To je nešto stvoreno iz ništa. Svijet ne pruža tumačenja o sebi samome, a ne može ga dati ni dok nastavlja u razvitku sama sebe. No na svaki je način apsurdno, kad se tuže da je sve nevjerojatno, a radi toga što ne priznaju vjere u Boga, koji je stvorio sve iz ništa, a vjeruju da se ništa može pretvoriti u sve. Nominalizam (sumnja, koja se temelji na različnosti stvari) uči, da se stvari ne mogu

klasificirati, jer su jako različne jedna od druge. A sv. Toma priznaje individualnost i to da imaju stvari zajedničku oznaku, koja daje mogućnost da ih se svrsta u rodove. A pošto moderni uče da će promjena ići uvijek prema boljemu, misle da će izbjeći metafizičnoj dvojbi o promjenama. Ali matematička poteškoća da se nađe kut u krivom pravcu ne riješava se time da se papir okrene i označi, da se pravac koji je išao prema dolje, sada krivi prema gore. Činjenica stoji, da u krivulji nema točke za koju bismo imali logički pravo da kažemo, da je krivulja postigla svoj vrhunac, t. j. da se otkrilo početno mjesto ili postigao vrhunac. Međutim, sve bi se to razjasnilo kad bi se čitalo sv. Tomu. Opazilo bi se pri tom da nema razloga, da ne prihvatimo njegovo mišljenje. Ono što mnogi misle kazati jest to da evolucija nije samo uslijed promjena nego razvijanje neke stvari; a ta stvar ako se i razvijala godine i godine, uvijek je postojala. Neki tvrde sa sv. Tomom da se svuda nalazi neka moć, koja — čini se — postizava svoju svrhu u ljubavi — moć određena i orijentirana prema određenoj svrsi: Najvišem Biću u kojem egzistiraju sve moći pod formom radnoga plana. A kako se može tvrditi da se evolucija vrši prema Apsolutnom Dobru i prema Boljem ako Apsolutno Dobro i Bolje nisu postojali na kojem mjestu ni prije ni poslije evolucije?

Pretpostavimo dva otvorena puta za progres stvaralačke evolucije: koji će put izabrati evolucionista, koji će mu se činiti boljim ako ne primi iz prošlosti i sadašnjosti pravila, koja imaju vrijednost kriterija?

U evolucionističkoj površnoj teoriji sve se može promijeniti i sve postati boljim, ali u svom razumu ne možemo vjerovati da se jedan ideal dobrote može promijeniti u ideal okrutnosti. Tipično je kadšto vidjeti evolucionistu, kako sa strahom upotrebljava riječ: nakana, i kako se crveni na samu riječ: osoba.

Ako je sv. Toma bio antropolog bio je i protivnik antropomorfije; njegov pojam o božanstvu bio je smatran previše intelektualnom apstrakcijom. Ali nam i bez Akvinca naš zdravi razum kaže, da, ako je od početka bila koja stvar koja se može nazvati nakanom, ona mora stanovati u nekoj stvari koja ima bitne elemente Osobe. Zamislite neku nakanu obješenu u zraku; sjećanje, koje nije nitko imao; šalu, koju nije nitko izmislio. Predstaviti sve to, znači uteći u najpotpuniju nerazumnost. No kako ćemo priznati da smo nerazumni, kad sv. Tomi poričemo razumnost?

*

Akvinac je ostao postojan u vjernosti prvoj ljubavi. Kad je priznao realnu oznaku stvari, on će riješiti sve dvojbe, koje mogu nastati iz naravi istih stvari. Stoga sam već na početku podcrtao čisto kršćansku poniznost i vjernost kojima je nabijen njegov filozofski realizam. Gledajući jednostavni štap ili kamen on bi mogao kazati poput sv. Pavla, kad je bio dignut u sedmo nebo: ja nisam bio neposlušan nebeskom viđenju, jer ako su batina ili kamen materijalne stvari, baš ta razdioba jest ono što sv. Tomu diže sve do neba. On vjeruje ono što je vidio i ne vara se nikada.

Gotovo svi ostali mudraci, koji su čovječanstvo svrnuli s pravoga puta, kasnije su bilo s kakvom isprikom povlačili svoje prvašnje tvrdnje. Oni su rastavljali batinu ili kamen u kakvu kemičnu otopinu skepticizma; sad su nešto navađali u vremenu ili prostoru, pa opet navađali poteškoće da se klasificiraju jedinice, onda opet neku nemogućnost da se upozna različnost, dopuštajući ipak pojedinosti. Prva točka: univerzalno postajanje; druga: dvoboj između nominalizma i realizma; treća: vječna metafizička zagonetka o Jednome ili Mnogima. No sv. Toma je nepomičan i neće da krene vjerom.

On je vidio travu na livadi i ne kaže da je nije vidio, jer će danas ili sutra biti bačena u oganj. On zna da trava raste i zato ne kaže da je trava samo pitanje o rastu. Ona raste i propada, a to znači da ona pripada nekoj realnosti većoj nego je njezina kao i to da je toliko realna kakova se pokazuje. Sv. Toma ima dakle, potpuno pravo da primjeni riječi nekog modernog mistika: jedna me travka veže s Gospodinom.

On je vidio travu i sjeme, ali ne kaže da su jednaki zato što imaju neku zajedničku oznaku. On se neće složiti s nominalistima tvrdeći da je sjeme razdijeljeno u mnogo vrsti komada isto što i trava pogažena u blatu s pirikom. On će razlikovati piriku od blata ili pašu od marve. Opet s druge strane, a da nije pristupio k platoncima, on će zatvoriti oči i ustvrditi da misli na savršeno sjeme i prije nego se uvjerio o razlici između trave i sjemena. On je te stvari vidio razdijeljene i našao je u njima zajednička

svojstva, ali nije vidio najprije svojstva, pa onda stvari. On je opazio i sjeme s pijeskom t. j. dvije stvari potpuno različne koje ne mogu biti klasificirane zajedno kao trava i sjeme. Predmeti, koji sačinjavaju vanjski svijet nisu različni samo na prvi pogled, nego su i između sebe tuđi. Oni nemaju zajedničko, osim to da imaju bitak. Svaka stvar postoji, ali nije istina, da je svaka stvar bog.

Tu se sv. Toma konačno dijeli od panteista i monista. Stvari postoje, ali ima među njima razlike i sličnosti. I tu se osjećamo povezani s Gospodinom, ne samo po univerzalnosti trave nego i po inkompatibilnosti trave i pijeska. A to zato što je ovaj svijet djelo Kršćanskog Stvoritelja, svijet stvoren od umjetnika, a ne svijet umotan u cvijetni veo iluzija kako nam ga predstavljaju stare azijske religije i moderni njemački sofisti. Toma stoji uspravno vjeran svome viđenju. On je vidio travu i pijesak i nije se iznevjerio tom nebeskom viđenju.

U kratko. Toma je realista u posebnom smislu, kakav nije bio ni onaj u srednjem vijeku niti u naše doba. Sve poteškoće i probleme, koji podižu pitanje realnosti on rješava s vjerom u realnost. Ako nas stvari varaju to je zato, što su realnije nego nam se prikazuju. Kao svrha sebi samima one nas varaju uvijek; ali promatrane u njihovom određenju za više svrhe, one primaju realnost veću od one koju im mi pridajemo. Ako se one čine da imaju neku relativnu nerealnost to je zato što su u redu mogućnosti, a ne samo u stvarnosti. One su još nepotpune i čekaju svoj daljnji razvoj kao i vreća sa sjemenjem ili kutija

s umjetnom vatrom. Postoji viši svijet u kom se vrši usavršenje, u kojemu sav taj relativni relativitet postaje stvarnost u kojem nam sjeme daje cvijet a zraka svijetlo.

Ovdje puštam čitaoca na najnižem stepenu logike koja je služila svetom Tomi da opsjeda i da se popne u kuću — čovjeka. Dosta je da se reče, da je svojim marnim i poštenim umovanjem dosegao najviše vrhunce, gdje se zadržao s anđelima na zlatnim terasama.

Ovo je sve rečeno samo u grubim crtama. Tkogod se spremi da piše knjigu o čovjeku ovako velikom, pa bila ta knjiga ne znam kako malena, mora bilo što ispustiti. Oni koji ga bolje poznaju, potpuno će me razumjeti, zašto sam nakon zrelog razmišljanja sa šutnjom prešao preko važne stvari.

NASLJEDSTVO SV. TOME

Spomenulo se više puta, da sv. Toma za razliku od svetoga Franje, nije htio da unese u svoja djela pjesničkog elementa. I zaista, on nikada nije govorio o nasladama, koje nam pruža narav, o cvijeću, ptičicama i bilju. Pa ipak, dok ga čitamo prolazi nas neko osobito čuvstvo. Osjetio sam nešto slično onome, kao kad sam na pr. promatrao slike najboljih modernih umjetnika, u kojima kao da neka izvanredna svjetlost rasvjetljuje strogo pravilne predmete u njihovim slikama. Možda je to zato, što sv. Toma posjeduje neka posebna svojstva (u najboljem smislu te riječi, koja nije uvijek dobro upotrebljavana). On, kao i slikari govori bez riječi, takve naime riječi od koje nema ni koristi ni štete. On je kao kontrast i svetom Augustinu, piscu i pjesniku bogatog i cvjetnog stila. Sa svim tim je djelo Akvinčevo prožeto ugodnom, dubokom poezijom, koja prožimlje njegovu misao; ona udara ne samo u naš razum nego i na maštu.

U njegovim spisima postaju predmeti kao neki dopunbeni dijelovi razuma, dapače razum postaje objektom, a ne stvara objekt. Drugim riječima: predmet je predmet, koji može postojati izvan uma kojemu postaje dijelom. Um, pošto je otvorio vrata i prozore naravskom aktivitetu nutarnje kuće tj. razuma, kuša da nađe što je izvana.

Razum nije samo onaj koji prima, te koji bi se ograničio na to da upija osjete poput bugačice. Daleko je od materijalizma, koji smatra čovjeka potpunim slugom ambijenta ovisnim od okoline.

Shvaćanje života, po sv. Tomi, prima izvanredno junački karakter, da, gotovo smjeli. Njegov mu razum govori da mora raditi u dva čimbenika: realnost: priznavanje realnosti. Pošto, pak, sastanak tih dvaju faktora u njemu stvara plodnu zajednicu, može se ustvrditi da je tomistička filozofija jedina plodna filozofija; ona proizvađa praktičke rezultate.

Maritain se utekao sjajnoj metafori: »vanjske činjenice oplođuju um kao što pčela oplođuje cvijet«. Na to ujedinjenje se slijeva sav sistem sv. Tome. Bog je dao čovjeku sposobnost da dođe u doticaj s realnošću, i to što je Bog združio čovjek ne može razdružiti.

Tomizam posjeduje osobito konstruktivno svojstvo. Dok su teoretski prosmatrači na prvim stepenicama i još živo raspravljaju pitanje, da li će uopće moći doći do sredstava prikladnih za izgradnju kuće, Akvinac je već jednim skokom na vrhu skela u nakani da gradi veliku palaču. On je za čitav vijek naprijed, ne samo pred svojim suvremenicima, nego i danas pošto je prebacio most nad ponorima prve sumnje, iza koje je našao realnost nad kojom je počeo graditi. Njegov čin suđenja daje nam činjenice, ne riječi; za razliku od Kanta i Hegela on ima vjeru koja ne će da sumnja u pitanjima dvojbe, ne onu vjeru koja se obično zove vjerom i koja je osnovana na

izjavama drugih, već vjeru koja se osniva na činjenicama. Otuda on izvađa, razvija i odlučuje poput onoga koji je osnovao grad pa sebi uzima pravo da vlada nad njim. Prije njega nije ni jedan filozof mislio na realnost stvari niti na realnost čula.

Odatle se razumije zašto sv. Toma raspravlja socijalna pitanja u odnosu s duhovnim i ne samo da njima gospodari, nego ih drži željeznim kliještima, koja su sakrivena baršunastim pokrivačem.

Liberalan i optimista u odnosu na svoje vrijeme bio je i dobar prorok. Ponajprije je predvidio pogibelj, koja se već u njegovo vrijeme pokazivala na horizontu, i koja je morala u naše vrijeme prouzrokovati potpunu propast. On je osudio svaku vrst lihve. Konstatirao je da su sve produkcije određene za prodaju manje od onih koje su određene za konsum.

Paradoks je u povijesti, što je sistem sv. Tome uspoređen s drugim filozofima — budhizmom, monizmom, kalvinizmom i teozofijom, jer je bio ne samo aktivniji, nego i borbeniji i bogatiji u obilnim nadama bilo na polju socijalnom ili političkom.

Pa zašto nije onda imao tomizam posljedica neposredno do smrti sv. Tome?

Trinaesti vijek se odlikuje velikim socijalnim napredkom, a i srednji vijek je jako popravio stanje seljaka. Ipak se može reći da skolastika nije jako napredovala. Samostanci (i sv. Toma) imali su svojim dubokim osjećajem pravednosti i svojim karitativnim radom sigurno hvalevrijedan utjecaj na ondašnji svijet i popravili mnogo toga. No na umstvenom polju

izgledalo je kao da se ne nalazi veze za to da se taj vez degenerira. Pogotovo kad su neki skolastici izvlačili na danje svijetlo ono što je najgore bilo u skolastici, te to još i pogoršali. Oni su nastavili s brojenjem stupnjeva logike, a svaki taj stupanj nosio ih je sve dalje od zdravog razuma. Zaboravljajući da je sv. Toma bio nekada agnostik, skolastici su se gotovo smatrali sigurnim, da se ništa na nebu ni na zemlji ne može nazvati agnostikom, pa su se upustili u trpke racionalističke vrtuljke.

Stari skolastici su za nas izvanredno pedantni i mušičavi, ma da nisu potpuno bez nekoga duha slobode, ako ih pravo shvaćamo, a znaju i braniti slobodu — slobodnu volju.

Što bi se bilo dogodilo sa životinjama, bilinama i anđelima, da nije Eva jela zabranjeno voće? Sjajno? Je li? Ako se uzme, da se zabunila, onda je to u srce dirljivo pitanje! A kako se prepiru tek skolastici u dekadenci. Oprostite ako upotrebim lošu usporedbu, pa vas sjetim na policijske romane. Otuda i mnoštvo spisa, koji hoće da dokažu stvari, koje može jedino Bog znati. To su bila jednom riječi čudovišta učenjačke sterilnosti, dok će Tomizam razviti najbolji dio skolastike, koji je određen da dadne sve svoje plodove.

Koji su bili uzroci te dekadence?

Spominjem crnu smrt koja je skidala bubrege srednjem vijeku i koja je decimirala narode, favorizirala padu kulture u samostanima i svršila izazivanjem reforme.

Mislim da sam možda u pravu, kad sumnjam da su mnogo tome doprinjeli Akvinčevi protivnici. Njihova škola, premda svladana, egzistirala je i dalje. Strogi Augustinovci, oni koji su gledali u kršćanstvu jedino usku stazu i nisu niti izdaleka shvaćali entuziazam velikog dominikanca za Bitak i slavu Božju u svim stvorovima nisu prestajali, a da se grčevito ne hvataju za svaki tekst, za svaku dogmu, odakle su izvlačili sve moguće pesimizme. Ti tamni kršćani utisnuli su se u samo srce kršćanstva i očekivali čak kad će udariti. Potučeni ostali su skučeni u svojim uvjerenjima, a u jednom njihovom sjevernom samostanu spremala se eksplozija.

Toma je bio, doduše, zadao silan udarac Maniheizmu, ali računi s manihejcima nisu još bili potpuno uređeni — a možda neće biti nikada. Akvinac nam je dao u nasljedstvo svrhunaravno kršćanstvo, ali ne protunaravno, i koje nije smjelo biti potamnjeno krivom spiritualnošću, koja bi učinila da se zaboravi Stvoritelj i Bog-Čovjek. Ali ta lijepa predaja uvukla se po mišljenju manje liberalnom ili manje stvaralačkom i malo pomalo dok je društvo s raznih uzroka opadalo, počeo se u religiji povraćati neki stanoviti duh u jednom stanovitom obliku i to na svečan način u strogi skolasticizam. No onaj duh vjere morao je biti prožet svim onim što naša vpjera ima kao — slatko i veledušno. Strah Božji, početak mudrosti, gospodari na prvim počecima; zora velike naobrazbe nad hladnim nekadanjim časovima i nad velikim religijama, kao moćni duh iz pustinje koji lomi drvlje i kamenje, t. j. kamene i drvene idole. To je bila svemoćna snaga pred kojom su se prostrli narodi istoka da joj se poklone, a koja je potakla i nadahnula prve proroke, gole i gladne: strah, koji se nalazi u korijenu same biti sviju pravih i krivih religija, strah Božji, početak ali ne konac svake mudrosti.

Često se govorilo o indiferentnom držanju državnih poglavara pred revolucijama u narodima u svako vrijeme i na svakom mjestu. Tu moramo spomenuti lakoumnost kojom je jedan papa primio osnutak preporoda. »Svađa među fratrima«, reče na vijest o protestantskom gibanju koje je započelo u Njemačkoj. Premda su pape bili navikli na česte svađe među raznim samostanskim redovima, uza sve to ta zaslijepljenost radi koje se nije shvatila važnost velikoga raskola u 16. stoljeću zaista je čudna.

Ipak u suštini i dubini ovaj je papa imao pravo. Raskolnici su posjedovali neku vrst duhovnoga nasljedstva, a to je bila zaista fratarska svađa.

Ime sv. Augustina, crkvenog oca, kojega je sv. Toma štovao i pobijao, pretstavlja jednu misaonu školu, čije se korijenje nalazi svuda, jer se svaka razlika među katolicima svodi uvijek na čistu razliku akcenta. Augustinovci su naglašavali važnost čovjeka pred Bogom, sveti strah i poniznost pred ohološću razuma, više slobodu nego dostojanstvo čovjeka, lijepih i dobrih djela.

Možda se zaista počelo priprostom fratarskom svađom, ali Papa nije znao načina, o kojim samostancima se može prepirati.

U nekom samostanu koji se nalazi u dubokim germanskim šumama ustade neki osobiti samostanac,

vrlo rječit i kićen naglaskom, da poruši i potrese svaku stvar kao potresom. Taj čovjek jakoga glasa i odlične osobne sposobnosti, uman, iskren, boležljiv, bijaše sin lomioca kamena. Zvao se Martin Luter. On je poticao da se opet podigne stara augustinska tradicija. Izašavši jednog burnog i zlokobnog dana iz svoje ćelije njegov se moćni glas podiže do neba.

Bio je apel za prvobitnu religiju, punu ljubavi i slobodnu od svake filozofije. Luter je mrzio grčke filozofe i skolastiku, što su je oni osnovali. Njegova teorija rušila je sve teorije, a njegova teologija nosila je smrt teološkoj znanosti. Čovjek nije trebao moliti niti govoriti o Bogu, s pomoću Boga; njemu je bio dozvoljen samo neartikulirani krik da bi dobio milosrđe i vrhunaravsku pomoć Kristovu u svijetu, u kojemu su sve naravske stvari bile bez koristi; bez koristi vjera, bez koristi volja; čovjek se nije mogao maknuti ni za jedan prst kako se ne može ni kamen; nije se mogao pouzdati u svoju glavu više nego se mogao pouzdati u repu; ništa nije preostajalo niti na nebu niti na zemlji osim imena Kristova šaputana u samotnom sazivanju, turobni vapaj progonjene životinje.

Moramo ipak pravedno suditi o gigantskim figurama koje pretstavljaju glave povijesti.

Kolikogod je čvrsto naše uvjerenje u toj kontroverziji, ipak se ne smijemo sniziti pa vjerovati da bi svijet mogao biti popravljen prostim djelovanjem. Promotrimo samo nepristrano velikog augustinskog monaha koji je predobio asketske augustinovce srednjega vijeka, i čija su široka leđa bila dosta čvrsta

da kroz četiri vijeka blokiraju moćnu Akvinčevu osobu.

Ne radi se ni najmanje o teologiji. Današnji protestanti ne bi htjeli da se ni najmanje ogriješe o teološki sistem Martina Lutera. Onaj protestantizam je bio sinonim pesimizma, puka tvrdnja kako je sva ljudska krijepost nekorisna ako je posmatramo kao sredstvo da izbjegnemo pakao. I premda ono luteranstvo nema više realnosti ipak Luter nije bio sigurno osoba bez realnosti, ali je bio jedan od onih prvih barbara kojima je bilo dano da prevrnu svijet.

Bilo bi bez koristi a i nepravedno da usporedimo u filozofiji te dvije prevažne historijske figure. Pred velikim i moćnim Akvinčevim umom prošao bi nezapažen Luterov um.

Ipak se ne može poreći da nije Luter započeo novu epohu — modernu epohu.

On je ponajprije savjesno upotrebio svoju savjest. Zapravo ono što je bilo kasnije nazvano osobnošću. Zaista odlična osobnost.

Sveti Toma, koji je imao daleko veći osobni značaj i koji je posjedovao neograničeni um, te izvanrednu spretnost duha u raspravljanju, ne bi nikada došao na tu pomisao da se uteče samo svojoj dijalektici, da obrani istinu ili mišljenje, t. j. da upotrebi Akvinca kao oružje u korist Akvinca. Nigdje se ne opaža da bi se bio u prepirkama poslužio osobnim prednostima, kućom, odgojem, te moralnim ili umnim prednostima. On je, naprosto, pripadao epohi intelektualne svijesti; rekao bih intelektualne nevinosti. Velikoj intelektualnosti.

Luter je, nasuprot, uveo običaj da u raspravu uvede nešto moderno tj. da uzima u obzir stvari koje ne spadaju u red umovanja. Nije tu pitanje ukora ili hvale, jer nije važno da li je prorok inspiriran ili žestoki polemičar. Ali kad je Luter navađao koji citat iz Biblije i tu po svojoj volji dodao po koju riječ koje nije bilo u Bibliji on je odgovarao svojim bezobzirnim kritičarima: »recite im da tako hoće doktor Luter«. To je ono što se zove posjedovati svoju osobnost. Ne želim govoriti niti o koristi niti o šteti no moram napomenuti da taj veliki augustinijanski pesimista nije samo triumfirao nad Anđelom škole već je započeo novu eru. On je razorio um, a mjesto njega postavio sugestiju.

Pripovijeda se da je veliki reformator javno spalio »teološku sumu« te sva djela Akvinčeva. S tim paležom tih važnih djela može da se svrši i ovo moje malo djelo. Nije lako spaliti knjigu i moralo je biti vrlo teško paliti bregove spisa kojima je dominikanac oprovrgavao prigovore kršćanstvu. Prolazi nas neugodno apokaliptičko čuvstvo pred sličnim razaranjem. Ta, to je bila jedna kompaktna skupnost; neizmjerna socijalna, moralna i teoretska enciklopedija.

Ta, to su bile stisnute definicije koje su isključivale tolike zablude i tolika pretjerivanja. Tu je bio široki pravedni sud o dobru i zlu. Velikopotezna istraživanja o umjetnosti vladanja i o pravednosti. Oštre razlike između dobre i zle upotrebe privatnog vlasništva. To su bila pravila i iznimke o velikom ratnom biću, bezbrojna opraštanja ljudskoj slabosti i velika briga za spas čovječanstva. I sva se ta masa sre-

dovječne naobrazbe savila i digla u spiralama dima pred ljudskim očima. Protivnici su se poveselili da su zašli dani razuma. Fraze nad frazama, silogizmi nad silogizmima i tolika zlatna načela obratila su se u plamen pozlaćen zadnjom umirućom slavom velike grčke mudrosti.

Najdublja sinteza povijesti, djelo naročito određeno da skopča stari svijet s modernim, izgubilo se u dimu i za polovicu svijeta nije značilo drugo nego vrlo tanku paru.

Dugo se vremena činilo da je ta destrukcija definitivna. No polako, tokom vremena izmijenile se misli i počelo se opažati vraćanje prošlosti. A danas dolazi visoka pojava svetog Tome, veća i uzvišenija nego ikada prije, u velikom uskrsnuću philosophiae perennis, vječne filozofije.

SADRŽAJ

»TIPOGRAFIJA« D. D., ZAGREB

»TIPOGRAFIJA« D. D., ZAGREB